

Nazmi Öner

KAFKAS ÜLKELERİ

(GEZİ)

Kapak :Nazmi Öner
Yazan ve yayına hazırlayan :Nazmi Öner
ISBN: 978-605-66505-7-4

Yazarla irtibat Tel :0544 665 09 09
e-mail : nazmioner@mynet.com
Yayına hazırlandığı tarih :Ekim 2012

Bu kitabın tüm telif ve yayın hakları 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereğince yazarına aittir.

Arama motorlarına “Nazmi Öner” yazıp tıklayarak yazarın tüm e-kitaplarına ulaşabilirsiniz.

Nazmi Öner

KAFKAS ÜLKELERİ

Türk Edebiyatı GEZİ

NAZMİ ÖNER 1946 yılında Burdur'un Bucak İlçesine bağlı Seydiköy'de doğdu. Seydiköy İlkokulu ve Isparta Gönen İlköğretmen Okulunu bitirdikten sonra, 1964 yılında Erzurum Karayazı'ya bağlı Yücelik (Zorova) Köyü İlkokulunda öğretmenliğe başladı. Sonra Buca Eğitim Enstitüsü Sosyal Bilgiler ve Anadolu Üniversitesi Tarih Öğretmenliği bölümlerini bitirdi.

Erzurum'dan sonra öğretmenlik hayatı: Afyon, Burdur, Giresun, Konya ve Antalya'da, İlkokul Öğretmeni, Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Tarih ve Dershane Öğretmeni olarak otuz beş yıl devam

etti. Burdur Cumhuriyet Lisesinden emekli olduktan sonra gezmeye ve yazmaya başladı. Yazarın yayınlanmış Eserleri:

Yalnızlık, Gece ve Karlar (Şiir) / **Dünya Yaşanası Bir Yer Değil** (Şiir)

Kürt Açılışının Kapanımı (Araştırma-Politika) / **Amsterdam Şiir Gibi Şehir** (Şiir) / **Kültüre Eleştirel Bakış** (Toplumsal eleştiri) / **Seydiköy** (Köy araştırması) / **AB Arifesinde Çevre Sorunlarımız** (Çevre) / **Tarihin Tanımı** (Tarih) / **Gazete** (e-kitap Tarih) / **Sagalassos** (Tarih) / **Kırk Yaşında Kadın** (Şiir) / **Kıbrıs'ta Tarih ve Doğa** (Gezi) / **İran'da Gezmek** (e-kitap Gezi) / **Resimli Türkistan Sibiryası Gezisi** (e-kitap Gezi) / **Yurtiçi geziler** (Gezi) / **Baltık Ülkelerinde Gezi** (e-kitap Gezi) / **Kafkas Ülkeleri** (e-kitap Gezi) / **Sanatta Evrensellik** (Deneme) / **Türkiye'nin Mutsuz ve Huzursuz İklimi** (Deneme) / **Laiklik, Şariat ve Türban Tartışmaları** (Araştırma Tarih) / **M. Kemal İle Çanakkale'den Ankara'ya** (Tarih) / **En Büyük Tehdit Milliyetçilik** (Araştırma) / **Tehcir mi, Soykırım mı?** (Makale)

Evli ve iki çocuk babası olan Nazmi Öner, Türkiye Sanatçılar Birliği(TSB), Antalya Sanatçılar Derneği (ANSAN), Antalya Şair Ozan ve Yazarlar Derneği (ANŞOYAD) ve Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği (YKKD) üyesi olup Antalya'da yaşamaktadır.

İÇİNDEKİLER

07	Dışarı çıkmak ve Türkiye'ye dışarıdan bakmak
16	Yol hazırlıkları ve yola çıkış
22	Baharda Anadolu'da yolculuk
27	Yazıların yayına hazırlanması
33	KISACA KAFKASYA
39	Rus işgalinden sonra Kafkasya
43	Sürgün yılları
49	Bağımsız Kafkasya Cumhuriyeti
53	Kafkaslarda Sovyetler Birliği dönemi
55	Kafkasların Coğrafyası
58	Kafkasların bugünkü siyasi yapısı
60	KAFKASLARIN GÜNEYİ
60	Ermenistan
63	GÜRCİSTAN
69	Sarp'tan Tiflis'e
76	Tiflist'e ilk gün
84	Tiflis sokaklarında
88	Tiflis Kalesi
95	Gürcistan'ın Cumhuriyet bayramı
101	Eski Tiflis'te gezinti
112	Park
118	Vakzalda Ekrem Erduran ile söyleşi
129	İstasyondan geri dönüş
138	Ermeni Kilisesi
145	Gürcistan'ın sorunları
153	Gürcistan'dan Azerbaycan'a
160	AZERBAYCAN
160	Azerbaycan Gümrüğünde zorluklar
166	Kısaca Azerbaycan
170	Karabağ sorunu
172	Nahçıvan
173	Türkiye ile ilişkiler
175	Mizami Gencevi

- 180 Gence
- 187 Fotoğraflarla Gence
- 196 Bakü'ye yolculuk
- 203 Bakü'den ilk izlenimler
- 209 Hazar kıyısında park ve Nazım Hikmet
- 216 Kemal Hüseyinov ile eski Bakü
- 220 Bakü kalesi
- 227 Bakü Sokaklarında
- 234 Korku gecesi
- 240Baku hayal kırıklığı
- 252 Bakü otogarında
- 260 Azerbaycan değerlendirmesi
- 269 GEZİ 2012
- 269 Batum
- 282 Tahran, Kars, Tiflis
- 293 Tiflis'ten Vladikafkas'a
- 302 KAFKASLARIN KUZEYİ
- 302 Adıgey Özerk Cumhuriyeti
- 308 Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti
- 310 Kabardey Balkar Özerk Cumhuriyeti
- 312 Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti
- 317 Vladikafkas
- 337 Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti
- 342 Grozni
- 357 İnguşetya Özerk Cumhuriyeti
- 361 Mahaçkale'ye yolculuk
- 374 Dağıstan Özerk Cumhuriyeti
- 378 Mahaçkale
- 395 Mahaçkale'den Astrahan'a yolculuk

DIŞARI ÇIKMAK VE TÜRKİYE'YE DIŞARDAN BAKMAK

Yurt dışına gezi yapabilecek kadar bir paraya kavuşmak için elli yıl çalışmam gerekiyormuş ki, ilk kez 1996 yılında bin dolar kadar bir para tedarik ederek Sibirya'ya gitmek istemiştim.

O zamanlar Sovyetler Birliği yeni dağılmış olduğundan fiyatlar çok düşüktü. Bir de ben geziye bir kere konsantre oldu mu, yeme içme veya lüks aramam. En asgari koşullarda bile geziyi sürdürebilirim. Bu yüzden bin dolarla kesin iki ay eski Sovyet Cumhuriyetlerinde dolaşabileceğimi düşünüyordum..

Australya 1999. New Castle'da Torunum Teoman'la gittiğimiz bir park.

Moskova'dan Trans-Sibirsk demiryolu ile Pasifik Okyanusu kıyılarına dek Sibirya'da dolaşıp, Moğolistan, Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan ve İran yoluyla geri dönecektim. Fakat o zamanlar Rusya Federasyonu güvenlik nedeniyle, yeşil pasaportum olmasına rağmen, böyle bir gezi için bana vize vermedi. Ancak gruplara ve belli adreslere gelip gideceklere vize veriliyordu.

Bu yüzden ilk yurtdışı gezim 1998 sonlarında Avustralya'ya oldu. Oğlum ve torunumu görmek için gittiğim Avustralya'da üç ay kaldım. Bu gezide Türkiye'yi ilk kez dışardan görme olanağı buldum. Demokrasiyi tanıdım, yaşadım ve demokrasinin bir tanım değil de bir yaşam biçimi olduğunu orada anladım.

Daha doğrusu 1998 yılı benim hayatımda milat oldu. 1998 öncesi 53 yıllık yaşantımda doğru bildiğim pek çok şeyin yanlış olduğunu, Dünyanın Türkiye'den görüldüğü gibi olmadığını, Türkiye'nin de dışardan çok ama çok farklı bir görünüm sergilediğini gördüm.

Türkiye'nin hak ve özgürlüklerden yoksun, demokrasiden habersiz, dünyadan kopuk, kendi içinde hamasi palavralarla oluşturduğu sanal bir dünyada, kendini beğenmiş, içine dönük, alıngan bir toplum olduğunu oradan hayretle gördüm.

Demokrasi ve devlet anlayışım, dünya görüşüm, kültüre ve mevcut toplumsal değerlere bakışım tamamen değişti. Bu geziden sonra değişen dünya görüşümün etkisiyle "Kültüre Eleştirel Bakış" adlı kitabımı yazmıştım.

Bundan sonra yeniden yurt dışına çıkabilecek kadar bir birikim sağlamam 2002 yılını buldu. 2002 Martında 21 günlük bir Avrupa gezisi yaptım. Bu gezide Avrupa'nın beş ülkesinde 14 kenti yürüyerek gezdim.

Yani sabah 5 saat bir kentte yürüdüm, öğleden sonra yakınındaki başka bir kentte 5 saat yürüyerek, kentlerin mimari dokusu kadar, kültürel ve sosyal yapıyla, insan ilişkilerini de gözlemeye çalıştım. Paris, Strasburg, Brüksel, Amsterdam, Köln, Frankfurt gibi bazı şehirlerde ise ikişer gün kaldım.

Köln 2002. Ren Nebrinin üstünden Dom ve tren istasyonunun görünüşü.

Bu gezi de görüp yaşadıklarım da, Avustralya gezisinde değişen düşüncelerimi destekliyordu. Buralarda da, Türkiye'nin imajı çok düşüktü. Türkiye buradan da oldukça farklı görünüyordu. Belki bunların bakış açıları da sorunluydu. Ama Türkiye'nin içerden görünüşü kesinlikle çok daha fazla sorunlu, hamasi ve gerçek dışıydı.

2003 Yılında bir haftalık bir Mısır turuna katıldım. Mısır tarih ve coğrafya bilgilerimi tamamen altüst etti. Kahire'de 38 derece sıcaklıkta terlemeden dolaştığım zaman ve hatta kimi insanların takım elbise ve kravatla dolaştığını gördükten sonra, insan hayatı üzerinde hava sıcaklığının öneminin fazla abartılmış olduğunu anladım.

Lüksemburg 2002.

Çöl ve sıcaklık nedeniyle yaşamaya elverişli bir yer olmadığını düşündüğüm Mısır'ın, aslında yaşamak için en güzel yer olduğunu, insanların tarih boyunca burayı tercih etmelerinin boşuna olmadığını anladım.

Kahire Müzesinde ise Eski Mısır Uygarlığının büyüklüğünü, onun görkemi karşısında Grek ve Roma'nın çok basit kaldığını gördükten sonra bizdeki tarih ve coğrafya kitaplarının gerçeği yansıtmadığına kesinlikle kanaat getirdim.

Özellikle tarih kitaplarında insanın ve insanlığın bulunmadığını, tarihin hükümdarların, kahramanların, askerlerin kısaca yönetici kesimlerin tarihi olduğunu fark ettim. “Tarihin Tanımı” adlı kitabımı da, bu amaçla sıradan insanı tarihe dahil etmek düşüncesiyle yazmışım.

Ne Tayland ve Singapur’da gördüğüm ekvatorial ormanlar, ne Strasburg’da gördüğüm Ren vadisi, ne de Mısır’da gördüğüm çöl hayatı, coğrafya kitaplarının yazdığı gibi değildi.

Aslında bizde okunan tarih ve coğrafya kitapları batılılardan tercüme olduğu için, kitaplardaki bilgiler de, onların neyi düşünerek ve hangi amaçlarla yazdıklarına göre değişiklik gösteriyordu.

Mısır gezisi de bu ve buna benzer yönleriyle düşünce yapımda değişimlere neden oldu. Ayrıca Türk imajı burada da düşüktü. Mısır’lının Türkiye hakkındaki düşünceleri “Türkiye de bizim gibi bir üçüncü dünya ülkesi” biçiminde özetlenebilirdi.

2003 Mısır. Kabire’de piramitler.

Tüm bu gezilerde Türkiye'ye dışardan baktığım zaman, insanların içerde ortaçağ tartışmalarından daha ilkel ve içi boş tartışmalarla, felaket senaryolarıyla kamplaştırılmış olduğunu, yolsuzluk, yoksulluk ve rüşvetin olağan bir hal aldığını, yürütülen hamasi düşmanlıklar siyasetinin ve koparılan milliyetçi fırtınaların, bu pislik düzenini sürdürmek için yapıldığını artık net olarak görebiliyordum.

Yurtdışına dördüncü çıkışım 2004 sonlarında Hollanda'ya oldu. Bu ülkede yaşayan kızımı ziyaret için gittiğimiz Amsterdam'da üç ay kaldık. Bu süre içinde Avrupalının yönetim anlayışını, yaşamını, Türklerin entegrasyon sorunlarını, uzlaşma kültürünün önemini öğrendim.

Fakat buna rağmen doğruluk dürüstlük propagandalarıyla abartılı ve hamasi bir üstünlük taslama, Türk milletinin yüceliği ve şanlı tarihimize açıklanmaya ve yönetimlerin hırsızlığı yolsuzluğu saklanmaya, halkın öfkesi dışarıya çevrilmeye çalışılıyor ve başarılı da oluyordu.

İçeride yolunda gitmeyen her şeyin sorumluluğunu dışarıya yıkmak için, dışarıda Türkiye için söylenen sıradan bir insanın sıradan bir sözü bile abartılı bir alınganlığa dönüştürülerek milliyetçi duygular yükseltilmeye çalışılıyordu. Bunlar da dışarıda Türkiye'yi anlayışsız, uzlaşmaz ve kavgacı olarak gösteriyordu.

Genel görüntü; Türkler çağdaş uygarlık ve demokrasiyi yakalayamamış, despot ve dayatmacı yönetimlere bağımsızlık kazanmış, ekonomik ve sosyal açıdan geri kalmış bir Ortadoğu ülkesi, bir İslam ülkesi ya da bunların toplamı bir üçüncü dünya ülkesi olarak görülüyordu.

Türk parası dünyanın hiçbir yerinde geçmiyor, kimse Türk parasını almak istemiyordu. Aslında biz de kendi ülkemizde TL'den kaçıyoruz. Türk Bankalarındaki toplam mevduatın çoğunluğu TL. değil, döviz cinsinden paralardı.

Bu gezilerin sonucunda, ülkemizi daha sağlıklı değerlendirmek, dünyaya ve olaylara daha objektif ve tarafsız bakabilmek gibi kazanımların yanı sıra,

beynimdeki şartlanmış yapılanmalar da yıkılarak, dünya görüşüm yerelden evrensele doğru bir gelişme gösterdi diyebilirim.

Haziran 2011 İran'da Persepolis

İnandığım değerlerin çoğunun insanlığın çıkar ve faydasından çok, egemenlerin çıkarları için kullanılan, şark kurnazlıkları olduğunu fark ediyordum. Ayrıca yeni ülkeler görmek, yeni vardığım bir şehrin sokaklarında yürümek, yeni insanları ve kültürleri tanımak çok hoşuma gidiyordu.

Bu yüzden dağılan Sovyet Cumhuriyetlerini, Balkanları ve Kafkasları, Suriye Filistin bölgesi ve İran'ı ilk fırsatta görmek istiyordum. 2010 sonbaharında Suriye, Ürdün ve Lübnan'ı planlamıştım fakat bazı işlerim nedeniyle gidemedim. Sonra da Suriye'de savaş çıktı.

Mart 2011 Kıbrıs'ta Rauf Denktaş ile bir söyleşi sonrası.

Ama 2011 baharında İran'a gitmek için kesin kararlıyım. Ve bu kararımı gerçekleştirerek, İran ve çevresinde 40 günde 13 kent gezdim. Gezdiğim kentlerin özelliklerini, tarihi ve doğal güzelliklerini yazıp fotoğraflarını çektim.

Fakat her ne kadar hedef İran olsa da, İran'a giderken içinden geçtiğim Gürcistan ve Azerbaycan gibi Kafkas ülkelerini de gezdim. Sibiry'a giderken 2012 yılında da yine Kafkasların Kuzeyinde Osetya, İnguşetya, Çeçenistan ve Dağıstanı gezdim.

Bu kitapta gezdiğim bu Kafkas ülkelerinde gördüklerime ek olarak, gezip görme olanağı bulamadığım diğer Kafkas ülkeleri hakkında topladığım bilgiler ışığında kısa bilgilendirmelerde bulunacağım.

YOL HAZIRLIKLARI VE YOLA ÇIKIŞ

Akşamdan tüm hazırlıklarımı yapmıştım. Fakat sabah bir daha gözden geçirerek birkaç parçayı daha çıkartıp sırt çantamı hafiflettim. İki pantolon, üç tişört, pijamalar ve yedek birer adet iç çamaşırı ile iki çorap, bir terlik vs. Bir tane polar kalın kışlık kazak. Zagros dağlarının yüksek kesimlerinde soğuk bir yerleşime rastlarsam veya her ihtimale karşı diye aldım.

Tıraş takımları, telefonun ve fotoğraf makinesinin şarj cihazlarıyla USB kabloları, flaş bellek, İngilizce ve Farsça sözlükler, gezi planı ve gezilecek yerlerle ilgili yüz sayfaya yakın not, sırt çantasını dolduruyordu. Çantayı kapattıktan sonra, en üstünde de uyku tulumu. Hani yatılmayacak kadar pis bir otel yatağı ile karşılaşırsam, açık uyku tulumunda yatacaktım.

Antalya'dan ayrılış.

Ne kadar hafıfletmeye çalışsam da, sırt çantam yine de 5-6 kiloyu buluyordu. Genç olsam yirmi kilo da olsa önemli değil, ama bu kadarı bile, özellikle de uzun süre taşımak zorunda kalırsam beni zorlayabilirdi.

Çünkü bu çantayı ilk vardığım şehirlerde otel buluncaya kadar sırtımda taşımak zorunda kalabilirdim. Bu yüzden en asgari ihtiyaçlarımı dikkate alarak, en az eşya almaya çalıştım. Yıkayıp tekrar giyerim ya da gerekirse oradan yenisini alırım diye düşünüyordum.

Servis arabası 09.15'te beni Dedeman Otelinin önündeki üst geçidin altından alacaktı. Onun için dokuzda evden çıkıp, durağa geldim. Eşim savaşa gidiyormuşum gibi korku ve heyecan içinde "Dikkat et, ıssız yerlere gitme, insanlara güvenip arkasından gitme" vs, vs. Oysa Avrupa'ya gitsem ya da yalnız başıma değil de bir tur şirketiyle gitsem, bunlar hiç aklına gelmeyecek.

Bu arada servis arabasını beklerken gezinin ilk fotoğrafını da çektim. Madem Antalya'dan çıkıyorum geziye ilk resim de Antalya'ya ait olsun diye, duraktan ev tarafını çektim.

Garaja varınca daha önce telefonda konuşup biraz sohbet ettiğim ayakçı beni karşıladı ve yazıhaneciye tanıttı. "Bu hocamız, araştırmacı yazardır. Kaptanlara tembih edelim de Tiflis'te otel bulmasına yardımcı olsunlar" dedi.

Yazıhaneci pek umursamadan Baku'ya yüz dolarlık bileti kesmişti bile. Ben Baku'ya değil Tiflis'e gideceğim. Galiba 80 dolar olması gerek" dedim. Ayakçı tamam yüz lira oluversin diye elimdeki paralardan yüz lira alarak yazıhaneciye uzattı. O da bozuntuya vermeden aldı parayı.

Koltukların yarıdan çoğu boştu ve neredeyse yolcuların tamamına yakını yabancı uyruklu. Fakat bagaj: valizler ve paketlerle dolmuştu. Sanıyorum otobüs, yolculardan çok valiz taşıyordu.

Benim yerim şoförün arkasında iki numaraydı. Bunu özellikle yol boyunca fotoğraf çekebilmek için istemiştim. Çünkü en az 30 saat bu koltukta oturacaktım. Otobüste fotoğraf çekmek için en uygun yer de, hostes koltuğu

olsa da, yolcu koltukları içinde en uygunu 2 veya 3 numaralı koltuklardır. Bu yüzden İran'da da hep bu koltuklarda seyahat etmeye çalıştım.

Antalya çıkışında Gürcistan ve Azerbaycan yolcuları.

Yanımda Gürcistan uyruklu bir genç oturuyordu. Adı Turgay'dı. Turgay Gürcistan'da yaşayan Azeri Türklerinden. Türkiye'de Beldibi'ndeki beş yıldızlı bir otelde çalışıyormuş. Türkiye'de kalma süresi dolduğundan, Gürcistan'a bir giriş-çıkış yapması gerekiyormuş. Bu yüzden yarın yine bu araba ile geri dönecekti.

Sivrihisar'a varırken.

Saat 13.00'de Isparta'ya vardık. On dakikalık molada, Turgay ile yiyecek bir şeyler baktık. Otobüs Burdur, Isparta ve Afyon üçgeninde tanıdık topraklarda yol alıyordu. Isparta'dan çıkınca önce Gönen görüldü. Çok tatlı, fakat yarım asır uzaklıkta ve dönüşü olanaksız anılar düğümledi boğazımı.

Okulum, öğretmenlerim, arkadaşlarım, çocukluğum, ilk gençliğim, gurbet acısını ilk kez tattığım Gönen, her zaman için hayatımın en güzel sayfalarını oluşturmuştur. Hayatımın dönüm noktası ve temel direği olarak da yaşadığım sürece böyle kalacaktır.

Keçiborlu boğazından çıkıp, Sandıklı'ya doğru ilerlerken ekili tarlalar, boy atmış çiçekli bozkır bitkileri ve otlar yeşil bir denizde kürek çekiyormuşuz

gibi duygular yaratıyordu. Ekili alanlarda afyonlar çiçek açmış, buğdaylar başak çıkarmıştı.

Derken Savran'ın önlerine geldik. Savran yoldan iki kilometre kadar içerde ve tepelerin arkasına saklanmış, yarım yamalak görünüyordu. Kocatepe'nin eteğindeki bu kasaba, öğretmenlikte ikinci durağımdı. 20-22 yaş arası en güzel iki yılım da bu beldede geçmişti. Fakat Gönen kadar bir özlem veya burukluk yaratmıyordu.

Karadeniz'de yeşilin uyumu

Saat 15.00'te Afyon'da yarım saat yemek molasından sonra tekrar uzayan yollar. Köroğlu belinden sonra yeşil ovalar ve tarlalar. Ve uzakta sanki çakmış dişlerini göğsü, bir alt çene gibi Sivrihisar ve bir doğa harikası Sivrihisar'da dağlar.

Saat 19.00'da Ankara Otogarındaydık. Burada 15 dakikalık bir mola verildi. Bu arada ilginç bir olaya tanık oldum. Gürcü bir kadın şoförle konuştu, bir yerlere telefon etti. Sonra da orta yaşlı bir erkeği arabaya bindirerek şoföre: “Bunu Tiflis’e götür. Parasına ben kefilim” dedi.

Yanımda oturan arkadaş, “Bunlar böyledir. Hiç tanımadığı bir vatandaşına bile kefil olurlar” dedi. Bu olay daha Gürcistan’a varmama saatler kala Gürcüler hakkında bir fikir edinmemi sağladı. Yani vatandaşlık ve hemşerilik duyguları güçlü ve birbirlerine güveniyorlardı. Şu anda Türkiye ve dünyanın en önemli sorununun insanların birbirine güvensizliği olduğu düşünülürse, bu durumun Gürcüler adına çok büyük bir kazanım olduğu daha iyi anlaşılabilir.

BAHARDA ANADOLU'DA YOLCULUK

Otobüs her kente veya otogara girmiyordu. Sadece Isparta ve Ankara otogarına girmiş ve Afyon'da yemek molası vermişti. Şimdi de saat 22.00'de Sungurlu'da akşam yemeği için yarım saat mola verdi. Sonrası Samsun ve Ordu'dan direkt geçtik. Yollar duble veya otobandı. Gece yolların güzelliğini gizlemek karartmak şöyle dursun, sanki daha çok gözler önüne serer gibiydi.

Giresun yakınlarında güneşin doğuşu

Sabaha doğru Giresun yakınlarında bir restoranda yarım saat kahvaltı molası verildi. Kahvaltımız biterken Sabah ezanı da okunuyordu. Sanıyorum otobüs firmasının anlaşmalı restoranları vardı. Bu yüzden öğle yemeğini 15.00'te, akşam yemeğini 22.00'de, Kahvaltıyı da sabahın kör karanlığında 04.30'da verdi. Güneş Giresun'u geçerken doğdu.

Bu arada otobüs personeliyle de samimiyeti ilerletmiştik. Muavin Başer tipik bir Karadenizliydi. İşini yaparken ilginç espriler de yapıyordu. Hostes İya'nın Türkçesi tam bir Karadeniz şivesiydi. Müşterilerin çoğu Gürcü olduğundan, otobüste Gürcü bir hostes çalıştırıyorlardı.

İya'ya “Sen Türkçeyi nerede öğrendin?” dedim. “Türkiye’de” dedi. “Konuştuğun Türkçenin Karadeniz’ce olduğunu biliyor musun?” dedim. “Evet, ama ben Türkçeyi bunlardan öğreniyorum” diye otobüs personeli gösterdi.

Gerçekten de Ankara’da değişen yedek şoför dahil hepsi Karadenizliydi. Ve tam bir Karadenizli şivesiyle konuşuyorlardı.

Pazar İlçesinde otogar çevresi.

Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon gibi kentleri transit geçen otobüsümüz Pazar ilçesinde ara sokaklardan geçerek bir çayın kıyısındaki küçük ilçe otogarına girdi ve yarım saatten fazla orada kaldık. Sanıyorum otobüs şirketinin merkezi buradaymış.

Karadeniz otobanı, Karadeniz'in her mevsim, yeşilin her çeşidini sergileyen eşsiz güzellikteki doğası içinde, arada bir tünellere girip çıkarak akıp gidiyordu.

Karadeniz Otoyolunda bir tünel

Bu yolların eski halini bilmeyenler “Ne var bunda, yol işte” diyebilir. Fakat ben bu yolların eski halini çok iyi bilirim. Yani bu yollarda 1974-76 arasında çok gelip gitmiştim. Çünkü Giresun’a gelirken, eşimi ve dört aylık kızımınla dört yaşındaki oğlumu Burdur’da bırakıp gelmiştim.

Siyaset her zaman olduğu gibi bize tersti. Bu yüzden bazen sadece Cumartesi ve Pazar için, yani 48 saat için bu yolculuğa çıktığım çok olmuştur ki, gidiş dönüş 36 saati yollarda geçiyordu. O yüzden uçurumlardan ip gibi, kıvrıla kıvrıla giden bu yolların eski halini en iyi bilenlerden birisi olduğumu düşünüyorum.

Samsun'dan Sarp'a 542 kilometre uzunluğundaki yolun kalitesi, doğal dokuya verdiği zararlarla ilgili eleştirilerin ne oranda gerçeği yansıttığını bilemiyorum; ama doğrusu trafik çok rahatlamış ve yol güvenliği yüzde beş yüz artmış. Fakat Ankara Samsun arası o zaman da altı saatti, şimdi de altı saat. Yani hız sınırlaması nedeniyle süre değişmiyor.

Sonra bu yol, olmazsa olmaz bir yol. Çünkü ülkenin nüfus yoğunluğu en fazla bölgelerinden geçiyor ve Karadeniz'in başka bir yerinden, alternatif bir yol yapmak da olanaksız.

Gece geçtiğim için bazı şeyleri fark edememiş olabilirim. Fakat literatüre baktım, 41 kilometre uzunluğunda 12 adet tek tüp tünel yapılmış. 18.5 kilometre uzunluğunda 20 adet çift tüp tünel yapılmış. Tünellerin çokluğu ve uzunluğu, yolu kısalttığı kadar, doğanın korunmasına önem verildiğini de gösterir diye düşünüyorum.

Keşap'tan geçerken de yoğun duygular yaşadım tabi. Birkaç yıl önce, 1974-76 yılları arasında Karabulduk'ta çalıştığım okulun resmini bir sitede görmüş ve "SARI BİNA" adıyla bir şiir yazmıştım.

"Giresun deyince, ilk gelen aklıma
Karabulduk'ta, sarı bir bina.
Bir pencere ki; geçmişe açılan yeşil
Kalmış kırık dökük bir zaman parçasında.
Ve safran sarısı bir sonbaharda
Teslim olmuş yağmurlara."

Gün boyu kucak açardı
O sarı bina, uzak tepelerden

Işık toplamaya gelen çocuklara.
Yarım ekmekle, bir kuru soğan
Öğle paydosları soğan kemiren
Çocuklar kalmış aklımda!

Karabulduk'ta Sarı Bina (İlköğretim okulu)

“Ve şimdi anlıyorum ki
Anı tadında, sarı sıcak, filizi yeşil
Bir bahar kaybetmişim oralarda.
Öğrencilerim, dostlarım
Geçmişim ve gençliğim kalmış
O sarı binada.”

YAZILARIN YAYINA HAZIRLANMASI

Yola çıkışından 24 saat sonra Sarp'a geldiğimiz zaman bile fazla bir yorgunluk hissetmiyordum. Oysa üç beş saatlik yolculuklarda bile yorulmama rağmen, gezi heyecanı ve kendimi uzun yolculuklara psikolojik olarak hazırlayıp konsantre olmam nedeniyle yorulduysam da farkında değildim.

Ayrıca sürekli çevreyi incelemem, geçmişle kıyaslamalar yapmam ve bazen anılara dalarak 1958'de, 68'de ve 1974'lerde dolaşmam, sanki yolculuğu yıllara dağıtarak yolu kısaltıyordu. Ayrıca Anadolu'nun gençlik iksiri gibi büyüğü doğası, 24 saati dört saat kadar bile hissettirmeden, yol gibi zaman da akıp gitmişti.

Orta Anadolu'da yolculuk

Mayısta Anadolu bir başka güzel, bir başka renk cümbüşüydü. Giymiş yeşil elbiselerini Anadolu, takmış çiçeklerin bin bir çeşidini saçlarına, sürmüş doğal kokularını üstüne, sanki tüm canlılara aşkı sunuyordu.

İlkbahar Anadolu'nun, ilkbahar Kibele'nin aşk mevsimiydi sanki. Yeniden doğmuş ve yeni doğum yapmış, bir genç kız gibidir Anadolu Mayıs'ta. Mayıs'ta Anadolu: büyü ve sihirli, akıl almaz güzellikler sergiler. Mayıs'ta Anadolu'da yolculuk yapanlar, bu büyü ve sihir içinde kendinden geçerler, zaman ve yollar: hiç farkında olmadan bitip gider.

Diyeceğim o ki, yolculuk güzel başladı, her şey güzel gidiyordu. Tüm güzellikleri fotoğraf makinesi ile tespit edip kayıt altına alıyordum. Fakat gezip göreceğim yerlerin yazı ile de kayıt altına alınması gerekiyordu. Fakat defterden başka bir yazım aracım yoktu.

Yani yola çıkarken en büyük eksikim, bir laptop veya notebook gibi bilgisayar cinsi bir yazım aracımın olmamasıydı. Oysa benim için yanıma almam gereken en öncelikli ve en önemli eşya bu olmalıydı. Fakat yakınlarım ön yargılarının etkisiyle, İran'da laptopumu almak için beni kesebilecekleri gibi bir düşünceyle buna izin vermediler. Bu yüzden defter ve kâğıtlar üzerine not almak zorunda kaldım.

Çoğu zaman gezdiğim yerlerde ayaküstü alınan bu notların bilgisayar ortamına aktarılıp düzenlenmesi, fotoğrafların yerleştirilmesi, elde edilen bilgilerin başka belgelerle doğrulanması, çok uzun zaman aldığından, yazıların yayına çıkması da, bu yüzden çok gecikti.

Bu yüzden gezdiğim yerlerin büyük bir bölümünü yazmaktan vazgeçmek zorunda kaldım. Vazgeçtiklerimin en önemlisi 1998 Avustralya'da geçirdiğim üç aylık gezi idi. Fakat o zamanlar dersane öğretmenliği yapıyordum. Avustralya dönüşü öğretmenliği bırakıp, pansiyon çalıştırmaya başladım. Gezileri veya başka bir yazı yazmayı düşünmüyordum.

Daha sonra 2002'deki 21 günlük Avrupa Gezisi de bu şekilde yazılmadan kaldı. Şimdi elimde kısa notları olsa da, çoğunun ayrıntılarını unuttum. Fakat 2004'te

pansiyon işletmeciliğini de bırakıp şiir ile yazmaya başlayınca, kısa bir süre sonra kendimi güncel politik yazıların içinde buldum. Derken gezileri de ayrıca yazmayı düşündüğüm zaman, artık eskiler için çok geç kalmıştım

Karadeniz'de Pa ar  ayı

Aslında bana kalsa daha hala yayına hazırlayamazdım. Ama defterdeki notlarımın bilgisayar ortamına aktarılmasında değerli kardeşim Gül Öz ve ablası değerli meslektaşım emekli Coğrafya Öğretmeni Nur Öz, yardımlarını esirgemediler.

Birisi okuyup birisi yazarak bana zaman kazandırdılar. Yayına hazırlamamda çok büyük bir katkı sağladılar. Buradan kendilerine çok teşekkür ediyorum.

Nur okuyor, Gül yazıyor ve anneleri Sevim Abla dinliyor.

Elbette ki yazıların yayına hazırlanması için sadece bu notlar yeterli değildi. Bunlar sadece o anın duygu ve düşünceleri ile elde edilen kaba bilgilerdi. Bunların aslını veya ayrıntısını ayrıca araştırmak ve duyduğum gördüğüm şeyleri kaynaklardan kontrol etmek gerekiyordu.

Onun için ben onların bilgisayara aktardıklarını yazı haline getirmek için yeniden düzgün cümleler haline getirmem, düzenlemem, araştırmalarla doğrulamam ve resimlerle canlandırmam gerekiyordu.

Ayrıca deftere yazılanlar dışında bir de kâğıt parçalarına ayaküstü alınmış notlar vardı. Bunları da bacanağım Mehmet Erkul okudu, gelini Aylin Erkul yazdı. Buradan onlara da teşekkür ediyorum

Mehmet Erkul ve gelini Aylin Erkul

Aslında gezi notları bilgisayar ortamına aktarılmış olsa da, yayınlanacak hale getirebildiklerim henüz daha yarısı bile değil. Çünkü kırk günün hikâyesi bu. Ve sürekli başka işlerle de bölündüğünden zaman uzadıkça uzadı

Bu arada araya 2012 yeni Avustralya gezisi girdi. Avustralya bambaşka bir dünya. İnsanı, yaşamı tam bir dünya karması. Muhteşem doğası, farklı kültür ve yönetsel özellikleri var. Onun için orada Kafkasları ve İran'ı yazmam mümkün değildi. Avustralya'da geçen üç ay, Avustralya'yı yazmama bile yetmedi.

Bu yüzden yazıların tamamlanmasını beklemek uzun zaman alacağından, bir yandan yazarken bir yandan da yayınlanmasının uygun olacağını düşünerek, yazılanları yayınlamaya başladım. Kent haber. Com'daki köşemde yazabildiklerimi yayınladım. Öncelikle İran gezilerini bir kitap halinde toplamayı düşündüm.

Fakat İran'ı yazmayı bir türlü bitiremedim. Ama sırayla yazdığım için, İrana giderken gezdiğim Kafkasların güneyi yazılıp bitmişti. 2012 yılında Kafkasların Kuzeyini de gezdikten sonra, önce Kafkasları kitaplaştırmaya karar verdim. Ve bu kitabı hazırladım.

Yazılarımın kuru akademik bilgiler olmamasına, her şeyin fotoğraflarla canlandırılmasına çalışırken, o andaki duygularımı ve hislerimi ve gezi boyunca yaşadıklarımı da ekleyerek onlara ruh vermeye çalışıyorum.

Çünkü okunabilir bir gezi yazısı için, fotoğrafın bilgiyle donatılması kadar duygu yüklemesi yapılması da gerektiğini düşünüyorum. Umarım keyifle okunacak ve okuyanlara keyifli anlar yaşatacaktır.

KISACA KAFKASYA

ADI: Yazılı metinlerde Kafkasya sözcüğü ilk kez eski Yunan'da Aishylos'un MÖ 590'da yazdığı bir kitapta Kavkasos Dağı olarak geçmektedir. Yine antik dönem yazarlarında Plinius'a göre Kafkasya sözcüğünün kökeni İskitçe ak kar anlamına gelen Caucasus (Kavkasus) sözcüğünden kaynaklanmaktadır. Sözcüğün Farsça Kaf dağı (Kuh-i Kaf) kelimesinden türediğini ileri sürenler de vardır.

Kafkas dağları (Fotoğraf alıntısıdır)

YERİ:

Coğrafi anlamda Karadeniz ile Hazar Denizi arasında uzanan Kafkas sıradağlarının güney ve kuzeyinde yer alan bölgeye Kafkasya denilmekteyse de, tarihi ve sosyolojik anlamda, Kafkas dağlarının kuzeyine Kafkasya, güneyine Trans-Kafkasya ya da Kafkas ötesi denilmektedir. Özellikle Rusya'nın Kafkasya'ya yerleşmesinden sonra bölge, Kafkasya ve Trans-Kafkasya olarak adlandırılmıştır.

Güneyde Aras Nehri ve Kars platosuna dek uzanan bölgenin Kuzey sınırını Kuban ve Kuma Nehirlerinin ağzından ve bunların arasında kalan Maniç çukurluğundan geçen bir hat belirlemektedir.

HALK:

Kafkasya'da etnik yapı 1995 (Harita Wikipedia'dan alınmıştır.)

Kafkasya dünyada çok farklı etnik kökenin bir arada yaşadığı bir yer olup, sadece Dağıstan'da 40'tan fazla etnik kökene sahip halkın yaşadığı ve 50'den fazla dilin konuşulduğu söylenmişti bana. Bu yüzden olmalı ki, Arap coğrafyacılar, Kafkas Dağlarına Diller Dağı demektedir.

Dil gruplarına göre bir tanımlama yapmak gerekirse, bu halkları üç grupta toplamak olanaklıdır. Bunlardan ilki, Kafkasya'nın yerli halklarıdır. İkincisi Hint-Avrupa dil grubundan olanlar ve üçüncüsü de Türk dil grubundan olanlardır. Sadece Dağıstan'da dili tanımlanmış on dört halk vardır.

Fakat etnik yapı ve dil farklılıklarına rağmen, Kafkas halkları arasında, köklü bir kültür birliği vardır. Şu anda benim görebildiğim kadarıyla Rusça, dil birliğini de sağlamaktadır, diye düşünüyorum.

Rusya Federasyonunun resmi tanımlamalarına göre Kuzey Kafkasya'daki başlıca halkların batıdan doğuya sıralanışı şöyledir. Adige, Çerkez, Abaza, Abhazlar, Nogay, Karaçay, Kabartay, Balkar, Oset, Çeçen, İnguş ve Dağıstanlılar. Fakat bölgede nüfusun çoğunluğu Rus'tur.

Bugün Kuzey Kafkasya'daki bu özerk cumhuriyetlerde, resmi dil Rusça olmakla beraber, ayrıca 20'den fazla yerel dil de, resmi dil veya edebiyat dili olarak kullanılmaktadır. Rusça çok farklı etnik yapı ve dilden insanların ortak dili olarak, halklar arasında anlaşmayı sağlamaktadır.

Kuzey Kafkasya halklarından Karaçay, Balkar, Kumuk ve Nogaylarla Güney Kafkasya halklarından Misket Türkleri ve Azeriler Kafkasların Türk kökenli halklarını oluşturmaktadır. Güney Kafkasyadaki Ermeniler, Kuzey Kafkasya'daki Osetler ve Kafkaslara sonradan yerleşen Ruslar ise Hint-Avrupa dil gurubuna mensup halklardır.

Kafkasların güneyinde, Karadeniz kıyılarında Rusya'dan bağımsız, Gürcistan, Hazar kıyısında Azerbaycan devletleri vardır. Ermenistan Devleti ise, Azerbaycan'ın batısında, Gürcistan'ın ise Güneyinde kalmaktadır. Ayrıca Gürcistan'da Abhazy ve Güney Osetya ile Azerbaycan'da Karabağ, tek yönlü bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Güney Kafkasya’da etnik anlamda beş tane yerli Güney Kafkas halkı bulunup bunlar Gürcüler, Megreller, Lazlar, Acaralar ve Svanlardır.Svanların Abhaz ve Adigelerle de tarihi ve kültürel bağları vardır.

DİN

Kuzey Kafkasya’da Dağıstanlılar ve Çeçenler Müslümanlığın Şafî mezhebini seçerken, Çerkez, Abhaza, Karaçay ve Balkarlar Hanefî mezhebini kabul etmiştir. Güney Kafkasya’da ise, Azeriler ve lazların tamamı ile Acaraların yarıya yakını Müslüman olup geri kalan Güney Kafkasya halklarıyla Ruslar Ortodoks Hristiyan’dır.

Vladikafkas’ta bir kilise

TARİH

Kimi tarihçiler Kafkasya Tarihini, efsanevi Kafdağı gibi, Tufan ve benzeri bazı efsanelerle kimi tarihçiler de, kendi çapında belgelerle Mısır ve Mezopotamya Tarihlerinden çok daha öncelere kadar götürmektedir. Ve Kafkasların Tarihini yazmaya kalkışsanız, bağımsız pek çok kitap olur. Onun için ben bunu, derinliğine inmeden, bir gezi kitabı için gerektiği kadar, bilgilendirme amacıyla kısaca ana hatlarıyla vermeye çalışacağım.

Kafkasya Doğu- Batı yönlü göçler kadar, Kuzey- Güney yönlü göçlere de sahne olduğundan, yerli halklar kadar yabancıların da istilasına uğramış ve pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Tarih öncesi Taş ve Maden devirleri yaklaşık olarak Anadolu ve İran Tarihine paralel olarak yaşanmıştır.

Buraya ilk gelenlerin bir Hint-Avrupa kavmi olan Hititler olabileceğini düşünüyorum. Çünkü MÖ 2000'lerden itibaren, Kafkasya'dan Anadolu'ya Hitit göçleri başladığına göre, bunların Kafkasya'ya gelişleri MÖ 2000 yılından daha eski olmalıdır. Ve yine Hititlerin Anadolu'da ilk siyasi birliği kurduğu düşünülürse, bunların Kafkasya'da bir devlet kültürüne sahip olmaları gerekir diye düşünüyorum.

Daha sonra MÖ 7. yüzyılda Kuzey Kafkasya'ya gelen Kimmerler de buradan Güney Kafkasya ve Anadolu'ya gelmişlerdir. Genelde tarihçiler Kimmerlerin de, Hint-Avrupa kökenli bir kavim olduğu kabul ederse de, bazı Türk Tarihçileri bunların Ural-Altay kökenli ve Türk olduğunu ileri sürmektedir.

Kafkasya'da en çok etkili olan kavim ise İskitlerdir. MÖ 7. yüzyılda İskitlerin de, burada bulunduğu bilinmektedir. Daha doğrusu İskitler, Altaylardan, Tuna Nehrine dek uzanan çok geniş bir coğrafyada yaşamaktadır. İskitlerin Türk olduğunu hemen tüm tarihçiler kabul etmektedir. İskitlerin Kafkas Kültüründe önemli bir yeri vardır.

Kafkasya'da etkili olan başka bir topluluk da, buraya Ticari amaçlarla gelerek koloniler kuran Yunanlardır. Yunanlar Kuzey Kafkasya'da Potin'in yakınlarında Fasis, Sohum'un bulunduğu yerde Diyoskarsos, daha yukarıda

Hazarlardan başka Sibirler, Bulgarlar, Oğuzlar gibi başka Türk boylarından da gelerek Kafkaslarda yerleşenler olmuştur. Bölgede Selçukludan sonra Moğol işgali yaşanmış, sonrasında ise Bölge Osmanlı, İran ve Rusya arasında el değiştirmeye başlamıştır

RUS İŞGALİNDEN SONRA KAFKASYA

Rusların sıcak denizlere inme projesinin temelinde Karadeniz ve Hazar denizi bulunur. Bu denizlere indikten sonra da elbette ki, öncelik bu iki denizin arasındaki Kafkasya'ya hakim olmaktır. Sonraları petrolün önem kazanmasıyla Bakü petroleri de, iştahını iyice kabarttığı gibi, bu Emperyal arzuları zamanla İran'a ve buradan da Basra Körfezine kadar inmeyi amaçlayan hayallere dönüşmüştür.

Rusların Kafkaslara inme politikası Korkunç İvan'ın önce Kazan ve arkasından 1556'da Astrahan Tatar hanlıklarını ele geçirmesiyle başlar. Bu dönemde Ruslar Kafkas halklarına iyi davranarak, kendi tarafına çekmeyi de başarmıştır. Özellikle Kırım hanlığının ağır vergilerinden yakının Kabartay Çerkezlerinin Rus korumasını benimsemeleri, 1550'lerden 1750'lere dek geçen 200 senede Rusların Kafkasya'da yerleşmesini sağladı.

Osmanlı-Rus ilişkilerinde 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması bir dönüm noktası olup Kabardiya ve Osetya bu antlaşmayla Rusya'ya bırakılırken Kırım'a da bağımsızlık verilmiştir. Bu anlaşmadan dokuz sene sonra 1783 yılında da Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasıyla, Osmanlının bölgedeki güç ve hakimiyeti sona ererken, Ruslar da gerçek yüzünü göstermeye başladı.

Ve bu da Çerkez Rus dostluğunun bozulmasına neden oldu. Bundan sonra Çerkezler ve Kafkasya'nın Müslüman halkları Osmanlıdan yana bir tavır aldılarsa da, artık Osmanlının bunları koruyacak gücü kalmamıştı.

Daha doğrusu Kırım Hanlığının ortadan kaldırılmasıyla birlikte Osmanlının Kafkasya ve Karadeniz politikaları iflas etmiştir. Ayrıca Avrupa seferlerinde de, Kırım Hanı genelde 100 bin kişilik bir orduyla sefere

katıldığından Avrupa'daki üstünlük de sona ermiştir. Yani Kırım'ı alan Rusya, Avrupa'da 2. sınıf bir devlet iken bir anda 1. sınıf bir devlet haline gelmiş, Kırım'ı kaybeden Osmanlı ise 1. sınıf bir devlet iken, 2. sınıf bir devlet haline gelmiştir.

Bundan sonra Rus yayılması hızlanarak, bir yandan Sibirya ve Orta Asya yönünde ilerlerken, Kafkaslarda da Tüm Hazar Denizini içine alacak biçimde İran ortalarına kadar ilerlemiştir. Bu dönemde Kafkasya'nın Müslüman halkları her ne kadar Osmanlının yanında yer alsa da Rus baskısı önlenememiş ve halkların isyanları kanlı biçimde bastırılmıştır.

Grozni'de park

Kafkasya’da 19. yüzyıl, kanlı savaşlar, etnik temizlik ve sürgünler yüzyılı olmuştur. 1829 Edirne Antlaşmasıyla, Osmanlının Çerkezya üzerindeki haklarını Rusya’ya devretmesi üzerine, Çerkezler Osmanlıya bağlı değil, onların müttefiki bağımsız bir devlet olduklarını ileri sürerek Rusya’ya ilhakı kabul etmedi. 1829’dan 1839’a dek süren çatışmalarda, Ruslar Çerkezleri Karadeniz kıyılarından çıkararak bölgeyi istila edip, etnik temizlik uyguladı.

Orak mevsimiydi
 Arpalar ermiş
 İri mi, iri
 Başaklarda buğday taneleri!
 Avuçlarımda diri mi, diri
 Sanki sevgilinin memeleri
 Buğdayların sevinci.
 Tırpanlar bilenmiş
 Harmanyerleri temizlenmiş
 Kafkasya’da ekin biçme mevsimi.

Ah heyhat! Harmanyeri
 Ve harmanyerinin
 Gür yeşil çimenleri
 Kızıl çimen şimdi.

Ruslar ekinleri ateşe verdi
 Tırpanlar insan biçti
 Kızıla döndü çimenlerin yeşili.
 Ah, ayırmıyordu Rus süngüsü
 Asker mi, sivil mi?
 Kadın mı, bebek mi?
 Krasnodar tam bir etnik temizlikti.29.05.2012 Vladikafkas

1853-1856 Kırım savaşı sırasında işgal altındaki Kafkas halkları Osmanlı ve Müttefiklerinin yanında yer alarak topraklarının bir bölümünü geri aldıysa da, savaştan sonra Ruslar çok kanlı savaşlarla bölgeyi yeniden ele geçirmiştir.

Kafkas Dağları

Kafkas halklarının 1864’de teslim olmasından sonra Rusya, Kafkas halklarının bölgeden çıkarılması yönünde bir kararname çıkarmış, bölgeyi terk etmeyenlerin esir sayılacağını belirtmiştir. Hatta geri dönüşü önlemek için köyleri ve ekin tarlalarını yakmışlar, ağaçları kesmişlerdir.

SÜRGÜN YILLARI

Çerkezler için ortada üç seçenek vardı. Ya Hıristiyanlığı kabul edip Rus Ordusuna katılacaklar, ya Sibirya'ya sürgüne gidecekler, ya da kendilerini kabul eden Osmanlı topraklarına göç edeceklerdi.

Bunun üzerine bir milyonu aşkın Çerkez, Çeçen, Oset ve Dağıstanlı Osmanlı imparatorluğuna, Kıbrıs, Ürdün Mısır ve Rumeli'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Sürgün ve kıyımlarla birlikte iki milyon insanın bölgeden temizlendiği düşünülmektedir.

Hasayurt'tan bir görüntü.

KIZIL ÇİMEN

Neden kızıl olsun ki çimen?
Taze bebeklerin
Gelinlik kızların kanıdır o
Kandır çimene rengini veren.
Krasnodar olur
Rusçaya çevirirsen

Bilir misiniz neden
Kızıl nehirdir Kuban?
Çünkü Edirne Antlaşmasından
Kırım Savaşından sonrası hep katliam.
Kuban'ın suyu su değil
Kuban'ın suyu kan.

Göç ise insanlığın en büyük felaketidir. Özellikle de deniz yoluyla göç, aylarca kıyıda gemi beklemek, vardığın yerde nereye gideceğini bilememektir. Kafkas göçlerinde de çok aşırı yükleme ve fırtınadan batan gemilerde ya da hastalık ve açlıktan çok miktarda Kafkasyalı hayatını kaybetmiştir.

Göçlerde bu biçimde ölenlerin miktarını bazı kaynaklar %30 olarak belirtmektedir ki, bu da 350.000 can demektir. Bu konuda Coğrafyamız.com sitesindeki Kafkas göçleriyle ilgili bölümü aşağıya alıyorum.

“YÜZDE 30’U YOLCULUĞUNU TAMAMLAYAMADAN ÖLDÜ

Rus Çarlığının emriyle 1864 yılında 1 milyon 500 bin Kafkasyalı yurdundan oldu. Tehcire zorlanan Kafkas halklarının birçoğu sürgün yolculuğunda açlık ve kötü koşullara yenik düşerek can verdi, binlercesi Karadeniz’in azgın dalgalarına dayanamayan gemilerin batmasıyla engin sularda boğuldu, yüzlercesi kalıcı hastalığa yakalandı. Karadeniz’deki Taman, Tuapse, Anapa, Soçi, Sohum, Poti

ve Batum gibi limanlardan Rus, Osmanlı ve İngiliz gemilerine bindirilen muhacirler, Trabzon, Ordu, Samsun, Sinop, Varna, Köstence ve İstanbul'a getirildi. Arşiv kayıtlarına göre, Kafkaslar'dan sürgün edilen insanların yüzde 30'una yakını, yolculuk tamamlanamadan öldü.

Kafkaslardan sürgün (Resim alıntıdır)

KAFKAS HALKLARININ İKİNCİ SÜRGÜNÜ

Kafkasya'da sürgünler 1864 yılıyla sınırlı kalmıyordu. 1864 sürgünüyle dünyaya savrulan Kafkasyalılar, tekrar ana vatanlarında toparlanma fırsatı bulamadan bu sefer 1943 ve 1944 yıllarında SSCB lideri Josef Stalin'in emriyle geniş çaplı bir sürgüne maruz bırakıldı. Bu sürgünde ise Kafkas halkları, asılsız bir şekilde II. Dünya Savaşı'nda Almanlarla iş birliği yapmakla suçlanıyordu.

KARAÇAY BALKARLARIN SÜRGÜNÜ

SSCB'ye bağı Karaçay Özerk Bölgesi, 2 Kasım 1943'te Sovyet askerlerince kısa süre içinde boşaltıldı. Emirlerle uymayan Türk kökenli bu halk, anında infaz edildi. Karaçay halkından 32 bin 929'u çocuk olmak üzere 63 bin kişi tıpkı diğerk Kafkas halklarına yapıldığı gibi hayvan vagonlarına doldurularak Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın iç bölgelerine gönderildi. 8 Mart 1944'de ise Balkarlar, Karaçay halkının maruz kaldığı acı sürgünü yaşadı.

ÇEÇEN VE İNGUŞLARIN SÜRGÜNÜ

Kızıldordu'nun 23 Şubat 1944'teki 26. kuruluş yıldönümünü şenliklerine davet edilen Çeçen ve aynı etnik kökene sahip olan İnguşlar, apar topar ve binlerce insanın ölümü pahasına Sibiry'a sürüldü.

Sürgüne gönderilen her aileye, yanlarına almak için ancak 20 kilogram bagaj izni verildi, insanların tüm mal varlıklarına ve hayvanlarına el konuldu. Felaketin en büyüğü ise sürgün yolculuğunda gerçekleşti. Sürgün edilen insanların yüzde 20'si kötü hava koşulları ve açlıktan öldü.

Ölüm Çeçen ve İnguşlar'ın yakasını yerleştirildikleri yeni yerlerde de bırakmadı. Gerek iklim gerek ağır çalışma koşulları ve bunlara bağı salgın hastalıklar nedeniyle pek çok muhacir yaşamını yitirdi. Çeçen ve İnguş halkının sürgündeki nüfus kaybının yüzde 38 oranında olduğu kaydediliyor.

Sovyetler Birliği Yüksek Şurası, 9 Ocak 1957 yılında aldığı karar ile 1944 yılında topyekun sürgün edilen Çeçen ve İnguşların ana vatanlarına dönmelerine izin verdi. 7 Mart 1944 tarihinde lağvedilen ve toprakları çeşitli ülkelere paylaştırılan Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ise 1957 yılında yeniden kuruldu. 1939 yılının resmi kayıtlarına göre 488 bin olan Çeçen-

İnguşların nüfusu sürgünden sonra 200 bine kadar düştü. 1959 yılında ise Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'ndeki tüm İnguş ve Çeçenlerin sayısı 311 binden ibaretti.

KIRIM TATARLARININ SÜRGÜNÜ

Stalin döneminde sürgün sadece Kuzey Kafkasya ile sınırlı kalmadı. Sürgün kararından en çok etkilenen bir diğer halk ise Kırım Tatarlarıydı. 18 Mayıs 1944 gecesı başlayan sürgün fıryası, 3 gün içinde 220 bin Kırım Tatarı'nın zorla yurtlarından koparılmasıyla sonuçlandı.

Kırım Sürgünü

Orta Asya'nın ücra köşelerine götürülmek üzere ölüm katarlarına bindirilen Kırım Tatarlarının yüzde 42'si zor koşullara dayanamayarak ya da yapılan baskılar sonucu yaşamını yitirdi. Vatanlarına dönmek için çok yoğun bir mücadele veren Kırım Tatarları, hedeflerine ulaşmak için 1980'li yılları beklemek zorunda kaldı.

Yıllar sonra terk ettiği topraklarına gelen insanları başka bir hazin tablo bekliyordu. Kırım Tatarları yurtlarına döndükleri zaman evlerinin, iş yerlerinin ve topraklarının Ruslar ile Ukraynalılara dağıtıldığını gördü.

AHISKALILARIN SÜRGÜNÜ

Gürcistan'ın Ahıska bölgesinde yaşayan ve "Osmanlı Türkleri" olarak da bilinen Ahıskalılar, 14 Kasım 1944 yılında tarihin en acı olaylarından birini yaşadı. Aradan geçen 65 yıla rağmen Ahıskalılar, halen yurtlarına dönemedi. Anavatanlarından koparılan ve gittikleri yerde hayatta kalan Ahıskalıların torunları bugün Rusya Federasyonu, Özbekistan, Kazakistan, Türkiye, Ukrayna, Almanya, Fransa, İtalya ve ABD'de yaşamlarını sürdürüyor.

Stalin'in emriyle bir gece ansızın gelen haber üzerine doğup büyüdüğü vatanları zorla terk ettirilen Ahıska Türkleri, "ölüm katarı" olarak adlandırılan hayvan vagonlarına istiflenerek bir bilinmez yolculuğa çıktı. Sibiry'a ve Sovyetlerin iç bölgelerine gönderilen yaklaşık 250 bin Ahıska Türkünün birçoğu yolda hastalıktan, açlıktan yaşamını yitirdi. Ayrı ayrı bölgelere dağıtılan Ahıska Türkleri yıllarca birbirinden haber alamadan yaşadı.

Özbekistan'da sürgün hayatı yaşayan Ahıskalılar, 1989 yılında ikinci büyük sürgün daha yaşadı. Fergana'da çıkan olaylarda yaklaşık 100 bin Ahıska Türkü ikinci vatan edindikleri Özbekistan'dan komşu ülkelere ve Rusya'nın

Krasnodar bölgesi ile Ukrayna'ya göç etmek zorunda kaldı. Türkiye'de bir süre önce çıkarılan yasa ile Ahıskalıların Türk vatandaşlığına geçişi kolaylaştırıldı.

1944'de sürgün edilen Kafkas halklarından hiçbir şekilde yurtlarına dönüş yapamayanlar ise Ahıskalılar oldu. Gürcistan, Avrupa Konseyi'ne kabul edilirken Ahıskalıların yeniden kendi vatanlarına yerleştirilmesi konusunda taahhüt altına girdi, ancak bugüne kadar verilen sözler yerine getirilmedi.

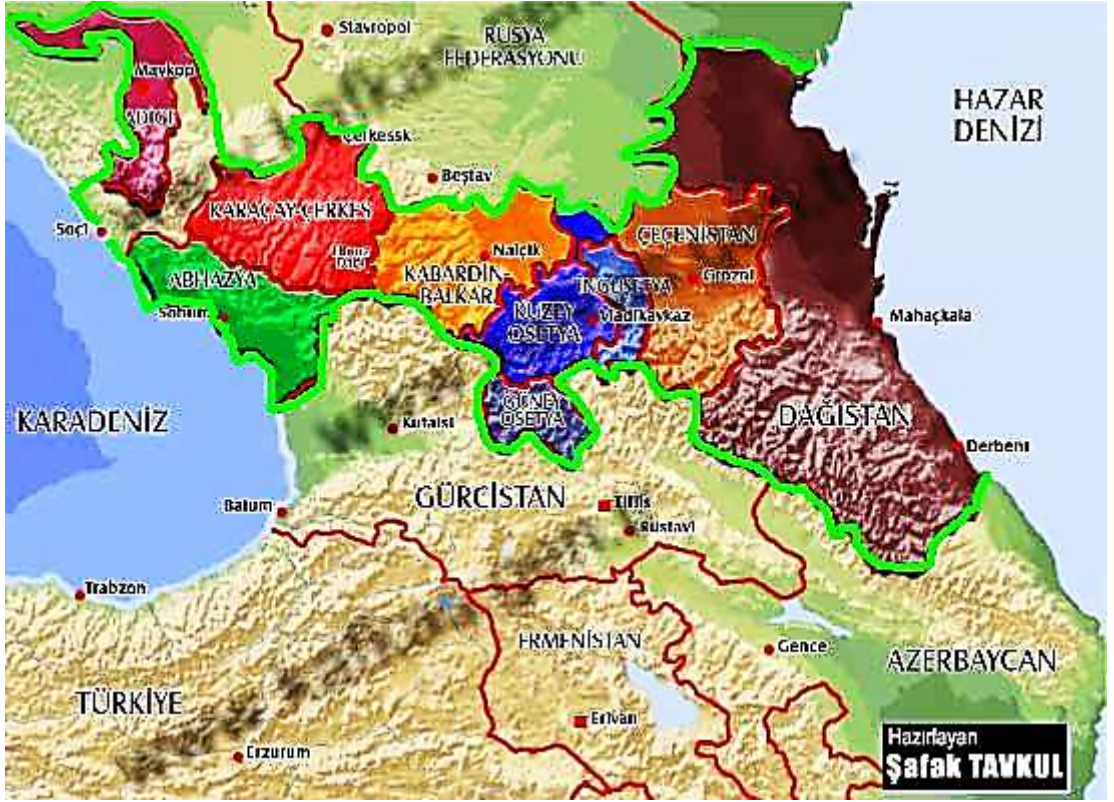
KARABAĞ'IN "KAÇGINLARI"

Ermenistan, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesini 1992-94 yıllarında yaşanan savaşta işgal edince, bu süreçte en çok zarar gören, sivil halk oldu. İşgale uğrayan topraklarından kaçan yaklaşık 1 milyon Azeri Türkü, halen zor koşullar altında Azerbaycan'ın çeşitli vilayetlerinde yaşamlarını sürdürüyor."

BAĞIMSIZ KAFKASYA CUMHURİYETİ

Çarlık Rusya'sı 1917'de yıkılınca, Bolşevikler Rusya'da yaşayan halkların desteğini sağlamak için, onlarla barış ve uzlaşma içinde olacaklarını açıklamıştı. Buna güvenerek Rus olmayan halklar bağımsızlıklarını ilan etmeye başlayınca Kafkas halkları da, Vladikafkas ve Andi ketlerinde düzenledikleri iki kongre sonrasında bağımsızlık kararı aldılar.

Ve 11 Mayıs 1918'de her bir kurucu unsurun, tam bir özerkliğe sahip olacağı Birleşik Kafkas devletinin bağımsızlığını ilan ettiler.

Açık yeşil renkli sınırlar içinde bağımsız Kafkasya Cumhuriyeti

Osmanlı Devleti bağımsız Kafkasya Cumhuriyetini hemen tanıyarak her türlü yardımı yapacağını belirtti. Fakat Kafkaslar Rusya için çok önemliydi. Bu yüzden Kızıl Ordu derhal saldırıya geçti. Kuzeyden devrimci Bolşevikler saldırırken, Güneyden de, İngilizlerin desteğinde karşı devrimci Beyaz Rus ve Ermenilerin saldırısına uğradılar.

Osmanlı Devleti, Kafkas İslam Ordusu adıyla bir ordu hazırlayıp yardıma gönderdi. İslam ordusu karşı devrimcileri dağıtarak Doğu Kafkasya'yı ele geçirdiyse de, Birinci Dünya Savaşından yenik ayrılınca, Montros Ateşkes Antlaşmasının gereğince 1914 öncesi sınırlarına geri çekilmek zorunda kaldı.

Osmanlı askerinin bölgeden 28 Aralıkta çekilmesiyle, Kafkas Halkları, Kızıl ordu ile karşı devrimcilerin arasında yıpranıp dağıldılar. Bölge tümüyle Sovyet yönetimine girdi. Sovyet yöneticiler burada Dağlı Sovyet Özerk Cumhuriyeti ve Dağıstan Sovyet Özerk Cumhuriyeti adıyla iki özerk cumhuriyet kurdu.

KAFKASLARDAN SİBİRYA'YA

Stalin sürmüş buraya babamı
Ben üç buçuk yaşındaydım
Hatırlamıyorum Kafkasları
Hatırlamıyorum cismen
Yolda yitirdiğimiz anamı.

Yüzünü hatırlamasam da
Çok iyi hatırlıyorum
Ablamın çılgınlığını.
Ve hiç unutamıyorum o anı...
Anam sımsıkı bir sarılış
Babam çaresiz bir bakış olarak
Aklımda o güne takılıp kaldı.

Güzdü yola çıktığımızda
Urallara varınca kar bastırdı.
Açlık ve soğuk unutturdu acıyı
Sibiryada, Stalin gibi acımasızdı.
Ayakbaşı bedeli verdik
Kardeşim dokuz aylık Çelekan'ı.

Benim yurdum artık burası
Seviyorum İrkutsk'u, Baykal'ı.
Sanılmasın ki;
Salt soğuk ve sürgündür
Sibirya'nın insana sundukları

Sibirya soğuktur ama
Sıcaktır yazı, sıcaktır insanı.

Mahaçkale’de bir cami

Belli ki, Kafkaslardı babamın vatani
Ölürken bile sayıkladı hep
Karadeniz kıyısındaki Anar’ı.
Ata yurdu diye gittiğim Anar
Doğrusu beni hiç sarmadı.
Benim mavim Baykal
Yeşilim Sibirya’ydı.

Karadeniz’le karşılaşmamız yabansı
 Mazinin uzak bir noktasında
 Çileli babamdı.
 Ve Karadeniz’de içimi
 Bilinmez bir korku sardı.
 Anladım ki, Karadeniz ve Kafkaslar
 Bana yurt değil yabandı.
 Anladım ki artık
 Benim için vatan Sibirya’ydı.
 Yeşilim orman, Mavim ırmak
 Denizim Baykal’dı.

Haziran 2012 İrkutsk

KAFKASLAR’DA SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİ

Önce iki özerk cumhuriyet altında toplanan Kafkas halkları sonradan tam anlamıyla bir böl-yönet sistemine dönüşerek, 1922’de Adige, Çeçen, Karaçay-Çerkes, Kabardey-Balkar, Kuzey Osetya ve İnguş Özerk Bölgelerine ayrılmıştır.

Sonra da 1926 yılında Çerkesler; Kabardeyler ve Çerkesler olmak üzere ikiye; 1970 yılında ise Kabardeyler, Adigeler ve Çerkesler olmak üzere üçe ayrılarak, birbirine düşman edilmeye ve etnik çatışma içine sürüklemeye çalışılmıştır. Tüm bu ayrıştırıcı ve çatıştırıcı çalışmalardan sonra, bölge halkı artık birlik ve bağımsızlık cesaret ve güvenini yitirmiştir.

Ancak 1944’te başlayan sürgün hareketi, Kafkas halklarında yeniden etnik bilinçlenmeye neden olmuştur. Sürgün, baskı ve acılar bilinçlenmeyi keskinleştirmiş, Gobaçov Döneminde seffalık ve demokratikleşme Sovyetler Birliğinin dağılmasına neden olmuştur.

Bu dağılış sürecinde Baltık cumhuriyetleri, Türkistan'daki Türk Cumhuriyetleri ve Güney Kafkasya bağımsızlığını kazandıysa da, Kuzey Kafkasya Rusya federasyonunda kaldı.

Şimdi Kuzey Kafkasya'da, Rusya federasyonuna bağlı yedi özerk cumhuriyet olup, bunlar: Adigey, Karaçay-Çerkes, Kabardey-Balkar, Kuzey Osetya, Çeçenistan, İnguşetya ve Dağıstan Özerk Cumhuriyetleri'dir.

Ben bunlardan, Osetya, İnguşya, Çeçenistan ve Dağıstan'ı 2012 yılı Mayıs sonu ve Haziran başında gezdim. Güney Kafkasya'da ise Gürcistan ve Azerbaycan'ı gezdim. Bu kitapta bu gezilerimi, gözlemlerimi, toplayabildiğim bilgilerle bütünleştirerek ve resimlerle canlandırarak anlatmaya çalışacağım.

COĞRAFYA

Karadeniz'den Hazar Denizine uzanan, Kafkas Sıradağları'nın iki tarafında kalan bölgeye Kafkasya denilmektedir. Kafkas Dağlarının kuzeyinde kalan bölümüne Kuzey Kafkasya veya asıl Kafkasya, Güneyinde kalan bölümüne de Güney Kafkasya veya Trans-Kafkasya denilmektedir.

Doğuda Hazar, Batıda ise Karadeniz kesin ve net sınırlar oluşturur. Güneyde ise Aras Nehri ve Kars platosuna dek olan bölgeleri kapsar. Kuzeyde Don Nehrinin ağzından Maniç çukurluğu ve Kuma ağzına uzanan bir hat bölgeyi sınırlamaktadır.

Kafkas Dağları ve Kafkasya

Taman yarımadasından başlayıp, güneydoğu istikametinde Abşeron yarımadasına kadar uzanan Kafkas Dağlarının uzunluğu, 1500 kilometreyi bulur. Genişliği ise 50 ile 225 km arasında değişir.

Genellikle iki veya üç sıra halinde uzanan Kafkaslar, Batıdan Doğuya doğru üç ana bölüme ayrılır. Birinci kısım Taman Yarımadası'ndan Kuban Nehri'nin kaynaklarına dek olan bölümdür. Bu bölümde yüksekliği Pseha Vadisine dek 1000 metrenin altındadır. Buradan doğuya doğru yükselir ve yükseklik 1500 metrenin altına düşmez.

Orta Kafkasya ise Kuban Vadisi'nden Daryal Geçiti'ne kadar olan bölüm olup, Kafkasların en sarp ve en yüksek kesimleri buradadır. Yüksekliği 5642 metreyi bulan Elbruz ve yine yüksekliği 5047 metre olan Kazbek tepeleri burada yer alır.

Kafkaslar aynı zamanda en fazla genişliğe de burada ulaşırlar. Bu bölümde Kafkaslar sarp, son derece engebeli ve geçit vermeyen özellikleri nedeniyle büyük kitlelerin hareketine elverişli değildir. Bu yüzden Rusya'ya kaştı direnen Kafkas halklarının sığınma yeri gibidir.

Doğu Kafkaslar ise, Daryal Geçidi'nden Apseron Yarımadası'na kadar uzanır. Burada dağlar ilerledikçe alçalarak ve sanki çok yüksek platolar şeklinde yayvanlaşırlar. Hazar Denizi'ne doğru ise kademeli olarak alçalarak kaybolur.

Bu bölgenin Batısı daha yüksek ve engebeli olduğu için Doğu Kafkasya'da Rusya'ya karşı direnişlerin merkezi, Çeçen ve İnguşların yaşadığı bölge ile Avarların yaşadıkları Daryal Geçidi taraflarıdır.

Akarsuları genellikle kaynaklarını Kafkas dağlarının kar ve buzlarla örtülü tepelerinden alıp, derin vadiler oyarak dağlardan indikten sonra Kuban, Terek, Sulak, Kuma ve Kura nehirlerine karışarak denizlere ulaşırlar.

Doğu Kafkasya'nın kuzeyi, Mahaçkale-Hasavyurt hattına kadar savan bozkır karışımı bir bitki örtüsüne sahipken, bu hattın kuzeyi Terek ve Sulak

nehirlerine rağmen tamamen bozkır olup, bu bozkırın Hazar kıyılarında Kumuklar oturur. Kafkasya'nın yerli kavimleri ise dağlık bölgede oturur.

Kafkasya'nın her zaman açık olan iki önemli geçidi olup, birisi Daryal geçididir. Geçidin yüksekliği 2379 metredir. Vladikafkas'ı Tiflis'e bağlayan geçitte yol, burada akmakta olan Terek Nehri'nin ana kolunu izlemektedir. Geçidin orta ve güney kesimleri üzerinde Osetler (Asetinler) yaşamakta olup, bu geçit Kafkasya'yı siyasi, askeri ve sosyal yönleriyle derinden etkileyen stratejik bir öneme sahiptir.

Kafkas dağları gibi devasa bir suru aşarak kuzey güney bağlantısının sağlayan Daryal Geçidi, Kuzey Kafkasya'daki Müslüman halkları da ikiye bölmektedir. Çerkez ve Abhazlar geçidin batısında kalırken, Çeçen ve Dağıstanlılar doğuda kalmaktadır. Kafkasların ikinci önemli geçit ise Derbent geçidi olup, bu geçit de güney Hazar kıyılarını kuzeye bağlamaktadır.

Uzunluk, genişlik ve yükseklik olarak Kafkas dağlarının ihtişamı, masallardaki geçilmesi olanaksız Kaf Dağı olarak kabul edilmesi ve Asya ile Avrupa arasındaki sınırı oluşturması gibi nedenlerden dolayı, Kafkasya beyinlerde dağlar ve dağlık alanlar olarak yer etmiştir. Oysa gerek güneyinde ve gerekse asıl Kafkasya denilen kuzeyinde dağlık alanın birkaç katı büyüklükte uçsuz bucaksız ovaların uzanmaktadır.

Kafkasya bu gün Rusya Federasyonunun meyve sebze ve tahıl ambarı gibidir. Kafkaslardan inen dereler çaylar ve Kuban, Kuma, Terek, Sulak gibi nehirlerle sulu tarım da yapılabilir. Gerek Karadeniz, gerekse Hazar Denizi kıyılarında iklim oldukça ılıman olup, Hazar kıyılarında Akdeniz iklim bitkileri yetiştirilmektedir.

Türkiye ile Kafkasya arasında deniz, kara ve hava yolu ulaşımı vardır. Krasnodar, Minvodi, Nalçik, Vladikafkaz, Grozni ve Mahaçkale'ye İstanbul'dan düzenli uçak seferleri yapılmakta olup, süre ortalama iki saat kadardır. Güney Kafkasya'da Gürcistan ve Azerbaycan ile ilişkiler çok daha ileri olup, bu ülkelerle ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerle ulaşım ve haberleşme çok daha ileri ölçülerde geliştirilmiştir.

KAFKASYANIN BUGÜNKÜ SİYASİ YAPISI

Kafkasya'nın bugünkü siyasi yapılanmasında, ilk göze çarpan özellik, güneyinde Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan gibi bağımsız cumhuriyetler, kuzeyinde ise Rusya Federasyonuna bağlı özerk cumhuriyetlerin bulunmasıdır. Fakat ne var ki, bu durum tam bir netlik de kazanmış değildir.

Güneyde bağımsız Gürcistan'dan Abhazya ve Osetya ayrılma mücadelesi vermekte olup, bağımsızlıklarını da ilan etmişlerdir. Rusya bunların bağımsızlık mücadelesine yardımcı olduğu gibi, bağımsızlıklarını da tanımış olsa da, dünya genelinde bağımsızlıkları tanınmamıştır.

Kafkasya'nın Siyasi Yapısı

Azerbaycan'da da Dağlık Karabağ Bölgesi 1990 yılında başlayan ve 1994 Bişkek Ateşkes Anlaşmasıyla sonuçlanan, fiili yapılanmayla Karabağ Azerbaycan'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Ama şu ana dek bağımsızlığını tanıyan hiçbir devlet yoktur.

KAFKAS HALKLARININ NÜFUSLARI (Tahmini)

Tarihi kaynaklarda "Diller Dağı" olarak adlandırılan Kafkaslarda yüzden fazla dil konuşulmakta olup tam bir etnik mozayik görünümündedir. Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu sınırları içinde kalan Kafkas halklarına dair en son nüfus verisi 1989 yılına aittir. Bu verilerle orantılı bir hesaplama yapıldığında başlıca büyük gurupların 1999 yılı tahmini nüfusları şöyledir.

Abaza: 38.736, Abhaz: 116.526, Adige: 143.557, Agul: 32.914, Avar: 755.857, Çeçen: 1.215.136, Çerkes: 59.005, Dargi: 465.660, İnguş: 303.148, Kabardey: 484.237, Karaçay: 185.963, Kumuk: 348.490, Lak: 139.932, Lezgi: 569.536, Malkar: 118.438, Oset: 659.376, Rutul: 28.424, Tabasaran: 128.770, Tsahur: 29.842

KAFKASLARIN GÜNEYİ (TRANSKAFKASYA)

ERMENİSTAN

Kuzeyinde Gürcistan, doğusunda Azerbaycan, güneyinde İran, batısında Türkiye ve güneybatısında Azerbaycan'ın Nahçıvan bölgesi bulunur. Nüfusu 3,262,600 (2011) kişidir. Başkenti Erivan olup, Gümrü, Vanatzor, Eçmiadzin ülkenin diğer önemli şehirleridir.

Ermenistan Haritası

Dağlık bir ülke olan Ermenistan'ın alanı 29.743 kilometrekaredir. Bu alanın %90'ı 900 metreyi aşan yükseltilerden oluştuğu için, tarıma uygun toprağı çok azdır. En yüksek dağı, 4.090 metre yükseklikteki Alagöz Dağıdır. İklim karasaldır.

Ülke deprem kuşağında bulunduğundan tarih boyunca pek çok deprem yaşamıştır. En son 1988'de meydana gelen Spitak Depreminde şehrin hemen neredeyse tamamı yıkılmış ve 25 bin kişi hayatını kaybetmiştir

Tarihte Ermeni sözcüğüne ilk kez MÖ 510 tarihinde Pers İmparatoru Darius'un Bisutun Anıtında rastlanmakta olup, burada Arminia veya Armaniya olarak geçmektedir. Yunanlı tarihçi Ksenofon'un MÖ 399'da yazdığı Onbinlerin Dönüşü adlı eserinde Armenia olarak geçmektedir.

MÖ birinci yüzyılda coğrafyacı Strabon'un tanımı ve Roma İmparatorluğu idari bölümlemesine göre Tarihi Ermenistan bölgesinin sınırları şu şekildedir. Kuzeyde: Doğu Karadeniz Dağları, Kuzeydoğuda Sevan Gölü ve Karabağ, Güneyde Güneydoğu Toroslar ve Hakkari Dağları, Batıda Fırat Nehri, Güneydoğuda Urmiye Gölü ile çevrili bölgedir. Arapça ve eski Türkçe metinlerde de Ermeniye adıyla geçmektedir.

Bugünkü Ermenistan 1828'e kadar İran'daki Kaçar Hanlığına bağlıyken, 1827'de Ruslar tarafından işgal edildi ve 1828 Türkmençay antlaşmasıyla Rusya'ya bırakıldı.

Ruslar burada Ermeni oblastını oluşturdıkları zaman çoğunluk Azeri olup halkın ancak %18'i Ermeniydi. Fakat Ruslar İran Ermenilerini bölgeye davet edince bölgede Ermeni nüfusu % 48'e ulaşabildi. Hatta 1897'de yapılan nüfus sayımına göre, yaklaşık bugünkü topraklar üzerinde yaşayan nüfus 829.556 kişi olup toplam nüfusun % 56'sı Ermeni, % 37,5'i Azeri, % 5,5'i Kürt ve % 0,6'sı Rus idi. Fakat 1. Dünya Savaşından sonra Osmanlıdan göçen Ermenilerle birlikte Ermeni nüfus %70'e çıktı.

Ermenistan 1917'de, Çarlık Rusya'sının yıkılmasından istifade bağımsızlığını ilan ettiyse de, ikibuçuk yıl süren bağımsızlığı sırasında ekonomik,

askeri ve siyasi krizlerle sarsıldı. Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti 1920 Kasım ayında Türk ve Sovyet ordularının eş zamanlı işgaline uğrayarak bağımsızlığını kaybetti ve 2 Aralık 1920'de Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adıyla Sovyetler Birliği'ne katıldı.

1990 yılında Sovyetlerin dağılması üzerine Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etti. Bağımsızlık sonrası Azerbaycan toprağı olan Karabağı işgal ederek, Azeri nüfusu kaçırınca, Ülkede Ermeni nüfus %98'e ulaştı.

Fakat denize kıyısı bulunmayan Ermenistan'na, Azerbaycan ve Türkiye'nin Dağlık Karabağ ve Azeri topraklarını işgali nedeniyle ambargo uygulaması Ermenistan'ı müşkül durumda bırakmıştır. Ermenistan bundan ne kadar büyük zararlar görsede, dünya devletler sistemi bu gerilimin devamından yanadır. Çünkü Türkiye ile sorunu olan her devlet, Türklere karşı Ermeni kartını kullanmaktadır.

Kafkasya gezimde gidemediğim Ermenistan, aslında gezmeyi en çok istediğim ülkelerden birisiydi. Çünkü etnik farklılığa rağmen benim bu dünyada Türklere en yakın gördüğüm halklardan birisi Rumlar ise diğeri de Ermenilerdir.

Çünkü bin yıl birlikte yaşamış, Anadolu kültürüyle beslenmiş insanlar olarak bize Orta Asya Türklerinden çok daha yakındır. Bu duruma yurt dışı gezilerimde de tanık oldum. Türklerin dışarıda en iyi anlaştıkları milletler, Rum ve Ermeniler olduğu gibi, Rum ve Ermeniler de Türk'le anlaştığı kadar başka hiç bir millet ile anlaşıyor. Çünkü Anadolu kültürü adeta anabir kardeşlik gibi bir şey.

Fakat ne yazık ki, dünyanın bu birbirine en yakın üç halkı, devletlerarası kışkırtmalarla birbirine düşman edildiğinden, Ermenistana gitmeye çekindim. Kafkaslarda Ermenistan eksik kaldı.

GÜRCİSTAN

Türkiye'nin kuzeydoğu komşusu olan Gürcistan, Kafkas dağlarının güneyinde, Karadeniz'in Doğusunda, eski ipek yolu üzerinde, oldukça eski bir tarih ve kültüre sahip, çok güzel bir ülke.

Tiflis kalesi

Gürcistan’da, M.Ö. yedinci yüzyıla dek uzanan siyasi örgütlenme ve devlet geleneği, çevresindeki büyük devletlerin istilalarına ve bazen kesintilere uğramasına rağmen, yine de varlığını bir biçimde devam ettirmiş ve Kafkasların çok karmaşık etnik yapısının içinde varlığını bugüne dek sürdürebilmiş.

Roma, Bizans derken 7. yüzyılda Araplar bile gelip, Gürcistan’ı işgal etmiş. Moğol ve Timur istilalarını da atlattıktan sonra, Orta çağda büyük gelişmeler göstermiş, Gürcü tarihi altın çağını yaşamış.

Fakat bu kez de, İran ile Osmanlı arasında kalmış. Topraklarının büyük bölümü bunlar arasında paylaşılmışsa da, Gürcü Krallığı bölünmüş veya bazen çok küçülmüş de olsa, bir biçimde varlığını devam ettirmiş. Ama 1801’de Ruslar gelince, bir daha çıkmamış ve Gürcistan’ı, Çarlık topraklarına katmış.

Birinci Dünya Savaşında Çarlık Rusya’sının yıkılması üzerine, 26 Mayıs 1918’de Gürcistan bağımsızlığını ilan etmişse de, Mart 1921’de kızıl ordu tarafından işgal edilerek, bağımsızlığına son verildi. 15 Sovyet cumhuriyetinden birisi olarak Sovyetler Birliğine katıldı.

Sovyetler Birliğinin dağılması üzerine, 09 Nisan 1991’de yeniden bağımsızlığını ilan eden ülkenin, Abhazya’nın bağımsızlık mücadelesi ve Osetya’nın Rusya Federasyonuna bağlanmak istemesi gibi sorunları vardır.

Gürcistan’a karşı ayaklanan bu özerk bölgelerin, Rusya tarafından desteklenmesi, zaman zaman savaşa dönüşmüş ve Gürcistan’ın Rusya karşıtı, Batı yanlısı bir politika izlemesine neden olmuştur.

Komünizmden kapitalizme geçilmesi, özerk bölgelerin ayaklanmaları, Rusya ile arasının açılması gibi pek çok sorunla çalkantılı bir dönem geçiren Gürcistan, “Gül Devrimi” olarak adlandırılan olaydan sonra daha sakin, daha güvenli ve daha özgür bir demokrasi yolunda ilerlemektedir.

Gürcistan Türkiye ilişkilerine gelince, ilişkilerimizin en iyi olduğu komşumuzdur diyebiliriz. Karayolu ile Sarp ve Posofta bulunan iki sınır kapısıyla birbirine bağlanan ülkeleri, deniz ve hava yollarından başka, Baku-Tiflis-Ceyhan boru hattı, ekonomik olarak da birbirine sıkıca bağlamıştır.

Gürcistan haritası

Gürcistan'ın Türkiye açısından başka bir önemi de, Azerbaycan ve öteki Türk Cumhuriyetleriyle bağlantının da bu ülke üzerinden sağlanmasıdır. Bu amaçla Baku-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattından sonra Baku-Tiflis-Kars Demiryolu projesi de bu yıl içinde bitirilerek 2012'den önce hizmete girmesi beklenmektedir.

Demiryolunun 76 km'si Türkiye'de, 29 km'si Gürcistan'da, 80 km'si Azerbaycan'da olmak üzere toplam 180 kilometre olup, maliyeti 450 milyon dolardır.

Bu projenin bir başka önemi de, İstanbul Boğazındaki Marmaray projesinin de hizmete girmesiyle, Avrupa'dan Çine dek kesintisiz demiryolu ulaşımının sağlanması, yani demir ipek yolunun faaliyete geçmesi olacaktır.

Türkiye, Gürcistan'ın dış ticaretinde de, en önemli ülke konumundadır. İthalat yaptığı ülkeler arasında Türkiye birinci sırada yer alırken, ihracat yaptığı ülkeler arasında ikinci sıradadır. Gürcistan'da inşaat, nakliyat ve hizmetler sektöründe faaliyet gösteren pek çok Türk de bulunmaktadır.

Devletler karşılıklı çıkar ve mütekabiliyet esasına göre çalışsa da, ülkelerin ve yöneticilerinin birbirini iyi tanınması, kültürlerinin yakınlığı da ilişkilerde önemli olmaktadır.

Kura Nehri

Örneğin Gürcistan Cumhurbaşkanı Saakaşvili'nin Annesinin güzel Türkçe konuşması ve üniversitede Türkolog olarak çalışması, Gürcistan'ın

Ankara büyükelçisi Grigol Mgaloblišvili'nin bir dönem başbakanlık yapması gibi Türk kültürüne yabancı olmayan yöneticiler ilişkilerin gelişmesinde katkı sağlamıştır diye düşünüyorum.

Gürcistan'ın hakim rengi yeşil

Gürcistan her ne kadar 70 bin kilometre kare alanı ve 4,5 milyon nüfusu ile küçük bir ülke olsa da, etnik yapısı, konuşulan diller ve dinler itibariyle çok çeşitlilik gösteren bir ülkedir.

Yuvarlaklaştırılmış yaklaşık rakamlarla etnik yapı: % 78 Gürcü, % 7 Azeri Türk, % 6 Ermeni, % 3 Oset, % 2 Abaza, % 1 Rus, % 3'de diğer milletlerden oluşmaktadır. Gürcüce resmi dil olmakla beraber, konuşulan diller de, etnik yapıdaki oranlarla aşağı yukarı aynıdır.

Dinler açısından her ne kadar % 88 Hristiyan, % 11 Müslüman ve % 1 diğer dinler olsa da Ortodoks Hristiyanların yanı sıra, Grogeryan ve Katolik Hristiyan olanlar da vardır.

Bu arada istatistik veriler dikkatle incelendiğinde, bazı çelişkiler benim de dikkatimi çekmektedir. Fakat bu rakamlar ortalama bir fikir vermek açısından önemlidir diye düşünüyorum.

Örneğin yukarıda %78 Gürcü derken burada Acaralar ve megreller de bunlara dahil edilmiş görülmektedir. Dinler bölümünde ise %11 Müslümanın, Azeri ve Acara ve Lazlardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Ekonomisi Tarım ve hayvancılığın yanında, Sovyetler Birliği döneminde gelişmiş bir sanayisi de vardı. Fakat bu gün o fabrikaların çoğu kapalı durumda. Karadeniz kıyılarında çay ve turunçgil üretimiyle, iç bölgelerde şeker pancarı, patates ve tütün önemli tarım ürünleridir. Bağlar ve şarapçılık da önemlidir. Yine Karadeniz kıyılarında Turizm de günden güne gelişmektedir.

SARP'TAN TİFLİS'E

Sınır'da iki tarafın gümrüklerinde, toplam bir saatten fazla oyalanmadık. Fakat otobüsün gümrükten geçmesi için bir saatten fazla bekledik. Gümrüğün Gürcistan tarafı fiziki koşullar açısından çok kötü durumdaydı. Bu da komünizm döneminde bazı alanların çok ihmal edilmiş olduğunu gösteriyordu. Özellikle tuvaletlerin durumu içler acısıydı. Toplam üç göz tuvaletin, ne girilecek bir durumu var; ne de girseniz rezervuar, su, kâğıt vs bir şey var. Anadolu'nun herhangi bir kasabasında 1960'larda görülebilecek cinsten bir tuvaletle karşılaşıyorsunuz.

Fakat çok hızlı bir çalışma ile gümrük bir şantiye alanına dönüşmüş olup bu olumsuzluklar da kısa sürede düzelecektir diye düşünüyorum. Tuvalet sorunu bu güzel ülkenin her yerinde gördüğüm tek olumsuzluktu diyebilirim.

Gürcü Gümrüğünde tuvaletler.

Gümrükte beklerken otobüs yolcuları, hostes İya'nın çevresinde toplanınca birbirimizi daha yakından görüp tanıma olanağı bulduk. Bu arada Turgay Antalya'da tanıştığı iki Azeri Gençle beni de tanıştırdı. İkisi de Gence'li olup, önce İstanbul'a sonra da Antalya'ya gitmişler. Türkiye'yi çok beğenmişler.

Hostes İya, Kaptan ve arka sırada Turgay'la ben.

Ben Gence'yi de görmek istediğimi, fakat zamanımın sınırlı olması yüzünden gezi planıma almadığımı anlatınca, ısrarla Gence'yi de görmem

gerektiğini söylediler. Biraz da Nizami ve Fuzuli'den söz edince, özellikle Nizami'nin anıt mezarını görmem için çok ısrar ettiler. "Konuğumuz ol. Biz seni gezdiririz" dediler.

Ben "Ayrı bir gün ayıramam. Fakat Tiflis'ten Baku'ya giderken zaman uygun olursa Gence'de inip 4-5 saat dolaştıktan sonra Baku'ya devam edebilirim" dedim.

"Tamam biz seni Gence'nin girişinden alır, 4-5 saatte Gence'yi gezdirip yolcu ederiz" dediler.

Bu arada bizden önce gümrüğe giren otobüsler, gümrükten çıktıkça yolcularını alıp gidiyordu. Otobüsler Türkiye plakalı, ama yolcuları genelde yabancı uyrukluydu. Derken bizim otobüste çıktı gümrükten. Otobüse binip Batum'a doğru yola koyulduk.

Batum Türkiye sınırına 20 km. mesafede, Gürcistan'ın en önemli ticaret limanı ve turizm merkezi. Gürcistan'la aramızda vize de olmadığından, Türkiye'den güneybirlik gidilip gelinen bir kent. Karadeniz iklimi ve bu iklime özgü vahşi bir doğaya sahip. Her yer yemyeşil ve ağaçlar devasa. Türkiye'yi Gürcistan, Azerbaycan ve Orta Asya'ya bağlayan yolların geçtiği kent burası.

Ayrıca Acaristan Özerk bölgesinin başkenti de olan Batum'un yaklaşık 150 bin olan nüfusu turizm mevsiminde 500 bini bulmaktadır. Aslında eski bir Osmanlı toprağı olan bu kent, geçmişinde Osmanlı ile Rusya arasında gidip gelmiştir.

1878 Berlin Antlaşması ile Rusya'ya bırakılan Batum, 1918 de tekrar geri alındıysa da, 1921 Moskova Antlaşması ile tekrar Gürcistan'a bırakılmıştır.

Batum'da fazla kalmadan yola devam ettik. Bu yüzden kenti uzun boylu gezme olanağımız olmadı. Fakat şehir merkezinden geçerken bile Batum'un cazibesini fark etmemek olanaksızdı.

2012 yılında ikinci İran gezim sırasında, geziye yine Batum'dan başladım; ve bu kez Batumda kalarak güzelce gezdim. Bununla ilgili yazıları ve resimleri bölümün sonuna koydum.

Batum'da şişe şeklindeki kamu binası

Anadolu'nun bağrından kopup gelen Çoruh Nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yerde, hafiften bir yağmurun çisiltileri altında geçiyoruz Batum'dan. Bir yanı Karadeniz, bir yanı Çoruh gerisi mavi-yeşil bir kuşak, romantizmi tetikleyen, suların içinde bir kent Batum.

Batum'dan çıktıktan yarım saat kadar sonra, saat 12.00'de bir Türk restoranında öğle yemeği için mola verildi. Komünizm döneminde bu tür yol boyu dinlenme tesisleri olmadığından ve hatta genelde hizmetler sektörü devlet tarafından yerine getirildiğinden olmalı, Gürcistan'da hizmet sektörünün çok geri olduğu hemen fark ediliyordu.

Bu yüzden buralara göre lüks gibi görünen bu Türk restoranı, aslında Anadolu kasabalarındaki sıradan bir restorandan farklı değildi.

Yolculuk, Gürcistan'ın her tarafından yeşil fışkıran eşiz doğasında keyifle devam ederken, bir yandan da yorgunluk ve uykusuzluk, belki yemeğin verdiği ağırlıkla da birleşince kendini belli etmeye başlamıştı. Gözlerimi açık tutmakta zorlasam da, zaman zaman kapanıyordu. Fakat Kutaisi uzaktan görününce dağılan ilgim toplanarak gözlerim de açıldı.

Kutaisi, Kolheti ovasının İmereti Dağlarının arasına sokulduğu bir yerde ve oldukça geniş tabanlı bir vadide, Rioni Irmağının iki tarafında kurulmuş, yeşillikler içinde güzel bir şehir.

Gürcistan'da tabiat doğal bir park gibi.

Gürcistan'ın eski başkenti ve ikinci büyük kenti olan Kutaisi, Sovyetler Birliği döneminde yarım milyonu aşan nüfusu ile ağır metal sanayinin merkezi iken, şimdi çoğu fabrikaların kapanması ve Rusların şehri terk etmesinden sonra nüfusu 200 bine kadar düşmüş. Bagrati katedraliyle ünlü Kutaisi, Unesco'nun koruma altına aldığı kentlerden birisidir.

Gürcistan'da yol aldığımız coğrafya, fotoğraflarda da görüldüğü gibi, doğal bir park görünümündeydi. Ve yolların standardı da ortalama olarak bu fotoğrafta görülen yol gibiydi. Double yol veya otoban çok azdı. Bitki örtüsü de, Kutaisi'den sonra yavaş yavaş orman görünümünden Savan görünümüne kayıyordu.

Sarp ve virajlı bir geçitten geçtikten sonraki büyük düzlüğün kenarında, son savaşta Rusların saldırısına uğrayan Gori'ye ulaştık. Kura Nehrinin bir kolu olan, Liahvi Nehri üzerinde kurulmuş olan 60 bin nüfuslu orta büyüklükte bir kent gori. 12. yüzyıl başlarında ünlü Gürcü Kralı Davit tarafından kurulan bu kent, sanayisi ve Orta çağdan kalma Gori Kalesiyle de ünlü.

Fakat Gori'nin asıl şöhreti, Sovyetler Birliğinin ve komünizmin en büyük simalarından birisi olan Stalin'in, 1878 yılında burada doğmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Ve doğduğu ev bugün Stalin Müzesi olarak hizmet vermektedir.

Tiflis yönünde Gürcistan'ın iç bölgelerine doğru ilerledikçe, bir başka deyişle Karadeniz'den uzaklaştıkça, Karadeniz iklimi de yerini ağır ağır bozkır iklimine bırakıyor olmalı ki, ağaçlık alanlar azalmaya başladı.

Fakat bozkır öyle kuru bir bozkır değil, ağaçlı Savan tipi bir bozkırdı. Ayrıca mevsim de bahar olduğu için, buralar da görünen her yer yeşil olup toprağı görmek mümkün olmuyordu.

Gori'den sonra uçsuz bucaksız denilebilecek, sonu ufukta sonlanan, bir çöküntü hendeği ya da çok geniş tabanlı bir vadi gibi, çok büyük bir dalgalı düzlük çıktı önümüze. Ve artık Gori'den sonra yol da otobandı.

İç bölgelere gidildikçe, bitki örtüsünün Savandan Bozkıra dönüşmesi.

Tiflis bu büyük çukurluğun neresindedir diye sürekli sağa sola ve ileriye bakarken, otobüs aniden sağ tarafta bir vadiye girdi. Biraz daha ilerleyince de Kura Nehri ve nehrin iki yakasında Tiflis görüldü.

TİFLİS’TE İLK GÜN

Antalya’dan çıkışımızdan 32 saat sonra, Tiflis’e saat 18.00’de geldik. Geldiğimiz otobüsün şoförü beni yazıhaneci ile tanıştıırarak, otel bulmama yardımcı olmasını istemişti. Turgay ve İya’da bu konuda yardıma hazırıldı.

Fakat otobüsten iner inmez bir taksici yapışmıştı yakama. İlla da taksi diyor. “Yok” diyorum, “Hayır” diyorum. “Arkadaşlarla otele bakacağız” diye Turgay ve İya’yı gösteriyorum. Taksici “İşte otel, hemen götürüyim” diyor.

İya ve Turgay güvenmiyor. Ben güvenmiyorum. Fakat yazıhaneci adamı tanıyor olmalı ki “Nereye götürereceksin, hangi otel” diye sordu. O anlatınca yazıhaneci “Tamam, olabilir” dedi.

Yazıhaneci doğrulayınca, Turgay ve İya da “Tamam” dediler. Zaten Turgay’ı babası köyünden arabayla gelip alacaktı. Geceyi ailesiyle geçirip, yarın sabah 10.00’da da, aynı arabayla Antalya 'ya dönecekti. Yani 24 saatliğine bir giriş çıkış yapmaya gelmişti.

Yine de bir sorun olursa aramam için telefonunu verdi; “Bir şey olursa ara, ben Tiflis’in çok yakınındayım ve burada arkadaşlarım var” dedi. Yazıhaneci de kartını verdi.

Bu arada Gence’li Azerilerle vedalaşıp uğurladık. “Cumartesi Gence de bekliyoruz” dediler. Antalya’dan bizi getiren otobüs, Azerbaycan yönünde yoluna devam etmekteydi.

Türk otobüs firmalarının doldurduğu Tiflis Otogarı.

Taksici Vezir beni 200 metre ilerideki Türk lokantasının üstündeki otele götürdü. Otelci bayan gecelik 35 Dolardan açtı pazarlığı, 20 dolara anlaştık. Odaya bakmaya gittik. Üç yataklı çok kötü bir otel odasıydı.

Fakat yeni geldiğim, tanımadığım bir kentte bu saatten sonra otel aramak mantıklı gelmedi. Bu gece idare edeyim, yarın sabah daha iyi bir otele bakarım diye sırt çantamı koyup çıktım.

Çıkışta kapıda, 35-40 yaşlarında Süleyman adında Yozgatlı birisiyle karşılaştım. Süleyman Anadolu insan tipinin katıksız bir örneği gibi, sıcakkanlı, sevecen ve girişken birisiydi. O da benimle aynı odada kalıyormuş.

Oysa ben üç kişilik odada yalnız kalacağımı sanıyordum. Tam bir hayal kırıklığı içindeydim. Gerçi taksici vezir otelci kadınla Gürcüce konuşmuşlardı. Ama ben Vezir'e "Tek başıma kalacağım" demiştim. O da "Tamam" demişti.

Neyse, “ Tiflis’e gelmişsin, düşündüğün şeye bak. İnsan böyle bir şehri gezebilmek için geceyi uykusuz geçirmeye bile razı olur. Kendi kendine sorun yaratma. Üstelik birlikte kalacağın insan güzel bir Anadolu insanı” diyerek ilk şaşkınlığımı atlattım.

Zaten Tiflis’e gelmenin ve Tiflis’te olmanın heyecanı, şimdilik bunları silip süpürüyordu. Bu yüzden Süleyman’la hemen yola düşüp, otogarın bulunduğu Ortaçağla bölgesini gezmeye başladık.

Kura Nehrinin üstündeki köprüde Süleyman’la çektiğimiz fotoğraf

Kura Nehri garajın 100-150 metre ilerisinde akıyordu. Bu yüzden önce nehrin üstündeki köprüye giderek Süleyman’la ilk Tiflis fotoğrafımızı burada çektiydik. Tiflis’ merkezine gitmek yerine ters yöndeki merkezden uzaklaşan

caddelerde dolaşmayı tercih etmiştik. Çünkü akşam yakındı. Merkeze yarın sabahdan gitmeyi düşünüyordum.

Süleyman kalıp ustasıymış. Azerbaycan'daki inşaat firmalarında iş aramak için çıkmış yola. Fakat vizesi olmadığı için Azerbaycan sınırından geri çevrilmiş. Dün buradaki Türkiye büyükelçiliğine gitmiş. Onlar aracı olmuşlar ve yarın vizesini buradaki Azerbaycan elçiliğinden alıp gidecekmış.

Otel yakınlardan bir Tiflis fotoğrafı

“Yahu Süleyman, Azeriler iş için Türkiye’ye geliyor. Senin Türkiye’de çok geçerli bir mesleğin var. Bu ne iş” dedim.

“Ben daha önce de Azerbaycan’da iş yapan şirketlerde çalıştım. İş koşulları daha iyi ve daha kolaydır. Türkiye’de harcı çizmeyle karar, omzumda teneke ile taşırım. Burada makinelerle karılır ve makinelerle önüme kadar gelir. Sigortasız çalışmak söz konusu değildir. Ayrıca ev, yer, yemek hepsi şirketten olduğu için, aldığım aylık net olarak cebimde kalır” dedi.

“Peki bir şirkette iş bulman garanti mi?” “Hayır... İş bulursam çalışacağım. Bulamazsam da gezmiş olurum” dedi.

Türkiyem Lokantasında Akşam yemeğini yedikten sonra, yatmak için otele geldik. Aslında hiç içeri girmek istemiyordum. Fakat 32 saat yolculuktan sonra 2-3 saat de Tiflis’te yürüdük. 66 yaşa göre çok fazla ki, gençlerin çoğu bile benden daha yorgundu.

Odaya gelince üçüncü yatakta orta yaşlı bir Ermeni yatıyordu. Adam kibrit çaksan nefesi tutuşacak derecede alkollüydü. Oda leş gibi kokuyordu. Sarımsak, alkol ve ayak kokusu, nem ve havasızlıktan içerde durulacak ve yatılacak gibi değildi.

Süleyman “Ne yapalım idare edeceğiz” dedi. “Süleyman ben yatamam. Nefes alamıyorum” dedim. Pencereyi açtık. Şiddetli bir yağmur başlamıştı. “Yağmur dinince gidip başka oda isteyeceğim” dedim.

Türk restoranının sahibi Erdal’a durumu anlattım. “Gel tercümanlık yapiver; ben o odada duramadım, çok pis” dedim. Erdal karışmak istemedi. “Kadın Türkçe bilir, kendin söyle” dedi.

Hayret ettim... Kadın benimle hiç Türkçe konuşmamıştı. Ayrıca yatak ücretinin 20 dolar değil, 20 Lari olduğunu da Süleyman’dan öğrenmiştim. Durumu anlattığım zaman da kadın bana “Ayaklarınızı yıkayın, pencereleri açın” gibi tavsiyelerde bulundu.

“Siz ne diyorsunuz bayan. Bakın burada insan değil hayvan bile yatamaz. Ahırdan daha kötü. Sonra ben odada tek kişi kalacağım demiştim. Bunun için benden 20 lari yerine 20 dolar aldınız. Ben temiz bir oda istiyorum” dedim.

“Yapacak bir şey yok, senin paranı taksici vezir aldı” dedi.

“Ama pazarlık sırasında ben isteklerimi söylemişim ve bunları siz de duyduunuz ve anladınız. Ve birlikte beni kandırdınız. İnsanları kandırarak fazla para almak dünyanın her yerinde dolandırıcılıktır, suçtur” dedim.

Kadın fazla bozuntuya vermeden “ Ama yirmi dolara üç yatak 60 Lari ve 30 dolara yakın bir para eder”

Türkiyem Restoran ve sahibi Erdal

“Bakın bayan! Ben buraya Gürcistan’ı gezmeye ve yazıp Türkiye’de yayınlamaya geldim. Bunların size vereceği zararlar bir yana, yarın burada Turizm bakanı veya Müdüründen bir röportaj için randevu ister, gördüğüm

muameleyi ona da anlatırım. Tuvalette rezervuarın çalışmadığını, klozet kapağının boşta durduğunu, taharet borusu ve tuvalet kağıdı olmadığından, lavaboda ki aynaya dek anlatıp, bunlara nasıl ruhsat veriliyor diye sorarım.

Ama ben buraya bunlarla uğraşmak için değil, Tiflis'i gezmek için geldim. Onun için gerekiyorsa otuz dolar al, ama bana yatabileceğim bir oda ver” dedim.

Kadın birden değişerek, “Tamam size yeni bir oda vereceğim ve yalnız kalacaksınız. Ama 20 Lari değil 20 dolar alacağım” diyerek önüme düştü.

Ben de, “Tamam ben zaten 20 dolar verdim” diyerek kendisini takip ettim. Kaldığımız odanın berisinde bir odaya götürdü. Oda kullanılmamış olduğu halde çarşafı yeniden değiştirip “Yalnız kalabilirsin” dedi. Süleyman’ın o pis kokulu odada kalmasına gönlüm razı olmadığından “Arkadaşım da gelsin” dedim.

Kadın sonra da bizi tuvalete çağırarak, rezervuar yerine, lavabonun altındaki kovayı gösterdi. Duşun altına koyup kovayı doldurarak klozete döktükten sonra “İşte böyle kullanırsınız” dedi.

Gerçi tek sorun rezervuar değildi, ama işi uzatmaya da gerek yoktu. “Tamam” dedik kadın gitti. Fakat aslında en önemli sorun, taharetin nasıl yapılacağı idi. Ayrıca klozet kapağının vidaları kırılmış, sağa sola kayıyor, üzerinde oturulmuyor, lavaboda 180 Cm. den kısa boyluların yetişemeyeceği yükseklikte avuç içi kadar bir aynada yüzünüzü görüp tıraş olmanız oldukça zordu.

Bunları, komünizmden çıkalı 20 sene olmasına rağmen hizmet sektörünün aldığı yolu belirtmek için yazıyorum. Demek ki hizmet sektörünün yerleşip normal koşullarda hizmet verebilmesi için de belli bir süreç gerekiyor. Ya da bunları zorunlu ihtiyaç olarak vazgeçilmez hale getirebilecek turizm ve ticaret gibi sektörlerin gelişmesi gerekiyor.

Müşterek tuvaletteki lavabo ve yüksekteki küçük aynası.

Ve görüldüğü gibi yukarda saydığım eksikliklerin tamamlanması para pul işi de değil. Bu bir görgü, bilgi ve deneyim işi. Çünkü bir ayna bir klozet kapağı veya rezervuar, çıkıp bir Çin pazarını dolaşsa, bir odanın bir gecelik parasıyla alınabilecek şeylerdir.

TİFLİS SOKAKLARINDA

Yağmur gece boyunca ara ara yağdı. Fakat yol yorgunluğunun da etkisiyle iyi uyuduğumu düşünüyorum. Çünkü sabah kalktığımda 32 saat yolculuk yapmış yaşlı birisi gibi değildim. Kendimi olduğumdan daha genç ve çok dinç hissediyordum. Hemen çıkıp Tiflis sokaklarında dolaşmak için sabırsızlanıyordum.

Bu yüzden yeni otel aramakla falan zaman kaybetmek istemiyordum. Zaten yalnız gezmemin bir nedeni de, oteli, yemeği vs beğenmeyip mızımız ederek gezileri zehir edenlerden uzak olmak içindi. Bu yüzden şimdi kendimi onların durumuna düşürmeye gerek yoktu. Parasına göre bu otel normal ve idare edilebilirdi. Şimdi zaman gezmek zamanıydı. Tiflis'i gezmek uğruna daha kötüsüne bile katlanabilirdim.

Tiflis'te devasa çınar ağaçları bulvarların tamamını gölgeliyor.

Türkiyem restoranda kahvaltıyı yaptıktan sonra otelci kadına, iki gece daha kalacağımı ve odaya başka müşteri almamasını tembih edip, şehir merkezine doğru yürüyüşe geçtim.

Tiflis Kura Nehrinin iki yanında kurulu olduğu için, nehir boyunca uzayıp giden bir şehir. Dün bu şehre nehrin akış yönünde girip, epeyce ilerledikten sonra otogara varmıştık.

Fakat şimdi Otogardan merkeze yürüdüğüm için, akış yönünün tersine ve nehrin solunda ilerliyordum. Yani aslında geldiğimiz yoldan geri dönüyorum.

Yol çok güzel, büyük bir bulvar. Solda binalar, dağa tırmanan sokaklar ve aralara sokulmuş parklar. Sağda nehir. Ve nehirle çınarlar, parklar bu güzelliği tamamlamaktalar. Hep birlikte sanki bir yerlerden, başka bir yerlere akmaktalar. Tiflis'te yaşama renk katmaktalar

Burada nehrin solunda dar bir düzlükten sonra, şehir dağın eteklerine doğru tırmanıyor. Nehrin sağ tarafı ise Antalya'nın falezleri gibiydi. Bu yüzden nehrin solundaki bulvar ve çevresindeki yeşil alanlar, bence Tiflis'in doğasını yansıtan en güzel gezinti yerleri.

Bugün 26 Mayıs Gürcistan'ın Cumhuriyet Bayramı. Bazı anayollar trafiğe kapalı, caddeler boş... Yürüyorum Kura'nın akışına ters yönde. Az ilerde tanklar yolu kesmiş ve arkasında devasa askeri araçlar yolun dağdan tarafında iki sıra halinde park yapmış durumdalar. Askerler araçlarla park arasındaki kaldırımda ya da araçların içindeler.

Halk parkın içinde veya karşı kaldırımda seyreliyorlar, fakat ilgi çok az. Araç konvoyu bir kilometreden daha uzun görünüyor. Daha doğrusu buradan sonu görünmüyor.

İlerliyorum, yüksek bir anıt çıkıyor karşıma. Güzel bir parkın içinde ve nehrin kenarında. Sanki kudurmuş, köpürmüş gibi boz bulanık olsa da Kura'nın rengi, aslında gayet durgun akmakta. Gerçi gece çok yağmur yağmıştı. Belki de bu yüzdendi bulanıklığı.

Nebrin kuzeyinde falez benzeri yer şekilleri.

Akışın ters yönünde uçar gibi ilerliyorum ve bir kuş gibi hafif hissediyorum kendimi. Sanki on yaş gençleşmiş gibi kaldırımlara sıçrayarak çıkıyorum. Gerçi kaldırımlar bizdekiler gibi yüksek değil burada, ama sanki yüksek de olsa fark etmez gibi geliyor bana.

Bu durum da gösteriyordu ki, konsantrasyonum tamdı. Demek ki insanın çok istediği bir şey olursa gücü birkaç kat artabiliyor. Yorgunluk hissetmiyor. Onun için bedenin ilgi ve istekleri doğrultusunda sevilerek yapılan işlerde daha yüksek başarı elde etmek mümkün oluyor diye düşünüyorum.

Anıtın etrafında biraz gezindikten sonra bir kenarda biraz oturup plan yapmaya çalışıyorum. Fakat ilk kez geldiğim bir şehirde, elimde bir şehir planı

da yoksa neyi nasıl planlayacağım. Onun için bırak planı programı, Kura Nehrini takip ederek gidebildiğin kadar git, dedim kendi kendime.

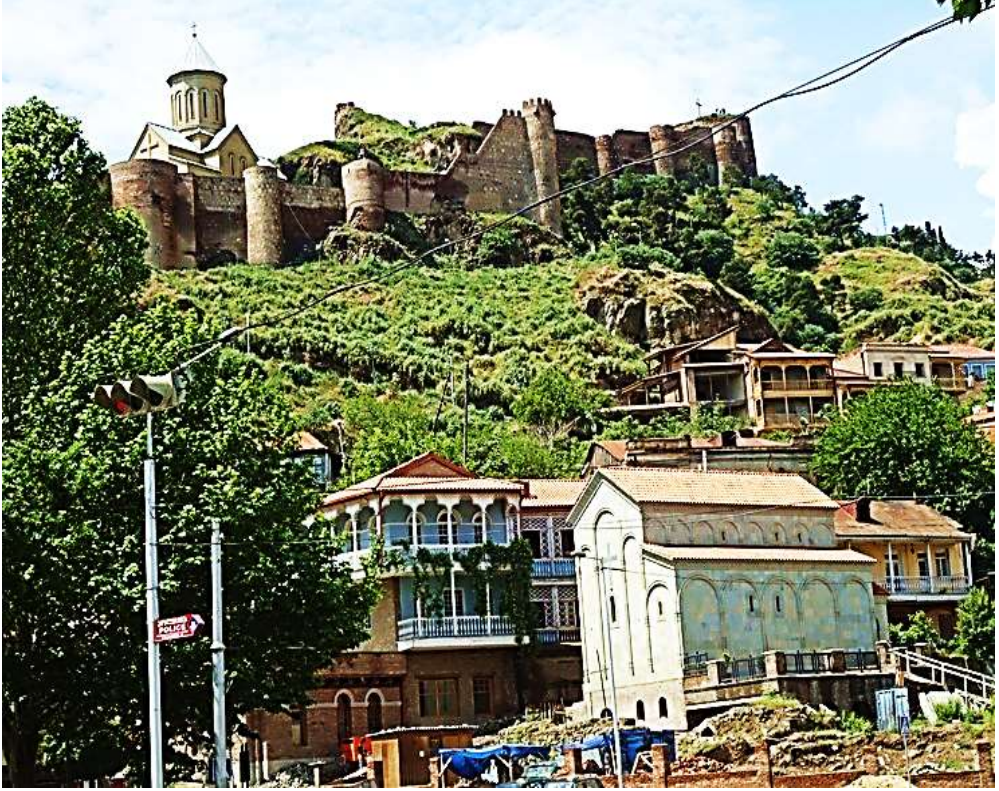

Kura kenarındaki anıt ve park

Biraz daha ilerleyince ilerde sağda falezlerin bittiği yerde bir köprü iki tarafı birbirine bağlıyor. Falezlerin ucunda görkemli ve eski bir kilise ve heykeller var. Sol tarafta ise Tiflis kalesi tüm görkemi ile yükseliyor. Kalenin başlangıç hizasında falezler bitiyor, ya da içeriye çekilerek, nehrin iki tarafında da yollar ve bu iki taraf arasında köprüler şehrin iki yakasını bir birine ya da şehri Kura Nehrine sıkı sıkıya bağlıyordu.

TİFLİS KALESİ

Her ne kadar arkeolojik araştırmalar Tiflis'in altı bin yıl öncesine dek uzanan bir yerleşim alanı olduğunu gösterse de, bu günkü Tiflis'in kuruluşu MS 4. yüzyıl sonlarına rastlamaktadır.

Tiflis kalesi.

Kral Varaz Bakur'un burada bir kale inşa etmesiyle başlayan kuruluş çalışmaları bir süre İran işgalleriyle sekteye uğrasa da, 5. Yüzyıl ortalarında Kartli Kralı şehri tekrar geri alarak geliştiriyor. Fakat Tiflis'i gerçek anlamda kurup imar eden ise Kral Vahtang Gorgasal oluyor.

Gorgasal'dan sonra kral olan 1. Daçi ise 6. yüzyıl başlarında Tiflis'i İberia ve Kartli bölgelerini kapsayan Doğu Gürcistan'ın başkenti yaparak kale inşaatını da tamamlıyor.

Fakat Tiflis Avrupa ile Asya arasındaki ulaşımında Kafkasya'nın en önemli kenti konumuna geldiğinden 6. yüzyılın ikinci yarısından 11. yüzyıl sonlarına dek, Bizans, Arap, İran ve Selçuklular arasında el değiştirmiştir.

Ve şimdi ben, tarihi bin altı yüz yıl önceye uzanan bu kaleye doğru ilerliyorum. Kaleye neresinden çıksam diye düşünüyorum. Aslında Kura'ya bakan tarafında bir çıkış yolu görünüyor. Ama ben kaleye çıkmadan çevresini gezmek istiyorum.

Onun için, önce yan taraflarında dolaşmak için sola saptım. Hamam gibi eski yapıların da bulunduğu bu bölümde, adeta kalenin eteğine yapışmış biçimde, eski ve estetik görümlü, küme halinde çok güzel evler vardı.

Ayrıca nehir boyunca solumda uzanan dağ; burada geri çekilerek derin bir vadi sıkıştırıyordu kale ile arasına. Böylece kale, Kura ile bu vadi arasında yükselen bir tepeden bakıyordu şehre. Ve şehir sanki kalenin ayaklarının altındaydı.

Kura Türkiye'den küçük bir çay olarak, yola çıksa da, şu anda burada büyük bir nehir ve Kızılırmak'tan daha fazla su akıtıyor sanki. Çünkü Kafkas buzullarından beslenen kolları da var.

Solda küçücük fakat çok güzel bir park var. Haydar Aliyev anısına düzenlenmiş. Parkın dağdan tarafta az ilerisinde Şeytan Pazarı bölgesinde çok miktarda hamam kubbesi görünüyor. Bu hamamların çoğunun Osmanlı döneminden kaldığı söylendi.

İleri devam ediyorum. Çınar ve yayvan yapraklı ağaçların yükseklerde birbirine karışan dallarının gölgelediği bulvardan çıkarak meydana ilerliyorum.

Aliyev Parkı

Kura sağımda köprünün altında, dağ solumda, şimdi burada dört yolağzı bir meydandayım. Solda dağa tırmanan rampa sokaklar. Sağda falezlerin bitiminde tarihi bir kilise ve at üzerinde bir savaşçı heykeli var.

Burada Kura bir köprünün altından eğim boyunca durgun ilerlerken, nehri izleyen yol da köprünün altından ileri devam ediyor. Bu heykelin önündeki köprü ise Falezlerin sonunda, Tiflis'in iki yakasını birbirine bağlayan önemli bir köprü... Fakat bayram nedeniyle trafik neredeyse yok gibi.

Henüz kutlamalar başlamadığından sanırım bayram çok sönük. Geride kalan askeri araçlar ve aralarında dolaşan askerlerden başka bir hareketlilik yok. İnsanların buna ilgisi de yok gibi veya çok az. Onun için tahminim, kutlamalar daha başlamadı. Başlayınca kalenin tepesinden seyretmek için de kaleye çıkmak istiyordum.

Çünkü kaleye nasıl olsa çıkacağım. O zaman şimdi çıkayım ki, kutlamaları da seyredebileyim. Bu tür günlerin kutlanması üç aşağı beş yukarı tüm dünyada aynı olsa da, ayrıntılarda ulusal farklılıklar ortaya çıkıyordu. .

Kaleye doğusundaki evlerin arasından çıktım

Sağda falezlerin bittiği yerde de nehir kıyısında bir genişleme vardı. Bu alana da yeni ve modern bir park yapmışlar. Daha sonra arazi yeniden yükselerek, falezler biraz içeri çekilmiş vaziyette devam ediyordu

Falezlerin sonunda köprü

Yukarıdaki fotoğraftaki falezlerin bitimindeki köprünün sağında ve solunda meydanlar var. Soldaki meydandan, karşıya devam edersem eski Tiflis'e gideceğim. Sağa dönersem köprüden geçip yeni Tiflis'te dolaşacağım. Fakat ben, meydanın soluna, Kalenin doğusundaki evlerle hamamların arasındaki yola girdim.

Aliyev parkı ile hamamların arasına sola dönüp Azeri Mahallesine giden yola girmeden karşıya devam ettim. Burada yol bitince de kaleye çıkan yol geride kaldığından, kalenin doğusundaki evlerin arasına girdim. Buradan kaleye bir çıkış var mıdır, yok mudur, bilemiyorum, ama vardır, olabilir düşüncesiyle yolu bulmaya çalışıyordum.

Kalenin aşağısında Kura ve meydanlar

O bölgede evler eski ve iç içe girmiş vaziyetteydi. Evlerin arasındaki iki üç metrelik dar sokaklarda belki biraz fazladan gidip gelsem de, kaleye çıkan yolu buldum. Yol dar ve dik, kimi yerde patika gibi olsa da, kaleye çıkmayı başardım.

Kalenin asıl girişi Kuzeyde olduğundan, buraya yıkık bir yerden girdim. İlk önüme gelen küçük, ilginç eski ve estetik açıdan güzel bir kilise oldu. Kilisenin önündeki, bir çarmıhta İsa, aslı vaziyette tasvir edilmiş. Yanında bir kuyu var. Büyük bir çan ve mezarlar var. Sonuçta Kilise, çarmıh, kuyu, haç, kilise çanı ve mezarlar oldukça ilginç görüntüler oluştuyordu.

Buradan şehrin yalnızca doğu tarafını görebiliyordum. Öteki yönler kale duvarlarından görünmüyordu. Her tarafı görebilmek için kale duvarlarına

tırmanarak üstüne çıktım. Surların üzerinden aşağılara bakıyorum. Aşağıda boz bulanık Kura manzaralı Tiflis sokakları, sakin ve dingin bir yaşamdan kesitler sunuyor gibiydi. Ve bu boz bulanık renk, sanki mavi duru renklere göre nehri daha belirgin hale getiriyor ve daha fazla fark edilmesini sağlıyordu.

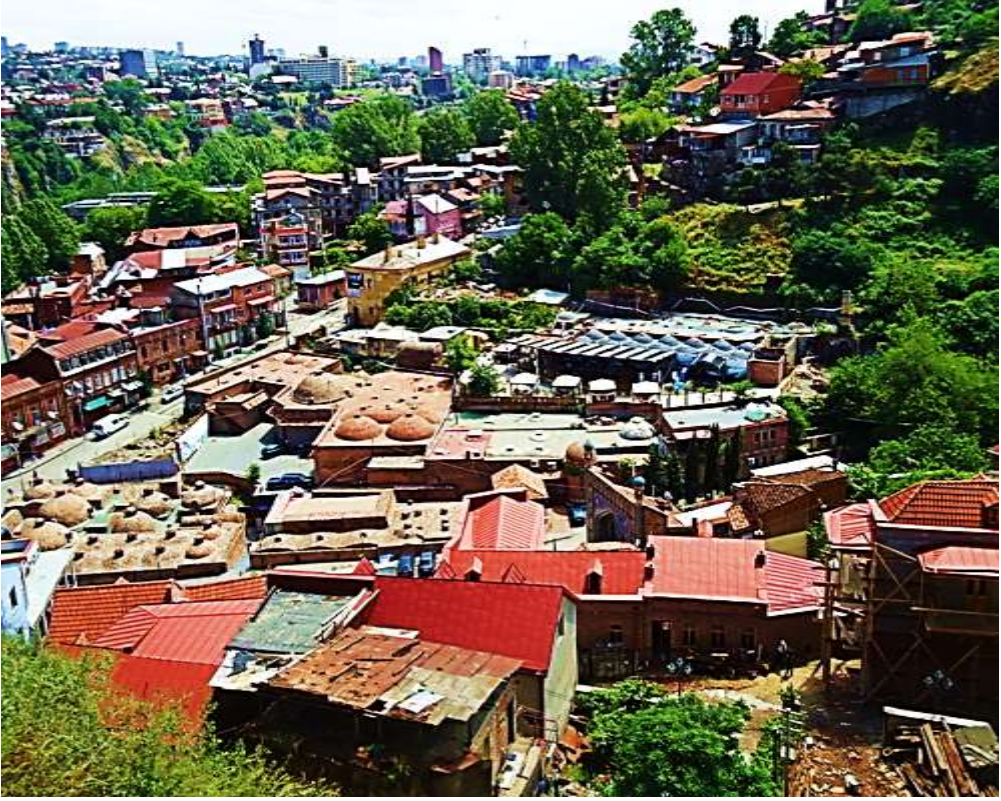

Kalenin arkasındaki vadi.

Kalenin görkemli giriş kapısından etrafı seyrettikten sonra doğruca arka tarafına doğru ilerliyorum. Arkası uçurum ve yemyeşil doğa harikası bir vadi var. Bu vadi kalenin Güneyindeki dağ ile kale arasındaydı ve dimdik bir uçurumdu. Fakat oldukça güzel ve yemyeşil doğal bir alandı. Ve vadinin derinliklerinden su sesi geliyordu. Ama bu gür tabiat ve derin vadi içinde suyu görmek olanaksızdı.

GÜRCİSTAN'IN CUMHURİYET BAYRAMI

Kaleden Tiflis'i seyrettikçe şehrin kura çevresindeki konumu, bu konumun Kura'ya uyumu beynimde şiirleşmeye başladı. Oturup orada yukarıdaki mısraları karaladım.

Kaleden Tiflis'in doğu tarafları.

Daracık bir vadi tabanında
Yaratılmış sanki kocaman bir ova...
Ve üstünde de Tiflis oturmakta.
Koymuşlar Kura'yı nazarlık gibi
Tiflis'in tam ortasına.

Anadolu'nun delişmen tayı
Olgunlaşıp uslanarak burada
Dingin akıyor, etrafına bakına, bakına.
Bulvarları parkları, falezleri kalesi Tiflis'in
El pençe divan, Kura'nın karşısında...

Kalenin arkasındaki vadi gibi doğusu da uçurum ve burada hamamların kubbeleri mantar tarlası gibi görünüyor.

Tiflis'in koinunda akan Kura

Tekrar ön tarafa geçerek surların üstünden seyrediyorum Tiflis'i ve Kura Nehrinin iki yakasında Tiflis, ayaklarımın altında artık. Buradan şehrin

neredeyse tamamına yakını görünüyor. Kalenin surları sağlam, yüksek ve oldukça ihtişamlı görünüyor.

Ana caddelerde sokaklar dolusu asker marşlar söyleyerek, Kuranın akış yönünde ilerliyorlar. Onların solunda panzerler, Gürcistan bayraklarıyla sirenler çalarak akıp gidiyor.

Panzerlerin ve askerlerin geçişi

Şimdi de gökyüzünde bir hareketlilik başladı. Karşıdan dörderli dört helikopter filosu Kura'nın üstünden gürültülerle geçiyorlar. Bunlar eski, büyük ve bakımlı helikopterler.

Kalenin her tarafından Tiflis'in resimlerini çektim. Kalenin ilerisindeki bir yamaçta devasa büyüklükte bir kadın heykeli vardı. Şehre bakıyordu. Ve şehrin çoğu yerinden bu heykel görünüyordu.

Kalenin ilerisinde devasa kadın heykeli

Şehir altımda, Nehir altımda kalenin kuzeydoğu burcundan izliyorum Gürcistan'ın Cumhuriyet Bayramını. Askerler altı kişi yan yana ve sekizer sıralı art arda gruplar halinde ilerliyorlardı. Köprüde trafik tıkanı. Fakat askerler o bölgeye gelince trafiği durdurdular.

Şimdi de topları çeken askeri araçlar ve arkasında tekerlekli tanklar bulvarda ilerliyor. Yine Şehrin giriş tarafındaki dağın yamacından hareket eden üçerli askeri uçak filoları görüldü. Fakat çıktıkları dağın yamacı büyük bir sis bulutuyla kaplanınca uçaklardan birisi düştü galiba diye düşündüm.

Fakat uçaklar yaklaşınca kesif bir sis çıkardıklarını gördüm. Üç uçaktan yandakiler beyaz, ortadaki kırmızı bir sis çıkarıyor, şehrin üzerine, beyaz çubukların ortasında kırmızı çubuklu Gürcistan bayrağını çiziyorlardı.

Bayram malum devletlerin güç gösterisi halkına... Bu yüzden devletin gücünü ortaya koyacak ne varsa yapıyordu. Yapılıyor ki kimse kıpırdamaya kalkışmasın, iteatta kusur etmesin diye.

Kura boyunca köprüler ve bulvarlar

Kalede dolaşırken öğle olmuştu. İnip aşağıda bir yemek yemek geçti aklımdan bir an için. Fakat anında yanıt geldi beynimden mideme. “Boş ver yemeği, Türkiye saatiyle öğle olmadı daha. Hem yemek ağırlık yapar hareketini yavaşlatır. Açlık dediğin nedir ki, biraz sabrettin mi geçer gider. Geziye devam.” Baktı ki beyin haklı, mide ağzını kapattı.

Kalede bir süre daha dolaştıktan sonra, Güneydoğu ucunda park gibi küçük bir yer gördüm bank ve çeşme de vardı. Orada oturup biraz dinlendim. Bu arada dinlenirken de gördüklerimi kısaca not ettim.

Kaleden inmeden son bir kez daha baktım Tiflis’e. Tiflis’in dört yönden görünüşüne. Her yönde farklı güzellikler yakalasam da, bence en güzeli, Kura boyunca uzanan bulvarlar ve nehrin üzerindeki köprülerdi.

ESKİ TİFLİS'TE GEZİNTİ

Kaleden normal iniş yolunu kullanarak Aliyev parkının yanındaki meydana indim. Köprüden karşıya geçerek yeni Tiflis'te dolaşmayı seçebilirdim. Fakat geldiğim bulvardan doğruca devam ederek, kalenin önünden Eski Tiflis'e girdim. Kura ile kalenin arasında uzanan eski Tiflis'te yollar ve yapılar buranın tarihi kimliğini ortaya koyar gibiydi.

Buraya girişte, eski binaların arasında çiçek pazarı gibi, küçücük fakat heykellerle süslenmiş ve çok iyi düzenlenmiş bir parka geldim. Oldukça kalabalıktı ve çiçekler de harikaydı.

Çiçekçilerin bulunduğu park.

Bu arada açlık da iyice belirginleşmeye başlamıştı. Fakat uzun boylu öğle yemeği ile zaman kaybetmek yerine, dönerciden ekmek arası bir şeyler alayım diye yanaşınca, iki Azeri'nin, "Soğan istemem, biraz acılı olsun" diye konuşmalarını duyunca, dönercide çalışan kızın az çok Türkçe bildiğini anladım.

"Ben de döner istiyorum" dedikten sonra kıza: "Türkçeyi nereden öğrendin" diye sorduğumda, "Patron Türk" dediler. Komünizmden çıkalı 20 seneyi geçse de, Gürcülerde girişimcilik fazla gelişmemiş olmalı ki, en basit iş yerlerinin bile önemli bir bölümünü Türkler işletiyor.

Türk dönerci ve orada tanıştığım Azeriler

Azeri gençler benim dönerin kesilmesini beklediler. Beraber arkadaki bahçe gibi yere geçerek burada bir masaya oturduk. Dönerlerimizi yerken de sohbet ettik. Bunlardan burada önemli bir Azeri azınlık bulunduğunu öğrendim.

Buradaki türk işletmeciler, müşterileriler genelde Gürcü olduğu için, tezgâhlarında genç ve güzel Gürcü kızları çalıştırıyorlar. Böylece hem patron dil sorununu aşmış oluyor ve hem de gelen Gürcü müşteri, kendi dil ve ırkından birisinden hizmet almış oluyor. Patron geri planda kalıyor.

Tavisupleba meydanı

Fakat arada bazı müşterilerin benim gibi Türk olması ve patronun Türk olması yüzünden bu tezgâhtar veya garson kızlar Türkçeyi de öğrenmek zorunda kalıyorlar.

Kapıda domates ve salatalık satan adam

Kent merkezi veya eski Tiflis denilen bölgede gezmeye devam ediyorum. Dönerciideki Azeri Gençler “Dikkatli ol, eski Tiflis’te bugün protesto var” demişlerdi. “Nasıl olur bugün bayram değil mi?” dedim.

“Protesto dün başladı ve Başkan Mihail Saakaşvili’yi protesto ediyorlar” dediler. Eski Komünistler ve mafya Saakaşvili’den memnun değillermiş.

Eski kentten aşağıya iniyorum. Bir evin giriş kapısı önünde yaşlı bir adam, bir kasa domatesle bir kasa salatalığın başında müşteri bekliyor. Salatalığı göstererek ne kadar olduğunu sormaya çalıştım, fakat anlaşılmadı.

O yarım kilodan daha ağır kocaman bir salatalığı uzattı. Ben de çıkarıp bir Lari uzattım. 80 kuruşunu geri verdi. Yani Türk parasıyla yirmi kuruşa falan geldi ki, bu oldukça uygun bir fiyattı.

Yol üzerindeki lüks birabane

Oradan işlek bir ana caddeye indim. Kura epey aşağılarda olmalı ki, buradan görünmüyordu. Bu cadde üzerindeki mağazalar da öbürleri gibi değildi. Daha büyük ve çok lüksü. Fakat buralarda da pek müşteri yok. Cadde üzerinde kaldırıma masa sandalye atılmış lüks bir birahane çıktı önüme. Oturup bir bira söyledim. Benim dışımda iki veya üç kişi vardı.

Yaşlı adamdan aldığım salatalıkla biramı yudumlarken bir yandan da fiyat kıyaslaması yapıyordum. Türk malı Efes bira 5 Lari iken Gürcü birası yarı fiyatınaydı ve bence Efes kadar da güzeldi.

Önünde hediyelik eşyalar satılan büyük bina.

Aslında Gürcistan genelinde mağaza ve dükkânlar çok küçük. Vitrinlerde en çok içki ve sigara görünüyor. Doğru dürüst vitrin vs. yok zaten. Kapının önündeki birkaç kasa sebze ve meyveden dükkân olduğunu

anlıyorsunuz. oğunluğu sokağa açılan bir kapıdan ibaret. Bazılarında bir de küçük bir pencere var. Dkkn diye kapıdan zemin ya da bodrum gibi birkaç basamakla inilen 5-10 metrekarelik bir yere giriliyor. Kapitalizm'in tkretim ekonomisi, malların süslenip pslenip, çekici hale gelmesi gibi bir dertleri yok.

Bazıları da dükkâna falan gerek görmeden bir sokak kenarında, bir iki kilo çekirdeği fincanla, birkaç kilo meyve veya sebzeyi taneyle satarak bir şeyler kazanmaya alışıyor.

Pazaracı kadının bebeği.

Türkiye’de işyerleri ve mağazalarda insanlar hep kuyruktur ya hani, ya da dolar dolar taşar, burada ise işyerleri bomboş müşteri bekliyorlar.

Fakat belli yerlerde el işleri ve ikinci el eşya satan sokak satıcıları da var. Yukarıdaki fotoğraftaki binanın önünde ressamdan, hediyelik eşyadan el işi örgülere, hayvan boynuzundan nesnelere dek çok çeşitli eşyalar satılıyordu.

Pazarcı kadınlardan birisi sergisinin biraz ilerisinde yere bir battaniye yazmış ve bebeğini oturtmuş üstüne, müşteri beklerken bebek de kendi aleminde oynuyor ve yanındaki yapay bebekten ayırt edilmiyordu sanki.

Çocukların suda serinlediği bir meydan

Çocuğun yapay bebekle yan yana, hareketsiz sakin duruşu önce yapay bebek gibi algılamama neden olduysa da, dikkatli bakınca canlı olduğunu fark edip resmini çektim.

Yorgunluğu bira ile uyuşturduktan sonra geziye devam dedim. Fakat bir yandan da “Alkolle bastırılan yorgunluk yarın çıkar ortaya, gel vazgeç, bugünlük bu kadar yeter” diyordum.

Ama öte yandan da “Yarın tekrar bu tarafa gelemezsin, sabret ve caddenin sonuna dek devam et. Yarın daha az yürür dinlenirsin” diyordum. Yarından yemeye çalışıyordum.

Eski Tiflis tarihi ve estetik binalarla doluydu.

Bir yandan da “Yarımdan yemeye alışık nasıl olsa insanlık” diye de kendi kendimi eleştiriyordum. Fakat yarın Kura Nehrinin sağ tarafında gezeceğim için, gerçekten buralara tekrar gelme olanağım yoktu. Onun için uygun bir yer buldukça oturup dinlenerek, gidebildiğim kadar gitmeye karar verdim

Eski Tiflis’te tarihi estetik binaların yanı sıra, çok büyük kaba, hantal binalarla da vardı. Bu büyük binaların önünden giren çok büyük girişlerle binaların arkasındaki bahçeye geçiliyor ki, burada pek çok küçük küçük daireler var. Yani bu arka bahçede, devasa ana binanın gizlediği bir nevi gecekondu gibi yapılar var

Altından yol geçen büyük binalardan birisi.

Öndeki devasa büyüklük ve görkem ne ise, arkadaki küçüklük ve sefalet de aynı belirginlikteydi aslında. Ama Sovyetler, dünyanın gözünü boyar gibi, arkadaki cüceyi, önüne bir dev kayarak saklamaya çalışmış olmalı ki, 1990'larda öndeki dev çekilince ortada pek bir cüce kalakaldılar.

Aslında her sistem kendi çelişkisini kendi içinde taşır derler ya hani. Sanıyorum Sovyetleşmiş Komünizmin çelişkisi de büyüklük tutkusuydu.

Bu büyüklük sevdasının Rusya'yı bitirdiğini düşünüyorum. En büyük alüminyum fabrikası, en büyük şeker, en büyük çimento, en büyük çelik, en büyük petro-kimya derken 1980'lerden sonra teknolojideki hızlı gelişmelere bu büyüklükteki fabrikaların uyarlanması çok zor olduğundan, büyüklük bir anda avantaj olmaktan çıkıp dezavantaj oldu diye düşünüyorum.

Ama zaten insanlar altından yollar geçen bu devaşa binalara devaşa girişlerden girseler de, aslında bu evlerin çok küçük bir bölümünde yaşıyorlardı. Pek çok şey göze ve gösterişe hitap ediyordu. Bu yüzden kurbağa öküz hikâyesinde olduğu gibi sistem bir yerde patlak verdi.

PARK

Bu cadde üzerinde bir saat kadar daha yürüyünce, yorgunluğu artık alkol de bastıramıyordu. Vakit de akşama yaklaşmış olup, bir taksiye atlayıp döneyim derken müthiş güzel bir park çıktı karşıma.

Yol ile karşı dağın arasındaki vadinin tümünü kaplayan devasa büyüklükteki parkta devasa ağaçlar vardı. Fakat park yola göre epeyce çukurda kalıyordu. Şimdi buraya insem çıkmak zordu. Fakat gezmeden de gidemezdim. İnip otura kalka dolaşmaya karar verdim.

Parka inen merdivenlerin başlangıcı

Park çok büyük ve çok güzeldi. Ağaçların şahlanırcasına göğe yükselişi ve yeşilin gür çok canlı duruşu kadar düzeni ve devaşa heykellerle donatılması da parka ayrı bir değer katıyordu. Gerçi Gürcistan'ın her tarafı bir park gibi ama burası gerçekten çok farklı güzellikte bambaşka bir parktı.

Ah, bir de inişte bu kadar çok merdiven olmasa... Ya da ben bu kadar yorgun olmasam diyerek ağır ağır indim parka.

Parkın dağdan tarafa doğru görünüşü.

Çok yorgundum ama gezdiğim yerler hiç yabancı gibi değil ve çok rahattım. Gürcistan bana hiç de yabancı bir ülke gibi gelmedi. Sanki Samsun veya Trabzon'dayım ve hala Türkiye'den dışarı çıkmamış gibiyim.

Çünkü Tiflis Otogarındaki otobüslerin yüzde 80'i Türkiye'de çalışan firmalardı. Hani bunların hepsi de Türkiye'ye çalışıyorsa Gürcüleri kendi ülkelerinde taşıma yapan otobüs yok mu, Gürcüleri de mi Türk otobüs firmaları taşıyor diye sorular geliyor insanın aklına.

Bu gün sabahtan akşama yürüdüğüm yollar ve sokaklarda da bazen Türklere rastlamıştım. Aslında buradaki Türkler, Türkiye'den iş amacıyla gelmiş olan insanlardı. Çoğunluğu küçük esnaf ve özellikle de restoran işleten nakliye yapan kimselerdi.

Parka inişteki merdivenler

Büyük bir sermaye ve beceri gerektirmeyen bu tür işleri Gürcülerin kendilerinin yapacak duruma gelememiş olmasına şaşırmamak gerek. Çünkü her şeyi devletin yaptığı, yetmiş seneden fazla süren komünizm döneminde böylesi kişisel girişimler hiç olmadığı için, bu alan onlara çok yabancı geliyordu. Fakat sokak satıcılığından başlayarak, basit biçimde de olsa, hızlı bir şekilde ilerliyorlar.

Türk'e rastlamadığım yerlerde de bir iletişim sıkıntısı çekmedim. Çünkü Gürcüler sıcakkanlı sevecen ve konuksever insanlardı. Para da aynıydı. Bir Lari eşit bir Lira. Ben sınırda Lari bozduramadım diye telaşlanmış, buraya gelince de, otel ve lokantacıya nerede bozdurabilirim diye sormuştum. Gerek yok burada çoğu yerde Lira da geçer dediler.

Parktaki devasa ağaçlar

Gerçekten de kimine lira verip üstünü lari aldım, kimine lari verip üstünü lira olarak aldığım oldu. Sanki Türkiye'deymişim gibi, Sanki Türkiye Gürcistan bütünleşmiş gibiydi.

Azeri atasözü dağ çakalsız olmaz deseler de burada çakal çok az. Fiyatlar en merkezi ve en lüks yerlerde bile Türkiye'den ucuz. Özellikle alkol ve sigara çok çok ucuz.

Parkın güzelliği yorgunluğumu biraz unutturduysa da, çıkışta merdivenlerde çok zorlandım. Sabahın saat sekizinden akşamın sekizine 12 saattir Tis sokfliaklarında dolaşıyordum.

Gürcistan Türk işadamları derneği

Yola çıkınca dönüş yönünde biraz ilerde TAÇ mağazasının levhasını gördüm. Üstünde de Gürcistan Türk işadamları derneği vardı.

Taç mağazasında çalışan kızlara “Türkçe biliyor musunuz?” diye sordum. “Bileni çağıralım” diye patronlarını çağırdılar. Ona “Ortaçalara hangi otobüsle gidebilirim” dedim. “88 gider, ama taksiyle de gidebilirsin” dedi.

“Taksi şimdi 20-30 Lari istemesin” dedim; “Yok, yok, 7-8 Lariye götürür” dedikten sonra gelmekte olan bir taksiyi durdurdu ve Ortaçalar’a kaç gideceğini sordu. Adam “sekiz Lari deyince, “Tamam” deyip hemen atladım taksiye.

Çünkü ayakta duracak halim kalmamıştı. Aslında ben Antalya’da bugün yürüdüğümün üçte birini yürüyemiyordum. Hani gezi heyecanı ve konsantrasyonla olsun da iki kat olsun. Fakat dört katı bulunca beden iflas etti.

Otele vardığımda saat 20.00 idi. Duş alıp uzandım. Güneş hala ufkun yüksekçe bir yerinde asılı duruyor ve gitmeye hiç niyeti yoktu sanki. Bir saat kadar hiç kıpırdamadan yattıktan sonra Türkiyem Restorana Erdal’ın başını yarıp gözünü oyduğu Türk yemeklerini yemek için gittim.

Akşam benim bulunduğum bu otogar bölgesi, aslında Tiflis’in en sessiz ve sakin bölgesiydi. Fakat Türk restoranlar arası rekabet yıkıyordu ortalığı. Televizyonlar son ses açık, bir tarafta İbo, bir tarafta laz havaları. Otel de sanki Türkiye’de bir kasaba oteli gibiydi.

VAGZALDA EKREM ERDURAN İLE SÖYLEŞİ

27 Mayıs Cuma sabahı Kura nehrinin sağ tarafını yani nehrin akış yönüne göre solunu gezmek için erkenden bir dolmuş ile son durak olan tren istasyonuna kadar gittim.

Wagzal denilen istasyon çevresi kent merkezinden daha hareketli, yollar sokaklar daha kalabalıktı. Taksi, dolmuş ve otobüslerin son durağı olması kadar sanıyorum tren de hala önemli bir ulaşım aracı olmalı diye düşünüyorum.

Vagzal çevresinde kalabalık bir sokak.

Ayrıca burada tren garının arkasında, batı standartlarında yeni yapıp hizmete girmiş bir çarşı da vardı. Hatta o kadar yeni olmalı ki, çarşının bazı bölümleri daha faaliyete geçmemişti.

Bu çarşıdaki markalar da hep batılı markalar olup, demek küresel sermaye buraya da giriş yapıyor diye düşündüm. Son olaylarda Rus saldırılarına karşı Batının Gürcistana destek olması, boşuna değilmiş demek. Saakaşvili Komünizm ve Rusya ile arasına mesafe koymak ve Batı dünyasıyla bütünleşmek politikası yürütüyor olmalı diye düşündüm.

Garın üstünde kenar mahallelere giden bir sokak.

Bu çarşıda markalar Batılı da olsa, işletmecilerin genelde Türk olabileceğini ve burada Türkçe bilenlerin bulunabileceğini düşündüğüm için, Mavi Jeans'a girip, Türkçe bilen var mı, diye sordum. Tezgahtaki kızlardan birisi portonu çağıralım diye gitti. Onun yeğeni olan genç bir delikanlı geldi. Bina ve gar çevresiyle ilgili bilgi aldım.

Tren Vagzalıne boru şeklinde tüp geçit

Yukarıdaki resimde de görüldüğü gibi vagzal (tren istasyonu) Tam da Sovyetlere yakışır büyüklük ve ihtişamda bir yerdi. Sağ tarafta sıra sıra trenlerin bulunduğu bir bölümün üstünde otogar var.

Yine bu resimde görüldüğü gibi, burada pek çok tren katarı var. Ortada ve solda da boş peronlar var. Trenlerin üstünden geçen yol (tüpgeçit) ise, resimin ortasında büyük bir boru gibi görünüyor.

İstasyondan otogara çıktım. Bu otogardaki arabaların çoğunluğu Gürcistan firmalarına ait ve Gürcistan içindeki yerleşimlere gidip geliyor sanki. Çünkü yabancı bir plaka veya tabela göremedim. Ama çounluğu minibüs veya küçük eski otobüsler. Ortaçağladaki gibi, yeni ve lüks, Türkiye Plakalı arabalar gibi uzun yola gidebilecek olanı yok.

Trenlerin üstünden geçen tüp geçidin girişi

Önce garın üstündeki küçük garajdan geçerek kenar mahalleye doğru çıkan bir sokağa daldım. Hayat dolu güzel bir sokak ama pek de bakımlı değil. Sokakta bir kapıdan ibaret üç- dört metre karelik dükkânlar vardı.

Birisinden tek bir salatalık aldım. Kadın Türkçe, ben Gürcü'ce bilmesem de Türkiye'den geldiğimi anladı ve misafir muamelesi yaptı. Tüm ısrarlarıma rağmen salatalığın parasını almadı. Oysa dükkândaki malın tamamı yüz lari ancak ederdi, ama Gürcüler tok gözlü ve konuksever insanlardı.

Geri dönüp istasyonun üstünde tünel şeklinde bir köprüye, (tüp geçide) sağdan girdim. Bu tünel şeklinde üstü kapalı köprüünün sol tarafı sadece geliş gidişe ayrılmış durumda.

Tüp geçidin dükkânlardan tarafı

Fakat sağ tarafında 3-5 metrekarelik dükkânların önünden geçiliyor. Berber, terzi, ayakkabı tamircisi, küçük manav, bakkal, kasetçi vs. her tür dükkânın minik bir örneği vardı bu köprüde.

Burada bıçak satan bir yerden, meyve soymak için bir çakı aldım. Fakat bu alışveriş sırasında Gürcü satıcı ile Türkçe anlaşmaya çalıştığımı gören bir Türk yanıma gelerek, beni perde satış reyonu diyebileceğimiz minik dükkânına davet etti.

Samsun’lu Ekrem Erduran, vagzal denilen tren istasyonunun üstündeki tüp geçitte perde satıyor. 20 yıldır Gürcistan’da yaşıyor. Eşi Gürcü bir bayan ve savcı olarak görev yapıyor.

Üç gündür içinde yaşadığım Gürcistan’la ilgili sorularımı yanıtlayabilecek, doğru adamı bulduğumu düşünerek, kendisiyle kısa bir söyleşi yaptım

Ekrem Erduranla Söyleşi

Ekrem Bey, Samsun’dan ne zaman geldiniz? Kaç yıldır Gürcistan’dasınız? Burada ne iş yapıyorsunuz? Ne alıp ne satıyorsunuz?

“Samsun’dan geleli 20 sene oldu. Şu gördüğün küçük büfeyi işletiyorum. Perde ve mefruşat işi yapıyorum.”

“Peki Gürcülerle ilgili düşünceleriniz nelerdir. Onlarla birlikte yaşamaktan memnun musun? Gürcülerden rahatsız olduğun zamanlar da olmadı mı?”

-Gürcüler dünyanın en iyi insanlarıdır. Hiçbir kötülüklerini görmedim. Onlarla birlikte yaşamaktan da gayette memnunum.

-Türlere karşı bir önyargıları var mıdır? Türlere karşı tavır ve tutumları nasıldır? Burada fazla Türk bulunmasından sıkılanlar yok mu?

-Gürcüler genellikle önyargılı, şartlandırılmış insanlar değildir. Özellikle Türklere karşı tavır ve tutumları çok iyi olup, Türkleri severler. Örneğin burada bana Gürcü esnafından daha fazla güvenirler.

-Ekrem Bey, büfeniz çok küçük ve buradaki dükkanları da oldukça küçük buluyorum. Üstelik müşterileri de yok gibi bir şey. Bu konuda neler söyleyeceksiniz?

-Küçük olsun varsın. Gürcüler tok gözlüdür. Aza kanaat eder.

-Fakat bazen görüyorum sokaklarda birkaç kilo sebze veya bir kilo ayçiçeğinin başında kadınlar.

-Olsun varsın. O kadın, o kadarcık şeyden günde bir lari kazanır ve eve iki ekmek alıp gider. Hatta kazanmasa bile ertesi gün yine aynı yere gelir. Bıkmaz, usanmaz.

-Bu kadar az kazanca rağmen güler yüzlüler ve yaşama sevincini kaybetmemişler. Şehirde pek çok kadın berberi ve güzellik merkezi var. Geleceğe umutla bakıyorlar.

-Onlar kendilerine iyi bakar. Bulamayınca sabreder, ama bulunca da yer içer ve yedirir. Sen bir Gürcü'ye misafir olsan elindeki bitene kadar sana bakar. Bitince de, senden ister. Fakat verdiğini almak için değil, yine sana bakabilmek için ister. Yani senin için harcaması kadar senden istemesi de doğaldır.

-Peki Gürcülerin bu iyi niyet ve güvenini suüstimal eden Türkler olmuyor mu? Örneğin otobüsten iner inmez bizimkiler beni bile tokatladılar. Beni otele götüren taksici, otelciden benim için beş lari alıp, benim otel ücretine ekletmiş.

-Yapan kendisi kaybeder. Gürcüler bilinçli insanlardır. Bir daha kazıklandıkları yere gitmezler. Fakat Gürcü esnafı, Gürcü halkı kadar güvenilir değildir. Metrede beş santim çalmayı hüner sayar. Fakat halk bunu yutmaz. Bu yüzden burada perde alacak Gürcü'ler, beni tercih ederler.

Tüp geçidin çıkışı

-Peki şimdi biraz da Gürcistan yönetimine değinelim. Dün Gürcistan'ın Cumhuriyet Bayramıydı. Fakat bir yandan da protestolar vardı. Bu protestolar kime ve neye karşı?

-Tabii ki Saakaşvili'ye ve onun getirdiği, halktan yana yasal sisteme karşı.

-Neden? Halk Saakaşvili'yi sevmiyor mu?

-Hayır, aksine halk çok sever. Fakat komünistler çalışmadan almaya ve vergi ödememeye alışmışlar. Ayrıca mafya ve egemenler, halkın sırtından geçinenler bu düzene karşılar.

-Eminim vergi ve bağımsızlığı öne sürüyorlardır.

-Bunlar Şevardnadze zamanında güvensiz bir ortam yaratarak, halkı korku ve baskı ile yıldırarak, çalıp çırpıyor, vatandaşın elindekini zorla alıyorlardı. Örneğin birisi telefonuna bakayım diye elinden alıp kaçar, sen peşinden gidersen arkadan gelen ikisi seni temiz bir döver, telefonu kaybetmekle kalmaz bir de dayak yerdin.

Başka bir açıdan vakzal

Ülkede can güvenliği dahil hiçbir şeyin güvenliği yoktu. Saakaşvili geldi, mafyayı temizledi, yasaları değiştirdi. Denetim ve uygulamada açıklık ve dürüstlük ülkede güvenlik ve barışı sağladı. Çok istisnai durumlar hariç, şimdi elinde altınla dolaşsan kimse bir şey yapamaz.

-Yani halk bu durumdan memnun diyorsunuz.

-Evet, tabii ki memnun. Ama halkın kafasını vergilerle bulandırmaya çalışıyorlar.

-Çok mu yüksek vergiler?

Tiflis'te Kura ve çınarlar

-Hayır, hayır. Vergiler çok düşük. Buradaki Türk iş yerlerinin çoğalmasının temel nedeni de vergilerin çok düşük olması. Fakat burada halk komünist dönemde hiç vergi vermediği için vergi ödeme alışkanlığı yok. Aslında vergiler de Türkiye'deki gibi % 50'leri aşan oranlarda değil. En yüksek vergi % 18 falandır.

-Sayın Erduran, demir yumruk yönetimler halkı sindirip, susturup sömürürler. Yabancı düşmanlığını, devletin yüksek menfaatlerini, bağımsızlığın korunmasını öne sürerler.

Sonunda vatandaş dış bağımsızlık uğruna, içerde kendi devletine sıkı sıkıya bağımlı bir köle olur. Bundan sonra da devlet denetiminde soygun başlar. Bu genellikle despot ve dayatmacı yönetimlerin ortak özellikleridir. Sanıyorum burası da öyleymiş.

-Evet aynen böyle oluyordu. Çünkü dağılan Sovyetlerin en son demir yumrukları, Şevardnadze ile Haydar Aliyevdi. Şevardnadze bitti; fakat Aliyev hala halkını ezmeye devam ediyor.

Bu söyleşiden sonra istasyon çevresinde bir süre dolaşıp resim çektikten sonra, geri dönüşe geçerek, tekrar Kura Nehri kıyısına indim.

İSTASYONDAN GERİ DÖNÜŞ

Kura Nehri kıyısına inince, nehrin akış yönünde ve solunda ilerliyordum. Nehrin iki tarafındaki bulvarları dik kesen yollar nehrin üzerinden gelen köprülerle, yukardan ileri devam ettiğinden, bu bulvarlar nehir gibi kesintisiz akıp gidiyordu.

Nehrin kıyısında 2-3 kişilik gruplar balık veya kuru ekmekle veya hiç mezesiz, bira galonlarından doldurup doldurup içiyorlardı. Aşağıdaki fotoğraflarda da görüldüğü gibi galonlar sanıyorum beş litre falan vardı.

Nehir kıyısında bira içen gruplardan birisi.

Bira içen genç bir grubun resmini çekmek için izin istediğimde gençler hayır dedi. Az ilerde orta yaşlı bir gurup ise çekebilirsin işareti yaptı. Bunun üzerine onların fotoğrafını çektim. Fotoğrafı çektikten sonra dolu bir bardak bira ikram etti. Onu içince yorgunluğum biraz yatıştı.

“Haydi bakalım mazotunu aldın. Şimdi de şu Türklerin çok olduğu bölgeyi görelim” diyerek yürüyüşe devam ettim. Nehrin bu tarafı dardı, ama karşı tarafında düzlük daha genişti. Ben sol tarafa bir yerlerden tırmanacaktım ama nereden olduğunu bilmiyordum.

Nehir kıyısında bira içenlerle

Nehri ve iki tarafındaki bulvarları keserek geçen üst geçit epeyce yüksekten geçiyor ve oraya çıkmak için merdiven veya asansör gibi bir şey de yoktu. Bir süre çıkış yolu aradım ama kestirme bir çıkış yoktu.

Solda yükselen yola ilerden hafif bir eğimle gelip köprü'nün üstüne çıkan bir yolu izleyerek çıktım. Sorduğum birisi, Marcanuş Vili'nin (söylendiği gibi yazıyorum) buranın devamında olduğunu işaretlerle anlatmaya çalıştı. Ve biraz yürüyünce bu bölgeye geldim. Meydanın girişinde çok büyük harflerle "İstanbul Döner Fast Food" tabelası büyüklüğü kadar kırmızı rengiyle de fark ediliyordu.

Meydanda ilerleyerek önce sağa döndüm. Bu sokak ta da gerçekten epeyce Türk mağazası var. Daha doğrusu tabelası Latin harfi ile yazılan işyerleri genelde Türklere aitti.

Fakat meydandan sola dönünce cadde boyunca tüm yapıların önünde iskele kurmuşlar, ustalar tık, tık, tık çalışıyorlar. Burada da tek tük Türk işyerleri vardı. Ama bu caddedeki tüm binaların yüzü yenileniyordu anlaşılan. Fakat bu iskelelerin altında dükkânlar da açık ve çalışmaya devam ediyordu.

Bu Gürcistanın önümüzdeki yıllarda turizm pazarına ciddi bir giriş yapacağını göstergesiydi sanıyourm. Çünkü her yerde inşaat ve yenileme çalışmaları var. Buradaki binalar da tarihi ve estetik değere sahip olup, bunların yüzünü tıklayarak, göze hoş gelmesini sağlıyorlar.

Aşağıdaki resimde de görüldüğü gibi caddenin tümünde binaları ön yüzüne iskeleler kurulmuş. İskelelerin dışı yeşil renkli gölgeleme beziyle kaplanmış olup, ustalar içinde çalışıyor.

Fakat sanırım yapılan işlem bir nevi yüzey düzenlemesi olduğundan, dükkânlar kapatılmadan, belli girişlerden çalışmaya devam ediyor. Caddenin karşı tarafı ise bitirilmiş ve gerçekten çok güzel görünüyor. Yollar kaldırımlar çok düzgün olmasa da, göze hoş gelen bir doğallığı var.

Marcanuş Vili'yi gezdikten sonra, tekrar nehir kenarına geri dönüp bir müddet daha nehir boyunca yürüdüm. Nehir kenarında yine yer yer

kümelenmiş insanlar bira veya şarap galonlarından plastik bardaklarını doldurup sohbetle içkilerini yudumluyorlardı.

Cadde boyunca yüzü yenilenen binalar

Arada bir iki sevgili birlikte içiyorsa da, içenlerin hemen tamamına yakını, erkekler olup, bu şehirde en çok erkeği de burada gördüm. Çünkü her nereye giderseniz gidin, bakkal, manav, restoran, kafe vs hepsinde de kadınlar vardı. Hatta birisine erkekler ne yapar diye sorduğumda onlar nehir kıyısında veya kafelerde votka, şarap veya bira içer demişlerdi.

Sanki bu sözleri doğrularcasına, nehrin kenarı alkol alan erkek kümeleriyle doluydu. Bir kısmı da, atmış oltasını Kura'ya, içerken arada bir oltayı yokluyordu.

Artık çok yorulmuştum. Kalenin önündeki köprüye dek yürümek istiyordum. Nehir kıyısında otura kalka ilerleyerek, bir süre sonra resim ve el sanatları, antika veya kullanılmış eşyaların pazarlandığı bir parka geldim.

Üçgen biçimli parkta, üçgenin bulvarla sola sapan yol arasında kalan sivri ucunda geniş bir alanla, yol kenarına yakın bölümlerinde satılacak eşyalar sergileniyordu. Parkın anayoldan tarafı genellikle resim ve hediyelik eşyalar, İç taraftaki yol boyunca ikinci el eşyalar satılıyordu.

Resim ve hediyelik eşyaların sergilendiği park

İçerideki sokağın iki tarafına insanlar arabalarını park etmişler, bagajlarında ya da arabanın önündeki yaygılarda ellerinde kalan her tür eşyayı satmaya çalışıyorlar. Bir nevi bitpazarı. Ama güzel antikalarda var.

Sokağın sonunda köprü'nün üstünde de aynı manzaralar. Burada park yolun karşısında da devam ediyor. Gidip biraz da o parka dolaştım. Bu parkın da nehir kıyısında ikinci el kitap sergileri vardı.

İkinci el eşyaların sergilendiği yol kenarı

Oradan dönüp tekrar Kura kenarına indim. Burada ağaçları ötekiler gibi devasa büyüklükte olmasa da, oldukça güzel düzenlenmiş bir parka geldim.

Buradan nehrin karşı tarafına geçişi sağlayan mavi renkli, modern bir yaya geçiş köprüsü vardı. Köprüden karşıya geçip geri dönerek, Kurayı seyrettim.

Köprü çok süslü ve estetik olarak her şey düşünülmüş ama yalnızca yayalara hizmet veriyordu. Onun için, burada köprü'nün işlevi birinci derecede

nehir geçişini sağlamak değil de, sanki seyir ve gezinti amaçlı, sanat ve estetik amaçlı bir yapı özelliği gösteriyor, Kura'nın üstünde zarif bir gerdanlık gibi duruyordu.

Bir süre parkta gezindim. Oturup dinlendim. Parkın plan ve dizaynı da çok güzeldi. Çocukların oyun alanlarından, büyüklerin satranç alanına, dinlenme yerlerine dek her Şey çok güzel düzenlenmiŐti.

Yeni ve güzel düzenlenmiş park ve mavi kpri.

Parkta yeteri kadar zaman geçirdikten sonra trafiğin yoğun olduğu bir caddeye yöneldim. Havabar'a gidecektim. Bu caddenin Havabar denilen bölgeye gittiğini ve Tiflis'in değişik yerlerinden görüp hayran kaldığım, kubbesi som altın renkli büyük kilisenin bu bölgede olduğunu öğrenmiştim.

Fakat merdivenlere gelince basamakların çokluğu ve yolun çok yüksekte olması gözümü korkuttu. Yolun parktan yüksekliği, beş katlı apartman yüksekliğinden fazlaydı sanki.

Karşıda parktan anayola çıkan merdivenler

Geri dönüp oturdum. Biraz daha dinlendikten sonra “Zor zahmet çıkarsın. Daha akşama çok var. Şimdiden pes edersen İran’da bir ay nasıl

dolaşacaksın” diye kendimi motive ettikten sonra zorlanarak da olsa merdivenleri dinlene, dinlene çıktım.

Merdivenlerin sonundan park ve çevresine yüksekten bir kez daha baktıktan sonra yola koyuldum. Yol da rampaydı ama fazla sürmedi. Biraz sonra bir meydana geldim.

Hyundai yazan devasa mavi bina ve uzaktan resimlerini çektiğim büyük kilise buradaydı. Ermenilerin toplu yaşadığı Havabar dedikleri bu bölgedeki Ermeni kilisesini mutlaka görmek istiyordum.

Meydanda kısa bir tur atıp biraz dinlendikten sonra kiliseye giden yola yöneldim.

ERMENİ KİLİSESİ

Ara sokaklarda bir süre kilisenin bulunduğu yere giden sokağı aradım. Dar ve yokuş sokaklarda ilerleyerek tepe gibi, tüm Tiflis'e hakim bir noktada bulunan kilisenin bulunduğu yüksek yere geldim.

Kilise muhteşem bir yapıydı ve çok güzel düzenlenmiş bir çevre düzeni vardı. Ama cami avlularında olduğu gibi girişte dilencileri de çoktu.

Kilisenin girişi de aşağıdaki fotoğrafta görüldüğü gibi (kırmızı çatılı) çok özenle yapılmış bir yapıydı.

Kilisenin girişi ve arkada büyük kilise

Geniş bahçesi ve bir külliyeye gibi bahçeye dağılmış diğer yapılarıyla da, bir btnlik oluşturuyordu kilise. İçeri girmeden önce çevresinde dolaştım. Her yönden muhteşem bir görünüşü vardı.

En tepede kubbeyi andıran çatının ise çok uzaklardan görünen altın sarısı parıltısı burada aşağıdan pek fark edilmiyordu. Fakat estetik ve zerafet için her şey düşünülmüş olup hiçbir yeri sırtmıyordu.

Kilise zaten yüksek bir yerde olmasına rağmen, bahçenin de en yüksek noktasına oturtulmuş olup, her yönden basamaklarla yükselerek oraya varmak, belki de göğe yükselmek, tanrıya yaklaşmak gibi duygular uyandırıyordu insanlarda.

Kilise kadar evre düşeni de muhteşemdi

Özellikle Çan kulesinin de bulunduğu ana giriş tarafından merdivenlerin düzenlenişi ayrı bir sanat şaheseriydi sanki. Çünkü basamaklar nasıl ki, kademe kademe yükselerek kilisenin önüne varıyorsa, Kilise de dört basamak halinde göğe yükseliyordu. Bu da adım adım göğe yükselme ve Tanrıya yaklaşma hissi uyandırıyor olmalı diye düşünüyorum.

Kilisede görevli din adamları da vardı. Bunlarla çat pat İngilizcemle bir şeyler konuştum. Türk ve Müslüman olduğumu söylemem onları rahatsız etmediği gibi, onların Hristiyan ve Ermeni olmaları da beni rahatsız etmedi. Hatta birisi ile resim bile çektirdim.

Kilisenin din görevlisi ile.

Kilisenin içi de sanat, estetik ve görkemin birleşimi bir muhteşemlik yansıtıyordu. Belki bu yüzden çok kalabalık bir ziyaretçi kitlesi de vardı.

Ziyaretçilerin kimi istavroz çıkartıyor, kimi takdis, kimi resim ve heykelleri pyor, kimileri de kendilerince kutsal buldukları yerlere el sürüp önünde eğilerek selamlıyorlardı.

İbadet biinleri ufak tefek değişiklikler gösterse de, aslında ibadetle ulaşılmak istenen amaç ve beklentiler genelde tüm dinlerde aynıydı. Bu yüzden bir cami veya Budist tapınağında ziyaretçiler insanda nasıl bir duygu bırakıyorsa burada da aynı duyguları hissediyorsunuz.

Kilisenin içinden bir görünüş

Girişin sağda ortalarda bir kenarında koro, devamlı ilahiler okuyordu. Kimin ne amaçla bu davranışları sergilediğini anlamam olanaksızdı. Ama herkesin yüzünde ilahi bir teslimiyet, pişmanlıkla af dileme karışımı duyguların ciddiyetini gözlemek mümkündü.

Kilisenin cepheden görünüşü

Kilisenin içinde epeyce dolaştım ve çok miktarda resimlerini çektim, ziyaretçilerini izledim. Devasa sütunları, insanda tanrıya yaklaşım duygusu uyandıran ve göğe fırlatılmış bir füze gibi yükselen kubbesi ile renklerin uyumu ile gerçekten çok güzel bir kiliseydi.

Kilise bir kompleks olup, girişi ve çan kulesi de çok güzeldi. Fakat Tuvaletinde su yoktu. Doğrudan kağıtla temizleniyorlardı. Avrupa'da da tuvaletlerde taharet borusu olmasa da, lavaboda su bulunur ki, burada tuvalette lavabo da yok.

Bahçede bağımsız bir yapı gibi çan kulesi

Kiliseden dönüŖte ara sokaklardan birisinde bir internet kafeye rastladım. Burada fotoğraf makinesindeki fotoğrafları flaş belleğē aktarıp, makinenin hafızasını temizledim. Kız bu işlem için iki lari alınca, internetin buralarda pahalı olduğunu ve internete ulaşmanın bir ayrıcalık olduğunu anladım.

Buradan iniŖ aŖağı Kura kıyısına inerek Haydar Aliyev Parkında bir süre dinlendikten sonra arkada Ŗeytan Pazarı denilen bölgedeki Azeri mahallesini de gezmek istedim. Hamamların önünden dik bir yokuŖa tırmandım.

Neredeyse on saattir yürüyor, oturuyor, dolaşıyorum. Aslında buradan ötesini dün sabah yürüyerek geldiğim için yürümek zorunda da değildim, ama yinede otura kalka yürümeye devam ettim.

Bir yandan da acıkmaya baŖlamıŖtım. Bir marketin önüne gelince girip iki muz aldım ve biraz da fiyat incelemesi yaptım. Genellikle fiyatlar Türkiye’den biraz daha ucuzdu. Fakat alkol ve sigara fiyatları daha da ucuzdu.

Ŗaraplara baktım beŖ litrelik Ŗarap galonu on lari. Mümkün olsa al git. Fakat daha yolun baŖındayım ve İran’da alkol yasak.

Bu arada Gürcistan’da geçim standartlarını anlamanıza yardımcı olacak birkaç rakam daha vermek istiyorum. Benzin 2 lari (GEL). Türkiye’deki fiyatın yarısından az. Günlük yevmiye 12-15 lari. Aylık ücret asgari 500-600 lari. Kiralar 2 oda bir salon 150- 200 dolar. Et 13- 15 lari. Garajda Erdal’ın Türkiyem restoran’ın aylık kirası 400 dolar. 2012 yılında dolar 180 kuruŖ, Türkiye’de asgari ücret 740 lira olup 410 dolar etmektedir.

Otele dönüŖte bir ara yolu kaybettiğimi sandım. Fakat nasıl olsa bir yerlerden nehre çıkarım diye aldırmadım, rasgele yürümeye devam ettim ve Ortaçağla’nın karŖısında bir yere geldim.

Burada garajdaki Türk lokantası değil de, ana caddedeki Türk lokantasına oturup, salatalığımı soyarak bir gürcü birası söyledim. Birayı içerek yorgunluğumu bastırıp otele gittim.

GÜRCİSTAN'IN SORUNLARI

Gürcistan bağımsızlığını ilan ettiği 1991'den bu yana Rusya Federasyonu ile ilişkileri bir türlü normalleşmemiş ve iki ülke arasında düşmanlık, sürekli tırmanmıştır. Rusya Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını desteklemiş ve hatta tanımış, Gürcistan müdahale edince de karşısında Rusya'yı bulmuştur. Gürcistan da Rusya'dan ayrılmak isteyen Çeçenistan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Fakat Batılı devletler ve Türkiye Gürcistan'ı desteklemiştir.

Bunlar yetmiyormuş gibi birde komünist kalıntılarının oluşturduğu mafya da, Gürcistan'da huzur ve güvenin, istikrarın oluşmasını engellediği için, Gürcistan çok kötü durumdaydı. 2011'de gezdiğim Gürcistan'da ise Saakaşvili, sorunları dondurmuş, mafyayı temizlemiş, huzur ve güveni sağlamıştı. 2012'de ise Gürcistan bir yılda çok büyük bir gelişme sağlamıştı.

Şimdi Gürcistan'ın özerk cumhuriyetleriyle sorunlarına kısaca değinmek istiyorum. Gerçi şu anda bağımsızlığını ilan eden Abhazya ve Güney Osetya ile sorunlar dondurulmuş olup, Acaristan ile ise sorun yoktur.

ABHAZYA

Sovyetlerin dağılmasından sonra, Gürcistan bağımsız bir devlet haline gelirken, Abhazya da Gürcistan'dan ayrılıp bağımsız olmak istedi. Ve Abazalar uzun çatışmalardan sonra, Gürcüleri Abhazya'dan çıkararak 1993 yılında bağımsızlıklarını ilan etti.

Kafkas dağlarının Kuzey batısında Karadeniz'in ise kuzey doğu kıyılarında yer alan Abhazya, 8.600 kilometrelik bir alanı kapsamaktadır. Abhazya kuzey ve kuzeydoğuda Kafkas Dağları ile Rusya Federasyonu doğusunda Gürcistan ile çevrilidir.

Oldukça dağlık bir bölge olup, ülkenin yaklaşık % 75'i dağlardan oluşur. Nüfusun büyük bölümü kıyı kesimlerinde, düz alanlarda ve alçak kesimlerde yaşamaktadır. Dağların yüksekliği çoğu yerde 4.000 metreye ulaşır. Kuzeyi Kafkaslar tarafından kapatıldığı için iklimi genel olarak ılımandır. Abhazya doğal güzellikleriyle tam bir turizm cennetidir

Abhazya haritası.

NÜFUS: (Vikipediadan alınmıştır.)

Yıl	Toplam	Megreller	Abhaz	Rus	Ermeni	Rum
1886	68.773	34.806	28.320	1.216	1.090	2.140
1926	201.016	67.494	55.918	12,553	25,677	14,045
1939	311,885	91,967	56,197	60,201	49,705	34,621
1959	404,738	158,221	61,193	86,715	64,425	9,101
1970	486,959	199,596	77,276	92,889	74,850	13,114
1979	486,082	213,322	83,087	79,730	73,350	13,642
1989	525,061	239,872	93,267	74,913	76,541	14,664
2003 Tah.	215,972	45,953	94,606	23,420	44,870	1,486

GÜNEY OSETYA

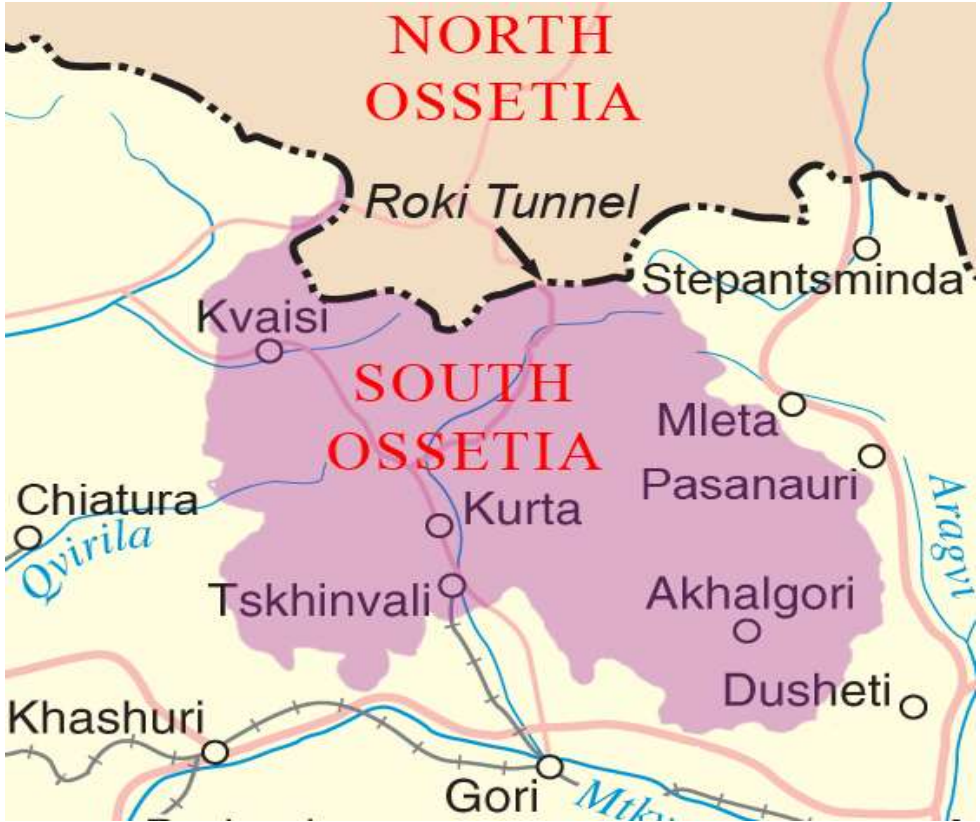
Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra 1991-92 yıllarında Güney Osetya'nın Kuzey Osetya ile birleşmek istemesine Gürcistan'ın karşı çıkması üzerine başlayan Savaş zaman içinde Gürcistan-Rusya savaşına dönüşerek 2008 yılına dek aralıklarla devam etti ve Güney Osetya bağımsızlığını ilan etti.

NÜFUS (Wikipedia'dan alınmıştır)

Etnik Grup	1926 sayımı	1939 sayımı	1959 sayımı	1970 sayımı	1979 sayımı	1989 sayımı	2007 tahmini
Osetler	60,351 (69.1%)	72,266 (68.1%)	63,698 (65.8%)	66,073 (66.5%)	65,077 (66.4%)	65,200 (65.9%)	47,000 (67.1%)
Gürcüler	23,538 (26.9%)	27,525 (25.9%)	26,584 (27.5%)	28,125 (28.3%)	28,187 (28.8%)	28,700 (29.0%)	17,500 (25.0%)
Ruslar	157 (0.2%)	2,111 (2.0%)	2,380 (2.5%)	1,574 (1.6%)	2,046 (2.1%)	2,128 (2.1%)	2,100 (3.0%)
Ermeniler	1,374 (1.6%)	1,537 (1.4%)	1,555 (1.6%)	1,254 (1.3%)	953 (1.0%)	871 (0.9%)	900 (1.3%)
Yahudiler	1,739 (2.0%)	1,979 (1.9%)	1,723 (1.8%)	1,485 (1.5%)	654 (0.7%)	648 (0.7%)	650 (0.9%)
Diğer	216 (0.2%)	700 (0.7%)	867 (0.9%)	910 (0.9%)	1,071 (1.1%)	1,453 (1.5%)	1,850 (2.6%)
Toplam	87,375	106,118	96,807	99,421	97,988	99,000	70,000

Nüfus tablosunda 1989'a göre Oset ve Gürcü nüfusta azalma diğerlerinde ise önemli bir değişiklik olmadığı gözleniyor. Bunun savaş nedeniyle göç edenler veya ölenlerle ilgili olduğunu sanıyorum.

Kafkasları en yüksek kesimlerinin güneyinde oldukça dağlık bir alan olan ülkenin yüzölçümü 3.900 kilometre olup, başkenti Şinvali'dir. Ortodoks-Hristiyan olan Osetya'nın nüfusu 70 bin civarındadır

Güney Osetya haritası

ACARİSTAN

Gürcistanın Güneybatısında Türkiye Gürcistan sınırı boyunca uzanan Acaristan Özerk Cumhuriyetinin nüfusu 400.000 kadardır. Başkenti Batum, MÖ 5. yüzyılda Yunanlı koloniciler tarafından kurulmuş olup, MÖ 2. yüzyılda Roma ve sonrasında Bizans yönetimine ve 11. yüzyılda da Selçuklu yönetimine giren Acaristan 13. yüzyılda ilhanlılar döneminde Müslüman olmuştur.

Acaristan haritası

Osmanlı Döneminde ise burada yukarı Acara ve Aşağı Acara sancakları kurulmuş olup, Eyalet merkezi bazen Çıldır, bazen Ahıska olmuştur. 1878-79 Osmanlı-Rus Savaşından sonra, Rusya'ya bırakılan Acaristanın Müslüman nüfusunun çoğu Anadolu'ya göç etmiştir.

Ruslar 1883'te burada Batum Oblastını oluşturdu. 1921'de Acara Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını aldıysa da, 1990'da Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra, Gürcistan'a bağlı bir Özerk yönetim haline gelmiştir.

Acaristan büyük ölçüde dağlık bir bölgedir ve % 60'ı dağlarla kaplıdır. Bu dağların en yüksek noktası 3.000 m'yi aşar. Bölgedeki dağların önemli kısmı Mesheti Dağlarının bir parçasıdır.

Acara'da Astropikal iklim egemendir. Yönetim merkezi Batum'da ortalama sıcaklık 14 °C'dir. En soğuk ay olan ocak ortalaması 6 °C olarak ölçülür. Orman çay, fındık, narenciye, kivi, avakado ve tütün önemli tarım ürünleri olup, Batum liman ve turizm açısından, Gürcistan için de çok önemlidir.

Batum'da Tiyatro binası

Etnik yapı nüfusun 93.4'ü Acara Gürcüleridir. Din olarak Acara Özerk Cumhuriyeti çokdinli bir yapıya sahiptir. Gürcü ve Rus Ortadoks kiliselerinin yanı sıra cami, sinagog ve Katolik kilisesi vardır. Aslında bölge Rusya'ya bırakıldığında bölge nüfusunun tahmini %80'i Müslüman iken bu gün Bölgenin %25-30'u Müslüman kalabilmeyi başarmıştır.

1921'de bölge Rusya'ya bırakılırken, bölgeye Özerklik verilip, bölgenin Dini ve Etnik yapısına müdahale edilmemesi şartı koşulmuş olup, bu özerkliğin Garantörü de Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Fakat Gürcistan Devleti bu Şartları ihlal etmektedir.

Güney Ostya ve Abhazya bağımsızlığını ilan etse de, Acaristan'ın şu anda Gürcistan'dan ayrılmak gibi bir çabası yoktur.

GÜRCİSTAN'DAN AZERBAYCAN'A

Ertesi gün Gürcistan'dan ayrılıp Azerbaycan'da Gence şehrine gidecektim. Gence'ye sabah araba yoktu. Türkiye'den gelecek arabalar öğleden sonra yola çıkacaktı. Bu yüzden saat 13.00 arabasına bilet almak için dolaşırken saat 11.00'de kalkan Metro şirketine ait bir araba buldum.

Tiflis otogarında Azerbaycan'a araba arayışı.

Metro Türk firması ama bu araba Azerilere satılmış olup, Azerbaycan plakası taşıyordu. Türkiye'deki otobüs firmaları eskiyen arabalarını Azerbaycan ve Gürcistan'a sattığı için de burada Türk firma sayısı fazla görünüyor. Çünkü arabaların plakası değişse de, firma ismi aynen devam ediyordu.

Bu arada hem Trabzon ve hem de Azerbaycan'da hanımı olduğu için, Baku'ya giden bir Türk, "Gümrükten geçiş belli olmaz. Bazen 4-5 saat sürebilir. Özellikle de Azeri gümrüğü çok zaman alır. Gence'ye gece de varabiliriz" dedi

Bunun üzerine ayakçıya biletimi değiştirmek istediğimi söyledim. Ben Gence'ye 25 Lari vermiştim. Baku'da 30 Lariymiş zaten. Beş saatlik yolculuk farkı beş Lari fark ettiriyordu. Hemen beş lari vererek biletimi değiştirmesini istedim.

Tiflis'ten yola çıkış

Muavin benden aldığı 5 Lariyi cebine atıp, beni şoföre göstererek, “Hacı Baku’ya gidecek” dedi. Şoför de bilet falan sormadan “Geç istediğin yerde eyleş” dedi.

İlk kez kendime “Hacı” diye hitap edilince şaşırdım doğrusu. Fakat Azerbaycan ve özellikle İran’da, insanlar adını bilmediği yaşlı yabancılara “Hacı” diye hitap ediyorlardı. Bu yüzden bir süre sonra “Hacı” hitabına alıştım.

Tiflis Garajı, Türkiye’de herhangi bir kentin garajı gibi olduğundan herkese doğrudan Türkçe olarak hitap ediyordum. Türk olmayanlar bile bunu olağan karşılıyordu.

Saat 11.00’te Tiflis’ten çıktık. Tiflis’ten sınırı dek genellikle dalgalı düzlükler biçiminde devam eden araziye tam bir bozkır iklimi hakimdi. Yol boyunca tahıl ekili tarlalar, çayır ve meralar, koyun sürülerinin başında köpekleriyle çobanlar, dere kenarlarında ağaçlıklar ve yer yer bağ ve bahçeler otobüsün pencerelerinden akıp gidiyordu ki bir süre sonra gümrüğe geldik.

Gürcistan Gümrüğünden hızla geçtik. İşlemler toplam yarı saat bile almadı. Fakat Azeri gümrüğünde epeyce uğraştırdılar.

GÜRCÜLER

Gürcüler, sevecen ve sıcakkanlı, temiz ve modern giyimli insanlar. Yoksulluğu sorun etmeyen, aza kanaat edip bulduğuyla geçinen ve bu yüzden aşâğılık kompleksine ve karamsarlığa kapılmayan, kendine güvenli ve yaşama sevincine sahip insanlar.

Yüzleri gülüyor, dünyaya ve geleceğe umutla bakıyorlar. Bu yüzden Gürcüleri çok sevdim ve çok doğru yolda olduklarına inanıyorum. Belki Komünizm'in de etkisiyle, çok kaznama, heryeri çevirme ve sahiplenme gibi bir hırsları yok. Para onlar için şu anda tapılacak bir tanrı değil. Bulunca saklanacak, biriktirilecek bir araç da değil. Bulunca kullanılacak bir araç. Bu yüzden paryı bulunca kendi bakımları için hiç acımadan kullanabiliyorlar. Güzellik salonu ve kuaförlerin çokluğunu bununla izah edebiliyorum.

Küçük dükkanlar

Türkiye ve Türklerle karşılaştığımda, Türkiye ve Türkler bunlardan her açıdan ilerde ve zenginler. Türkiye’de iş yerleri müşteriyle dolup taşıyor. Fakat Türkiye’nin geleceği yok. Türkiye’de insanlarda olmayıp da, Gürcülerde olan üç şey şunlar. Bir güven duygusu, iki yaşama sevinci, üç gelecek umudu.

Gürcüler güler yüzlü, modern giyimli kompleksiz insanlar.

Türkiye’de insanlar önce yaşama sevincini yitirmiş, herkes mutsuz, kimse bulunduğu yerden memnun değil. Kimse kimseye güvenmiyor. Daha fazla kazanmak ve daha fazla harcamak istiyor. Gelecek endişesi içinde, geleceğini ve güvenliğini parada görüyor. Fakat paralı parasız herkes sinir ve stres küpü: patladı patlayacak.

Kin ve nefret duygusu yaşama sevincini silip süpürmüş. Tam bir öfke toplumu olmuş. Değil insanlara güvenmek, herkes birbirinden korkuyor. Yolda gördüğümüz bir insanı arabamıza alamıyoruz. Antalya'da gündüz kale içine girmekten, gece sokağa çıkmaktan korkarken, ben burada korkusuzca en ücra sokaklara bile girebiliyorum ve insanlar hiç tanımadığı yabancıları evlerine davet edebiliyor.

Çünkü Türkiye'de politika tarih boyunca, tarafların birbirlerine karşıtlığı, karşı taraftan nefret etmesi ve ret duygusunu büyötmek üzerine kurulup yürütöldüğünden, kin, nefret ve faşizan duygular ileri boyutlara taşınmış durumda.

Sınıra doğru bozkırlar

Bu olumsuz duygular, genellikle karalama kampanyaları, komplo teorileri ve halka korku salarak yaratıldığından, geleceğe güven ve yarın umutları da yok edilmektedir.

Korku toplumunda insanların kendine güveni de olanaksız olduğundan insanlar bir gruba sığınma ihtiyacı hissetmektedir. Grup ise ferdin gruba bağlılığını güçlendirmek adına, karşıdan kendilerine yönelen hayali tehdit komplosunu paranoya boyutunda büyüterek, güvensizliği de büyütürken, kin ve nefreti yükseltmekte, paraya ve güce güvenme ön plana çıkmaktadır.

Gürcistan'ı Azerbaycan ve İran ile karşılaştırdığımız zaman onların petrol ve doğal gazları gibi zengin kaynakları yok. Onlara göre fakir durumdalar. Fakat buna rağmen yaşam standardı Azerbaycan'dan daha yüksek. Yönetim daha insani ve daha demokrat olup, burada kendimi hep, kendi ülkemde gibi hissettim.

Yabancı bir ülkede olduğumu anımsatan tek şey alfabesiydi. Alışık olduğum Latin alfabesi olmayınca, Gürcistan'da kendimi okuma yazma bilmeyen birisi gibi hissediyordum.

Fakat MÖ 5. yüzyıla dek uzanan köklü geçmişinden dolayı bu alfabeyle Gürcüler ve kültürleri o denli iç içe geçmiş ki, terk etmeleri artık olanaksız. Ama bu bile Gürcistan'ı yabancılaştıramaya yetmediğinden, bu güzel ülkeden istemeyerek ve gözüm arkada ayrılıyorum.

AZERBAYCAN

AZERBAYCAN GÜMRÜĞÜNDE ZORLUKLAR

Gürcistan gümrüğünden kolayca ve çabucak geçtik demiştim ama Azerbaycan gümrüğü, özellikle de Türkiye pasaportlular için tam bir işkenceydi. Daha önce Azerbaycan'a girip çıkanlar bunun böyle olacağını söylemişti.

Hatta daha sonra İran'da karşılaştığım pek çok Türk vatandaşından da aynı yakınmaları dinledim. Gezi notlarını yayınlayacağımı öğrendiklerinde de özellikle Azerbaycan'ın Türk vatandaşlarına karşı bu çağdışı davranışını yazmam için vebal arttılar.

Gürcistan'daki bozkır ikliminin Azerbaycan'da devamı.

Pasaportları iki polis inceleyip geçiş damgasını vuruyordu. Polislerden birisi Türk olanların pasaportlarını evire çevire incelerken, Türk olmayanların pasaportlarına bakan polis, önüne gelen pasaportu kısa sürede damgalayıp gönderiyordu.

Bir Trkn pasaportu damgalanana kadar, Türk olmayanlardan 5-6 kişi geçiyordu. Özellikle Gürcistan’da gördüğümüz ilgiden sonra bu duruma bayağı bozulmuştum. Memur pasaportumdaki tüm bilgileri ağır, ağır yazarken patladım.

“Beyefendi. Ben 66 yaşındayım ve bir saatten fazla sırada ayakta bekliyorum. Sen oturmuş orada zaman harcıyorsun. Sizin gvenmediğiniz tek devlet Türkiye ve tek insan Türk insanı mı” dedim.

Polis “Yok yle değıl de, Türkiye’nin pasaportları eski sistem de” vs. vs. Fakat hiç istifini bozmadan ağır, ağır incelemeye devam etti. Kameralara bakmamı istedi, göz iris kaydı yaptı ve daha bir sürü formaliteden sonra, geçiş damgasını vurdu. Vizesi olmayan bir Türkü gümrükten geri çevirdiklerini duydum. Adam Gürcistan’a dönüp vize alacaktı.

O gün için beni şaşkına eviren bu durum, sonradan Türk Cumhuriyetlerini de gördükten sonra meğr tüm Türki Cumhuriyetlerde TC vatandaşlarına yapılan en iyi muamele imiş. Öteki Türki cumhuriyetlerde TC düşmanlığı çok daha ileri boyutlardaydı. Bu insanlar her ne kadar etnik olarak bizimle aynı kökenden gelse de, kültür olarak çok farklı ve içlerindeki düşmanlık hissini açıkça ortaya koyuyorlardı.

Doğrusu Türkiye’den yola çıkarken, Gürcistan ve İran’ı yabancı ülke olarak algılarken Azerbaycan’ı kendi ülkemiz gibi dşnmştm. Meğr ne kadar yanılmışım. Gürcistan’a girişte de, çıkışta da ve kaldığım  gün içinde, kendimi hiç de yabancı bir lkedeymişim gibi hissetmemiştim.

İlk kez Azerbaycan gümrüğünde yabancı bir ülkeye girmekte olduğumu hissettim. Gümrükten çıkışta otobüs bekliyoruz. Eşyalarımız da otobüste.

Gürcistan tarafı çok gösterişsiz ve basit, fakat insanların ihtiyaçlarına hitap eden bir gümrüktü.

Azerbaycan tarafı ise görkemli binalar ve duvarlarla çevrili, askeri bir bölge görüntüsü veriyordu. Fakat insanlar için bir kafe veya restoran, hatta gölgesine sığınılacak herhangi bir çardak bile yoktu. İnsanlar yüksek bir duvarın gölgesine sığınmaya çalışıyordu.

Bu durum çok basit ve önemsiz gibi gelse de, aslında ülkelerin yönetim anlayışlarını ortaya koyuyordu. Yani Gürcistan'da her şey insan için iken, Azerbaycan'da her şeyin devlet için olduğunu gösteriyordu. Anlaşılan Azerbaycan'da insan, devletin ve onun mimar ve mühendisinin aklının ucuna bile gelmiyordu.

Gümrükten sonra bir yerleşim

Oysa uygarlık ve demokrasi: büyük binalar, yüksek duvarlı görkemli yapılar yapmak değildir. Başı açmak kıcı kapatmak da değildir. Göstermelik kâğıt üzerinde yasalar çıkarmak da değildir. Bana göre UYGARLIK İNSANA VERİLEN DEĞERDİR.

Çıkışta taksiler Baku 10 Manat diye bağırıyorlardı. Oysa gümrükte böyle her an için araba bulabileceğimi bilsem, otobüsü beklemez sabahtan gelirdim buraya. Çünkü hem Tiflis'te saat 11.00'i bekledim hem de burada gümrükten otobüsün çıkmasını bekliyorum.

Yol boyundaki restoranın tuvaleti

Burada sıcakta ve aç karına iki saat kadar bekledikten sonra otobüs görüldü. Binip Azerbaycan içlerinde ilerlemeye başladık.

Araba ilk petrolde durup petrol aldı. Ben de petroldeki Akçaabat Lokantasından bir su alayım dedim, bir litre suya bir manat yani 2 dolar istedi ki, Azerbaycan'ın Gürcistan'a göre çok pahalı olduğunu hemen anladım.

Fakat Azerbaycan toprakları Gürcistan'ın devamı gibiydi. Her yer yemyeşil, tarla, bahçe... Düzlük veya hafif dalgalı düzlüklerde çayır, çimen... Yüksek dağlar, sarp ve dik yerler yok gibi...

Gence'ye girişte otobüsten indiğim yer.

İlk mola yerinde yemekleri görmek istediysem de, görünürde yemek yoktu. Yemeklerin dolaptan çıkarılıp ısıtılacağını söylediler. Haşlama et ile bastırma dedikleri ızgara et vardı. Restoran üçüncü sınıf bir kasaba restoranı gibiydi.

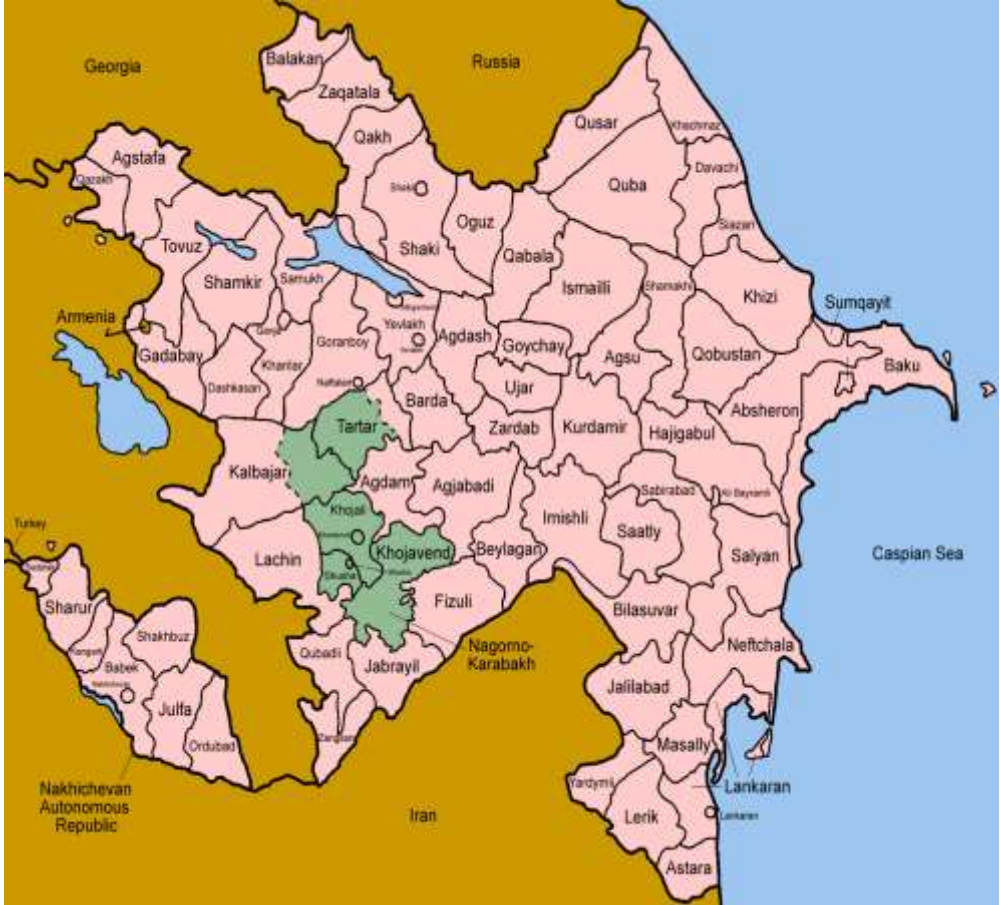
Restoranın bahçesindeki tuvalet ise çok pisti ve rezervuar olmadığı için pislik akıp gitmediğinden çok kötü kokuyordu. Fakat kanıksanmış olmalı ki kimse rahatsız olmuyordu.

Ama tuvaletin girişindeki musluğun suyu iilebiliyordu. “Bu su içilir mi” dediğimde “İ, bulak suyudur” dediler.

Bir süre sonra Gence’ye geldik ve şoför beni bir meydanda indirdi. Kısa bir süre bekledikten sonra da, burada buluşacağımız Azeri arkadaş Feyzamir gelip beni aldı.

KISACA AZERBAYCAN

Kafkasya’da: kuzeyinde Rusya Federasyonu ve Gürcistan, Güneyinde İran, Doğusunda Hazar Denizi ve batısında Ermenistan ile çevrili olan Azerbaycan, Nahçıvan Özerk Bölgesi nedeniyle Türkiye ile de komşudur.

Azerbaycan Haritası

Alanı 86 bin kilometre kare, nüfusu ise 9 milyon civarında olup, bu nüfusun yarısı başkent Baku’da yaşamaktadır. Nüfusun tamamına yakını

okuryazar olup, %92'si Azeri Türküdür. Ve yine nüfusun % 96'sı (Şii Caferi) Müslüman'dır.

Azerbaycan'da dünyadaki 11 iklimden dokuzunun bulunduğu söylenmektedir. Bu yüzden ülkenin tarım ve hayvancılık açısından, turizm potansiyeli açısından oldukça elverişli olduğu belirtilmektedir. Pamuk, tütün, çay, üzüm, tahıl ve meyve, üretilen ürünlerin başlıcaları olup, hayvancılık için geniş meralar bulunmaktadır.

Azerbaycan Devlet Neft (petrol) Akademisi

Azerbaycan zengin petrol ve doğalgaz yatakları nedeniyle bölgenin en zengin devleti olup, fert başına milli gelir 10 bin doları aşmaktadır. Fakat bu dağılımın çok ama çok dengesiz olduğu da bir gerçektir. Çünkü görebildiğim

kadarıyla Azerbaycan'dan çok daha fakir olan Gürcistan'da insanların alım gücü ve yaşam standardı Azerbaycan'dan daha yüksek gibi geldi bana.

Tarih olarak Azerbaycan'da Türk Tarihi, neredeyse Orta Asya Türk tarihi ile eş zamanlı bir gelişim göstermiştir. Oğuzlardan önce Azerbaycan ve Kafkaslarda İskitler, Avarlar, Sabirler, Hazarlar ve Bulgarlar da yaşamış olup, İslami Dönemde de genellikle İran'daki Türk devletlerinin yönetimine girmişlerdir. Bazen kısa süreli Osmanlı yönetiminde de kalmışlardır.

Baku sokaklarından

Fakat 1800'lü yılların başlarından itibaren diğer Kafkas Ülkeleri gibi Çarlık Rusya'sının yönetimine giren Azerbaycan, 28 Mayıs 1918'de Rusya'daki

rejim değişikliğinden istifade ederek bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat 28 Nisan 1920’de Sovyetler birliğine katılmak zorunda kaldı. Sovyetlerin dağılması üzerine 30 Ağustos 1990’ tekrar bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan’ın bağımsızlığı 18 Ekim 1991 de kabul edildi.

Baku sokaklarından

Azerbaycan’ın şu anda en önemli sorunu, Azerbaycan toprağı olan Dağılık Karabağı’nın Ermeni işgali altında olmasıdır. 1990 yılında Rusya’nın yardımı ile Karabağı’ı işgal eden Ermeniler, Rusya ve Batı dünyasından aldıkları destekle barışa yanaşmamaktadır.

KARABAĞ SORUNU

Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti içinde özerk bir bölge olan Karabağ, daha Sovyetler dağılmadan, özerkliğinin genişletilmesi ve Ermenistan ile birleşme girişimlerinde bulunmuştu. Bu istekleri kabul görmeyince Karabağ'da başlayan etnik çatışmalar, 1991'de Ermenistan Azerbaycan savaşına dönüştü.

Haritada kırmızı Karabağ, Kahverengi ise İşgal altındaki Azeri topraklarıdır.

Bu savaşta Rusya'nın 1991 yılından itibaren boşalttığı üslerden elde ettiği ağır silahlarla Ermeniler, Karabağ'dan başka Karabağ ile Ermenistan arasındaki Azerbaycan'a ait toprakları da işgal ederek bir tampon bölge oluşturmuş ve Karabağ ile Ermenistanı adeta bütünleşmiştir.

Bundan sonra da ayrılıkçı Karabağ yönetimi, 1991 yılında bağımsızlığını ilan etti. Fakat bu bağımsızlığı, Ermenistan dahil hiçbir ülke tanımamıştır. Başkenti Hankendi olan Karabağın toplam nüfusu 138 bindir

Karabağ Hanlığı 1813'te imzalanan Gülistan Antlaşmasıyla Rusya'ya bırakılırken bölgede mevcut 20 000 aileden 15.700'ü Azeri 5.300'ü ise Ermeni'ydi. Fakat 1822'de Ruslar Karabağ Hanlığını kaldırdıktan sonra ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Anadolu ve İran'dan göç eden Ermeniler nedeniyle nüfus oranları tersine dönmüştür.

1990 Savaşı öncesinde Karabağ nüfusunun %75'i Ermeni, %25'i Azeri idi. Fakat şu anda hiç Azeri kalmadığı gibi, Ermenistan'da yaşayan Azerilerle, işgal edilen Azerbaycan topraklarındaki Azriler de Azerbaycan'a göçmek zorunda kalmıştır.

NAHÇIVAN

Azerbaycan toprağı olduğı halde Azerbaycan ile sınırı olmayan Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin Kuzeyi ile Doğusunda Ermenistan, Güneyi ve Batısı da İran vardır Batısında Türkiye ile on üç kilometrelik bir sınırı vardır.

Dil ucu denilen bu bölgede, İğdir'ı Nahçıvan'a bağlayan 160 Km'lik yol, Aras Nehri üzerindeki Hasret Köprüsünden geçerek Nahçıvan'a gitmektedir. Nahçıvan'da Arazi yapısı oldukça dağlık olup ovaların toplam araziye oranı % 20, ormanların oranı ise % 2 civarındadır.

Nahçıvan Haritası

Özerk bölgenin alanı 5.363 kilometre kare, nüfusu ise 415. 000 kişi olup, bunun 405.000'ni Azeridir.

Tarihi Nahçıvan Hanlığı, geçmişte Osmanlı-İran Savaşlarında iki devlet arasında gidip gelmişse de, en son Türkiye'nin de taraf olduğu 1921 yılında imzalanan Moskova ve Kars antlaşmaları uyarınca özerk statüsü devam etmek koşuluyla Azerbaycan'a bırakılmıştır. Böylece Türkiye de Nahçıvan'ın statüsünün devamı ve toprak bütünlüğü konusunda, dolaylı olarak bir güvence unsuru haline gelmiştir.

TÜRKİYE İLE İLİŞKİLER

Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerine de kısaca değinmek gerekirse, TC'nin en fazla önem verdiği ülke olup, uluslar arası alanda da Azerbaycan'a en çok destek veren ülke konumundadır. İki ülke arasında büyük yatırım ortaklıkları ile petrol ve gaz anlaşmaları vardır.

Fakat bana göre Azerbaycan'ın önemi gazından petrolünden çok eski bir Türk yurdu olması ve Türkiye ile Türk dünyası arasında bir köprü konumunda olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu yüzden bazen ilişkiler, iki devletin mütekabiliyet esasına dayalı gerçekçilik boyutlarının dışında, duygusallıklar içerdiği için, bazen birisinin başarısı ötekinin de başarısı sayılıp, iki devlet tek millet parolası gündeme gelirken, bazen ufak bir olaydan alınıp, iki ayrı devlet ve iki ayrı millet pozisyonuna düşebilmektedir. Hatta belki de benim gümrükte gördüğüm muameleden dolayı alınganlığım da böyle bir şeydir.

Belki de bu alınganlıkların temelinde, iki devletin de bir birinden beklentilerinin gerçeklerin üstünde ve ötesinde duygusal bir yükseklik göstermesidir, diye düşünüyorum. Tabi böyle olunca da gerçek üstü beklentilerin gerçekleşmemesi taraflarda hayal kırıklıkları yaratmaktadır.

Azerbaycan'ın Türk vatandaşlarına vize uygulamasını ve gümrükte gördüğümüz muameleyi bu tür alınganlıkların bir sonucu olarak görüyorum. Çünkü şu anda 2012 yılı itibarıyla, Türkiye'nin durumu her yönüyle Azerbaycan'dan çok daha iyi durumdadır. Türkiye'den Azerbaycan'a bir göç akını falan mümkün değildir. Gümrükler kalksa, Azerbaycan Türkiye'ye akıp gelir; Türkiye değil.

Ha ar Denizi

Çünkü Azerbaycan'da devlet çok zengin olabilir ama halk çok fakir. Doğrusu ben  ahsen, Gürcistan'ı bile Azerbaycan'dan daha yaşanabilir durumda bulunduğumu belirtmek zorundayım.

GENCE VE NİZAMİ GENCEVİ (1141-1209)

“Her şey kainatta cezbe bağlıdır
Alimler bunu aşk olarak adlandırır.”
Nizami

Gence denilince ilk akla gelen isim Nizami'dir. Hatta Nizami Gence ile özdeşleşmiş gibidir. Bu yüzden ben de Gence gezime Nizami'nin anıt mezarından başladım ve öncelikle Nizami'den kısaca söz etmeyi uygun buldum.

Gence'de Nizami'nin anıt mezarı

Asıl adı Cemalettin Ebu Muhammed İlyas bin Yusuf olan Nizami, 1141 Yılında Gence’de doğdu. Türk ve Fars edebiyatının en büyük şairlerinden birisi olan Nizami, genellikle Farsça yazdığı için, Fars edebiyatı içinde anılırsa da, Azerbaycan ve Türk dünyasınca da sahiplenilmektedir.

Ayrıca Nizami, dünya edebiyatında da, Homeros, Shakespeare, Hayyam, Dante ve Puşkin gibi Dünyanın en büyük şairleri arasında kabul edilmektedir. Kendisinden sonra gelen, Türk ve Fars edebiyatının pek çok ünlü şairi Nizamiden etkilenmiş ve faydalanmıştır.

Nizami'nin mezarı

Örneğin Nizami'nin Hamselerinde işlediği konular, kendisinden sonra gelen Sadi Şirazi'nin Bostan'ında, Mevlana'nın Mesnevi'sinde, Ali Şir Nevai ve

Abdurrahman Camii'nin Hamsal'larında, Arif Erdebili'nin Ferhatname'sinde ve Fuzuli'nin Leyla ve Mecnun'unda tekrar işlenmiştir.

On yedinci yüzyıldan itibaren Batı dünyasında da tanınmaya başlayan Nizami'nin eserleri, batı dilleri ve Rusçaya da çevrilmiştir. Nizami eserlerinde hak ve adalete, insan ve insani değerlere çok önem vermiştir. İnsanın insanlığını, diğer insanlara duyduğu saygıda arayan şair için sevgi de, yaşamın en önemli öğelerindendir. Hak ve adalet olmazsa rezalet olacağını ileri sürer.

Dünyanın damarını kim tutsa İsa gibi
İnsaf ve adalet ile olur dünya hakimi.
Dünyaya fatih olmaz zulüm ile rezalet
Yeryüzünün fatihi adalettir adalet!

Nizami'nin hamselerinden bir çanlandırma.

Vatan, memleket ve hürriyet kavramları konusunda da hassas olan Nizami, özellikle memleketi Gence'ye düşkünlüğü ile de tanınır. Beş mücevher, ya da hamse denilen eserleri şunlardır

Sırlar Hazinesi
Hosrov ve Şirin
Leyli ve Mecnun
Yedi Güzel
İskendername

Şairliği kadar güçlü bir bilim adamı da olan Nizami Gencevi'nin aşağıdaki beyiti, yer küresinin yuvarlak olduğunu ve döndüğünü Coopernic ve Galilei'den çok önce bildiğini göstermektedir.

Hamselerden bir canlandırma

Bu küre şeklinde yalnız yer değil,
Her hat ki, dönüyor yuvarlaktır bil.

Türkçe atasözlerini de ustaca kullanan Nizami'nin şiirlerine aşağıdaki beyitleri örnek olarak gösterilebiliriz.

Hanende bestesiz şarkı söylense
Söz ile kemeçe güler o sese.

Akıllı adamın söyledikleri
Yer altına düşse, yitmez değeri.

Sözünde su gibi letafeti var

Her sözü az söylemek daha hoş olar.

Dünya bir tarladır dikkatle baksak
Herkes birbirine çiftçidir ancak.

Dost ona derler sır saklar perde tutar
Düşman rüzgar gibi her zaman perde yırtar.

Akrebin düşmanlığı beterdir ejderhadan
Ejderha açık vurur, akrep gizli her zaman

GENCE:

Gümrükten geçtikten sonra Feyzami'e, geliyorum diye telefon ettim. Feyzami şoförü istedi. Telefonu şoföre verince Feyzami beni nerede indireceğini ona anlatmış. Şoför "Seni bir meydanda indireceğim. Arkadaşın oradan gelip seni alacak" dedi. Böylece Gence'yi gezme hayallerim de gerçekleşecekti.

Gence kalesinden bir kalıntı

Gence 350 bine yaklaşan nüfusu ile Azerbaycan'ın Baku'dan sonra ikinci büyük kentidir. Ülkenin ikinci hava alanı da buradadır. Şehrin asıl ve Azerice adı olan Gence: Çarlık Rusyası döneminde Elizavetpol, Sovyetler döneminde ise Kirovabat adını aldıysa da, Azerbaycanın 1990'daki bağımsızlığını ilanından sonra tekrar Gence olarak değiştirilmiştir. Düz ve geniş bir ovada kurulan şehre, kaynaklarda “genişçe” anlamında Gence denildiği belirtilmektedir.

Gence'de otobüsten inip Feyzamir ile buluştuğum nokta şehrin içinde bir meydandı. Buradan şehir dışına çıkarak doğruca Nizami'nin anıt mezarına gittik. Çünkü Gence denildiği zaman ilk akla gelen şey Nizami idi. Şehrin birkaç kilometre dışındaki anıt mezarın muhteşem bir düzenlemesi de vardı.

Nizami'nin anıt mezarı önünde Feyzamiir

Anıt mezarın içi de çok güzel işlemleri, temizliği ve estetik değeriyle de çok dikkat çekiciydi. Mezarın şehirden tarafında hamselerin canlandırıldığı heykeller, sanki hikayeleri gözlerinizin önünde canlandırıyordu.

Burada bir ineği sırtında taşıyan kadın dikkatimi çekti. Feyzamiir, “Kadın anası ölen bir buzağıyı, yukarı kendi odasına almış. Ama buzağı büyüdükçe, taşıdığı yük de azar azar artmış. Kadın da bu yüke azar azar alışınca onu büyüdüğü zaman da taşıyabiliyormuş” diye izah etti. Bahçede ki ağaçlar ve güller görülmeğe değer güzellikeydi.

Sovyet Döneminden kalma terk edilmiş devasa alüminyum fabrikası

Feyzamir, Şehir ile Anıt mezar arasındaki otoyolun iki kenarına hamseleri canlandıran heykellerin yapımı için belediyenin karar aldığını söyledi. Eğer bu proje gerçekleşirse, insanlar kilometrelerce ve adeta zaman tüneline yolculuk yapar gibi, bin yıl öncesinin dünyasında yolculuk yapma olanağına kavuşacaktır diye düşünüyorum.

Nizami'nin türbesinden dönüşte sağda çok büyük bir fabrika kalıntısı vardı. Feyzamir: "Alüminyum fabrikası... Bir zamanlar bu şehrin ekmek kapısıydı" dedi.

Bizim Seydişehir Alüminyum tesisleri gibi devasa bir tesis ve o da ömrünü tamamlamış. Gencelilerin anılarının saklandığı bir kapalı kutu gibi,

herkesin içini çekerek hasretle andığı bir yıkıntı... Nizami ile şehir arasında bir kaybolmuşluk hissi uyandırıyor insanda.

Gence'nin içinden geçen çay ve köprü civarı.

Nizami'in anıt mezarını ziyaret ettikten sonra kale kapılarını geçerek tekrar şehir merkezine geldik. Gence muntazam geniş caddeleri, devasa çınarları ve ekvatorial ormanlar gibi muhteşem parklarıyla, çok güzel bakımlı ve temiz bir şehir.

Nizami'nin heykeli önünde Feyzamir ile.

Nizami şehrin her tarafına damgasını vurmuş. Fakat Gence'nin her yerinde geçmişe vefa ve kendi değerlerini sahiplenmeyi gördüm. Bu yüzden Nizami daha çok olmakla beraber, Şah İsmail, Şah Abbas ve pek çok değerli

Azeri önderinin anısını yaşatıyorlar. Hatta Fuzuli'nin bile Bağdat'ta yaşadığı halde Gence'de heykeli var.

Fuzuli'nin heykeli (Fotoğraf forumbakunet'en alınmıştır)

Bilindiği gibi Fuzuli aslında bizim Türk divan edebiyatının da en büyük ozanıdır. Osmanlı Devletinde ve Bağdat'ta yaşamış, Kanüni kendisine maaş

bağlatmıştır. Gazelleri, kasideleri, şikayetnamesi ve “Selam verdim, rüşvet değildir diye almadılar” sözü meşhurdur.

Belediyenin karşısında Gence otelin yanında Gence Bilimler Akademisi binası var. Binanın ön cephesinde girişin sağında uç ve solunda uçtane olmak üzere Azerbaycan'ının yetiştirdiği altı önemli şahsiyetin büstleri var.

Gence'de Bilimler akademisi ve heykeller

En başta Şah İsmail'in büstünün olması doğaldı. Çünkü hem hükümdar, hem din önderi ve hem de şair. Sonra Şeyh Bahaeddin ve onu

Nizami izliyor. Ondan sonrakiler ise, Mehşeti Gencevi (1096-1160), Nasrettin Tusi (1201-1274), Mirza Safi Vazeh (1794-1852) olarak sıralanıyor.

FOTOĞRAFLARLA GENCE

Gence'yi bir iki yazıda anlatmak çok zor. Bu yüzden ben de kolay yolu seçtim. Anlatmak yerine resimlerini koyuyorum. Bakın ve siz karar verin.

Gence Belediye Binası

Gence Belediye binası da estetik yapısı, meydanı ve çevre düzeniyle güzel bir yapı. Sağında güzel bir park veya bahçe diyebileceğimiz tarihi alana bitişik. Belediye binasının üstündeki parkın içinde şah Abbas camii ve önünde bir türbe var.

Şah Abbas Camii

Yukarıdaki fotoğrafta da caminin belediye tarafındaki cephesinin görünüşü, küçük ama estetik anlamda çok güzel bir görüntüydü. Burada çok yaşlı bir de çınar ağacı vardı.

Gence'de devasa ağaçların gölgelediği temiz ve geniş bulvarlar şehrin hemen her yerinde dikkati çekiyordu.

Caminin diğ er cephesi

Gence sokaklarından

Gence'nin en güzel yerlerinden birisi de Han Bağydı. Han Bağd devasa ağaçların gölgelediği güzel bir park. Özellikle çınarlar almış başını gitmiş. Düzenlemesi de çok güzel.

Orman gibi, park gibi bulvarlar.

Gence'nin iklim ve toprağı bitkilerin yetişmesi açısından o denli uygun olmalı ki, sanki ağaçlar şaha kalkmış gibi, canlı gür ve neşeli...

Hemen her türlü sebze ve meyve yetiştiriliyor. Özellikle Limonu çok meşhurmüş. Şehrin deniz seviyesinden yüksekliği de 400 metre civarında ki, bu da uygun iklim koşullarının oluşmasını sağlayan önemli bir faktör olmalı.

Han Bağ

Han Bağı çok geniş bir park olup, yukarıdaki resimlerde görüldüğü gibi içinde çok güzel yollar var. Bu yolların bazılarında çok güzel heykeller de var. Yalnız çocuk parkı dışında, kadınlar çok azdı. Yollarda sokaklarda da fazla kadına rastlayamadım ve rastladıklarım da genellikle kapalıydı.

Gence şehir merkezinden

Bazı sokaklar trafiğe kapalı. Buralardaki eski binalarda fonksiyon kadar estetik de dikkati çekiyor. Yeni binalarda ise, Sovyet döneminin büyüklük kompleksi devam ediyor denilebilir.

Gence'ye çınarlar şehri diyorlar. Çınarlar Gence'nin her yerinde devasa boyutlarıyla insanı şaşkına çeviriyor.

Gence çınarlar şehri.

Şişelerden yapılan bina

Gence'nin ilginç binalarından birisi de yukarıdaki şişe ev. Bu binanın yapımında tamamen şişeler kullanılmış.

Ortalık kararınca kadar gezdik Gence'yi. Uzaklara arabayla gidip, yakınları yürüdük. Oturup bir parkta çay içtik. Feyzamir Türkiye'de çayın pahalı olduğundan yakındı. Bir bardak çay bir lira. Gerçi burada da çay bir manattı, ama burada demlik geliyor ve en az dört bardak çay çıkıyor.

Feyzamir eve davet etti. Ama zaman sınırlıydı. Saat 21.00'doğru garaja gittik. Nizami'nin bu muhteşem şehrinden ayrılmak gelmiyordu içimden. Fakat daha gezmek gereken çok yer vardı.

BAKÜ'YE YOLCULUK

Gence otogarına gelince, açıkçası hayal kırıklığına uğradım. Çok izbe bir yer olan otogarda kimse yoktu. Yola çıkacak iki otobüs ile birkaç minibüs, otogardan ana caddeye çıkan yol ağzında bekliyordu. O koskoca 300 bin nüfuslu güzelim Gence'nin otogarı, Anadolu'da orta boy bir kasaba otogarından farksızdı.

Baku'ya gidecek otobüs, üstünde Sönmez Turizm yazan çok eski bir otobüstü ve sabaha doğru saat 02.30'da kalkacaktı. Baku'ya gidecek başka araba da olmayınca mecburen bilet aldım.

Feyzamir'e "Git evine" dediysem de saat 11.00'e dek otogarda benimle bekledi. 11.00'de "Boşuna bekleme, evine git. Ben yatar uyurum dedim" ve gerçekten boş koltuklara uzanıp uyumaya da çalıştım, ama ne mümkün.

Çünkü artık Türkiyede köy otobüsü olarak kullanılan, çok eski bir 302 mersedesti otobüs ve sanıyorum aküsünde de sorunu vardı. Lambaların sürekli yanık kalması ve akünün bunu sağlaması için otobüs sürekli çalışıyordu. Kapılar da açık tutulduğundan gürültü, egzoz kokusu, mazot kokusu oldukça rahatsız ediyordu. Onun için uyumak olanaksızdı.

İnip otogarda dolaşayım deseniz otogarda açık bir yer yok ve karanlıktı. Bir tuvalet aradım görünürde yoktu. Muavine sordum, karşıdaki çok ilkel bir kulübenin tuvalet olduğunu fakat kapalı olduğunu söyledi.

Yan tarafta büyük bir çay bahçesi vardı. Onun tuvaletini kullanabilir miyim dedim, onun tuvaleti de iki gözmüş ve onlar da artık kapatıyormuş. Çaresiz otogarın tuvaletine gidip, karanlıkta boşluğa boşaltmak zorunda kaldım. Kafkaslarda tuvaletin çok önemli bir sorun olduğunu Gürcistan'dan sonra Azerbaycan'da da görüyordum.

Gürültü ve gaz kokusu geldiği için muavine orta kapının kapatılmasını söylediysem de "Kapatamayız; ortayı kapatırsak müşteri gideceğimizi bilemez" diyordu.

Baku çevresinde çöl

Bunun üzerine “Kontağı kapatın” dedim. Kapattılar, fakat on dakika sonra yeniden çalıştırdılar. “Ne oldu niye çalıştırdınız” dedim; “Lambaların yanması için akünün dolması gerek” dedi.

Biraz koltukta yatarak, biraz inip aşağıda dolaşarak ve otobüsçülerle tartışarak zaman geçip gitti ve gece sabaha doğru 02.00’de Baku’ya hareket ettik. Fakat tüm bu olumsuzlukların yanında, yol ücretleri oldukça ucuzdu. Beş saat sürecek bir yolculuğun bedeli beş manat idi. Yani on lira gibi bir şey.

Gece yolculuğunda dışarıda doğru dürüst hiçbir şey görünmüyordu. Otobüste 10-15 kadar yolcu vardı. Bu yüzden yanım boş olup, bazen kıvrılıp yatarak, bazen oturarak sabahı ettim. Bu arada biraz da uyumuşum.

Saat 05.00'te uyanıp da etrafıma baktığım zaman, kendimi yanlışlıkla Sina ölüne gelmiş gibi hissettim. Alaca karanlıkta bomboş uzanıp giden topraklarda, ağaç taş, ekim dikim ve canlıya benzer hiçbir şey görünmüyordu.

Fuar çevresinde yeşillendirme çalışmalarına rağmen çöl egemen

Hani Türkiye'de iken, buraları gezen birisi bana Baku'nun çölde kurulmuş bir şehir olduğunu söylese inanamazdım. Doğrusu coğrafyacılığımın da utandım. Neydi buralar. Bu hangi bitki örtüsü? Bozkır değil, denizsel değil, karasal değil. Akdeniz ikliminin makisi değil, tropikal değil. Tuzlu toprak mı, çöl mü? Doğrusu anlayamadım.

Aynı boşluk ve cansız topraklarda ilerlerken yer yer küçük yerleşim ve köylerin çevresinde tek tük ağaççıklar görünüyordu. Saat 06.00'ya doğru Hazar, ufukta parlak sıcak renklerin altında, açık ve sönük bir mavilik olarak belirdi.

Baku girişinde ve varoşlarında da gerek düz ovalar gerekse dağlar bitki örtüsünden ve hatta canlıdan yoksun tam bir çöl görünümündeydi. 29 Mayıs Sabahı, Baku otogarına vardığımızda saat 07.00'yi biraz geçmişti.

Baku avtonağzalında (otogarında) iyi yolculuklar dileği (uğurlu yol)

Önümde oturan bir genç, Türkiye’den geldiğimi öğrenince yakın ilgi gösterdi. Nereye gittiğimi ve nerede kalacağımı sordu. “Ankara otelinde kalacağım” dedim.

Adının Şemsi olduğunu söyleyen genç, “Tarif ettiğim yerde böyle bir otel hatırlamıyorum. Fakat benim evim müsait, bende kalabilirsin” diyerek yalnız yaşadığını ve evini anlattı.

Baku

“Ben otele gitmem daha iyi olur. Sen oteli bulmama yardımcı olursan memnun olurum” dedim. “Tamam, zaten ben de o bölgede oturuyorum. 28’e (metro) biner gideriz” dedi.

Şemsinin yanında iki kişi daha vardı ve onlar Baku’dan başka bir yere gideceklerdi. Cep telefonuyla sürekli bir yerleri arayıp paradan söz ediyorlardı. Otogarda bir süre onlarla dolaştıktan sonra, onlardan ayrılıp, garajdan metroya (28’e) giden otobüse bindik. Kısa sürede metroya vardık. Metro, Paris’teki ikinci kat metrolar gibi derin, eski fakat görkemliydi. Çok da kalabalıktı.

28 Mayıs Parkının yanında metrodan inerek Ankara Otelini aramaya başladık. Gürcistan’dan gelirken, Samsun Baku arasında ticaret yaptığını ve ikinci eşinin Azerbaycanlı olduğunu söyleyen birisi tavsiye etmişti Ankara otelini. Fakat tarif ettiği yerlerde dolaştık, aradık, böyle bir oteli, ne bilen ne de gören çıkmadı.

Şemsi ısrarla yine kendisinde kalmamı istedi. Ben otel diye ısrar edince, “Otele gecede en az 20 Manat vereceksin. Üç günde 60 Manat eder. Otele 60 Manat vereceğine bana 30 manat ver istediğin kadar kal. Evin anahtarını vereyim istediğin zaman gir çık. Kirayı denkleştiremedim. Bana da aylık etmiş olursun” dedi.

Bunun üzerine şemsiye 40 Manat vererek iki gün kalmayı kabul ettim. Çünkü Kafkaslarda kalınabilecek otellerin 80-100 dolar olduğunu ve ucuz otellerin ise çok berbat olduğunu artık anlamış olduğumu, evin bunlara göre çok iyi olacağını düşünüyordum.

Ev merkezde Azatlık Meydanına bir km. kadardı. Hemen eve gidip eşyaları koyduktan sonra Baku’yu gezmek istiyordum. Yürüyerek eve vardık. Eve, cadde boyunca uzanan yüksek bir duvarın ortasındaki koca kapıdan giriliyordu.

Ve girince de, kendinizi duvarın arkasına gizlenmiş bir gece konu sokağında buluyordunuz. Belki de buraya sokak değil de, birbirine bitişik 8-10 evin bulunduğu bir avlu demek daha doğrudu.

Avlunun içindeki evler

Evin içi de hiç hayal ettiğim gibi değildi. Yıkık dökük eski bir bekar evi. Girişte hol gibi, salon gibi bir yerin arkasında pencere ile bölünmüş bir oda, sağında küçük bir mutfak ve mutfaktan girilen bir duş-tuvalet vardı. Ve bunları kullanmak çok zor görünüyordu.

Fakat artık yapılacak bir şey kalmamıştı. Akşama kadar otel arayarak bir günü heba etmem olanaksızdı. Üstelik parasını da vermiştim, geri istemek olmazdı. Bu yüzden eşyaları koyup hemen dışarı çıktım.

BAKÛ'DAN İLK İZLENİMLER

Şemsinin evinin bulunduğu avludan çıkışta sola dönüp 50 metre kadar gittikten sonra, varılan caddede tekrar sola dönünce 600-700 metre sonra Azatlık Meydanına varılıyordu.

Geri dönüşte evi kolay bulmak için köşedeki dükkânları ve yol boyu önemli yapıları not ettim. Yolun fotoğrafını çektim. Sabırsız ve hızlı adımlarla Azatlık Meydanına hemen geldim.

Meydandan eve giden cadde karşıda

Sovyetler Birliği döneminde Lenin Meydanı olarak anılan Azatlık Meydanı, Baku ile özdeşleşmiş yerlerden birisidir. 1991 yılında Azerbaycan'ın

bağımsızlığını elde etmesinden sonra Lenin ismi Azatlık (hürriyet) olarak değiştirilmiş olup, bu meydanın Azerbaycan tarihinde çok önemli bir yeri vardır.

Bu meydana yaşanan ilk önemli olay 1988 Aralığında Karabağ olaylarını protesto için yapılan açlık grevi ve oturma eylemidir. Asıl önemlisi ise, 20 Ocak 1990 yılında 30 bin kişilik Sovyet Ordusunun Azatlık Meydanı'nı kuşatarak 143 Azeri'yi şehit etmesi ve yaklaşık 700 kişiyi de yaralamasıdır.

Azatlık Meydanı

841 kişi ise Sovyet askerleri tarafından tutuklanarak gözüaltına alınmış, cenazeler on binlerce kişinin katılımıyla kaldırılmıştır. Bu olay Azerbaycan'ın bağımsızlık sürecini hızlandırmış olup 18 Ekim 1991'de Azerbaycan Devleti bağımsızlığını ilan etmiştir.

Meydanın önünde, meydanla deniz arasında büyükçe bir park ve arkasında estetik olarak oldukça güzel ve büyük bir bina vardı. Meydan çok büyük sayılmasa da, önünde ve yanlarındaki parklara da hakim durumda olduğundan, çok büyük kitlelerin toplanmasına uygun vaziyette idi. Ayrıca Hilton Oteliyle arasında da büyük bir boşluk vardı.

Parkta biraz dolaşıp resimler çektikten sonra, bir süre de Hazar Denizini seyrettim. Parktaki ağaçları çiçekleri izledim.

Park: deniz vagzalı, yani Limandan Bakû'nün sonlarına dek kıyı boyunca dar bir şerit olarak uzanıp gidiyordu. Ben de beynimde, gördüğüm Bakû ile okuduğum Bakû arasında bir köprü kurmaya çalışıyordum. Kentin tarihi, coğrafyası, fonksiyonları, yaşamı vs.

Çünkü Azerbaycan'ın başkenti Bakû, ülkenin en doğu ucunda, Hazar Denizi kıyısında olup, yalnızca Azerbaycan'ın değil, Kafkasların da en büyük kenti, en büyük limanı, en önemli kültür, sanayi ve ticaret merkeziydi.

Abşeron yarımadasında tarihi MÖ ikinci binlere dek uzanan kent, dört milyonu aşan nüfusu ile ülke nüfusunun yarısının toplandığı bir merkezdi. Hong Kong gibi, Singapur gibi şehir devletleri hariç tutulursa, ülke nüfusunun yarısının bir kentte yaşadığı bu durum, sanıyorum nadir rastlanan bir durumdur.

Tarih boyunca doğu batı yönlü ticaret yolları kadar, güney ve kuzey yönlü ticaret yollarının da kavşak noktasında olması, şehrin ekonomik gelişmesinde etkili olmuştur. Ayrıca ekonomisinde daha 10. yüzyılda bile petrolün ve tuzun önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir.

Hatta Hazarlar döneminde bu bölge dünya ticaretinin merkeziydi denilebilir. Çünkü Hazarlar Macaristandan Orta Asyaya kadar geniş bir alanda barış ve güvenliği sağladığı gibi, tüccarlara da kapıları açık olduğundan Ticaret çok gelişmişti. Hazarlar bu ticaretten yüzde on gibi düşük bir vergi alıyordu.

Bu gün de Baku, petrol üretim, işleme ve dağıtım merkezi olarak çok önemli bir işlevi yerine getirmekte olup, Baku, Tiflis Ceyhan Petrol Boru Hattının çıkış yeridir.

Baku dūř ve dūřünceleriyle parkta dolařmaya devam ediyorum. Parktaki ağaçları bitkileri gözlüyorum. Gelip geçen, parkta dolařan insanları izliyorum. Fakat nedense pozitif sonuçlara ulařamıyorum. Uykusuzluktan ve yorgunluktan mı acaba diyorum.

Örneğın Baku konusunda gördüğüm kadarıyla bir ön sonuç çıkarmaya çalışıyordum. Devasa binalar, deniz, park hiç birisi gördüğüm çöl manzarası kadar beni etkilemiyordu.

Hazar kıyısındaki park

Parktaki bitkiler ve ağaçlar da sanki içimde: “Burası bize göre değıl, bu toprak bizim toprağımız, bu hava bizim havamız değıl” diyor gibi bir his

uyandırıyor. Bakmasını bilene bitkiler yerlerinden ne kadar hoşnut olduğu hakkında en iyi fikri yine kendileri bildirir.

Örneğin Tiflis'te, Gence'de zapt olmaz bir enerjiyle göğe fırlayıp giden çamların, çınarların, burada zorla ite kaka bin bir ihtimamla ayakta durdukları her hallerinden belli oluyordu.

Baku'da zoraki yetişen bitkiler

Hazar'ın Kuzeyinde tuzlu yereylerin çok büyük alanlar kapladığını, doğusunun tümüyle çöl olduğunu, Güneyde İran kıyılarının ise çok uygun iklim koşullarında çok güzel bir tabiata sahip olduğunu biliyordum. Fakat Hazarın

Batısında da çöl olabileceğini doğrusu hiç düşünmemiş olmamdan dolayı üstümdeki hayal kırıklığını bir türlü atamıyordum.

Gözlerim hep çiçeklerin çelimsiz, çimlerin cansız yeşiline, ağaçların bonsai gibi, yaşı kadar gelişmemişliğine takılıyordu. Bu tam anlamıyla bir çöl bitki örtüsü de değildi. Çünkü çöllere sıcaklık ve kuraklık nedeniyle, her ne kadar bitki gelişimine uygun olmasa da, suyu bulduğu yerde de normalden fazla gelişmesi gerekir diye düşünüyorum.

Limanda, eski Baku tarafına doğru yürümeye başladım. Çok büyük bir mağaza çıktı önüme. Azerbaycan sokaklarındaki küçük mağazalar gibi değil, Türkiye'deki AVM'ler gibiydi. Girip dolaştım. Küresel sermayenin hemen tüm markaları vardı içeride.

Türkiye'deki yerli veya yabancı markaların hemen hemen tamamı vardı burada. Temiz, yeni ve modern bir arşıydı. Fakat hiç Türklerle karşılaşmadım. Gerçi uzun boylu dolaşmaktan ziyade, hızlıca bir tur yaptım da denilebilir. O yüzden de görmemiş olabilirim diye düşündüm.

Ne var ki, bunların tuvaletinin temiz olacağını düşünerek, hemen ilk kattın tuvaletine gittim. Nerede ise 24 saattir büyük abdeste çıkmıyordum. Tuvalet gerçekten çok temizdi. “Yarın tuvalet için tekrar buraya gelirim” diye kurdum kafamda.

HAZAR KIYISINDA PARK VE NAZIM HİKMET

GECELEYİN BAKU

Geceleyin yıldızsız ağır denize kadar
 geceleyin zifiri karanlıkta
 güneşli buğday tarlasıdır Baku şehri.
 Tepedeyim
 avuç avuç çarpar yüzüme ılık taneleri
 havada rast peşrevi Boğaziçi suları gibi akar.
 Tepedeyim
 uzaklaşır uçsuz bucaksız ayrılıkta
 bir sal gibi yüreğim
 gider anıların ötesine
 yıldızsız ağır denize kadar
 zifiri karanlıkta.

Nazım Hikmet (Şubat 1960 Baku.)

Çarşıdan çıkınca yine geriye dönerek Azatlık Meydanının karşısında parkta oturanlarla irtibat kurmaya çalıştım. İnsanlarla konuşmak için “Buranın adı ne? Şu karşıdaki yüksek binalar ne olarak kullanılıyor” gibi gereksiz sorular soruyordum.

Fakat insanlar öncelikle Türkiye’den gelmiş olmamla ilgileniyor, sıcak ve samimi davranışlarla sorularımı yanıtlamaktan çok, onlar bana Türkiye ile ilgili sorular soruyorlardı.

İnsanlardan fazla bir şey öğrenemesem de, Azeri insanının sakin, saygılı, meraklı ve hoşgörülü bir yapıya sahip olduğunu anlamış oldum.

Onlar gidince ben de “Bir yerden başlamam gerek gezmeye” diyordum. Ama Hazar’ı biraz daha seyretmek, sanki Hazar’ın sakladığı bazı sırları çözmek ve Hazar’ı anlamaya çalışmak gibi anlamsız bir duygu da vardı içimde.

Meydandan liman tarafının görünüşü.

Hazar denizi gerçekten deniz mi, göl mü? Herkes deniz diyor, devasa büyüklüğünden dolayı, ama Hazar coğrafi anlamda bir deniz değil. Hazar dünyanın en büyük gölüdür. Yani 371 bin kilometre karelik alanı ile dünyadaki pek çok denizden daha büyük de olsa, o yine de göldür.

Çünkü coğrafi anlamda denizin tanımı: yeryüzündeki birbirleriyle bağlantılı su topluluklarıdır. Yani denizler birbirine bağlıdır. Bunun ne önemi var derseniz: bu hepsinin aynı yükseklikte olduğu anlamına gelir ki buna deniz seviyesi denir. Yüksekliği sıfır metredir. Yani bir başka deyişle, dünyada “derinlik” ve “yükseklik” kavramları bu seviyenin altında veya üstünde olmak anlamına gelir.

Hazar Denizi ise bu tanıma uymaz. Yani hem deniz dediğimiz dünya sular topluluğu ile doğal bir bağlantısı yoktur ve hem de deniz seviyesi dediğimiz sıfır metrenin altında, -21 metredir.

Onun için ne denli büyük olsa da Hazar, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Türkmenistan, İran ve Azerbaycan arasında kalmış kocaman bir petrol ve tuz gölüdür.

Şimdi de coğrafyacılığım tutmuş olmalı ki, Hazar'ın kıyısında düşündüklerime bakın. “Bir daha mı göreceksin Hazarı? Bırak bunları da Hazara bak” diye kendimi uyardım. Hazar’a karşı bir banka oturup, bu kez de Baku düşlerinin içinde kayboldum.

Baku iyi, güzel ve beklediğim gibi mi? Hayallerimin ne kadar gerisinde ne kadar ilerisindeydi karar veremedim. Sonra Nazım Hikmet’in “Bahri Hazer” şiiri geldi aklıma. Gayri ihtiyari, hatırlayabildiğim birkaç mısrasını mırıldanmaya başladım.

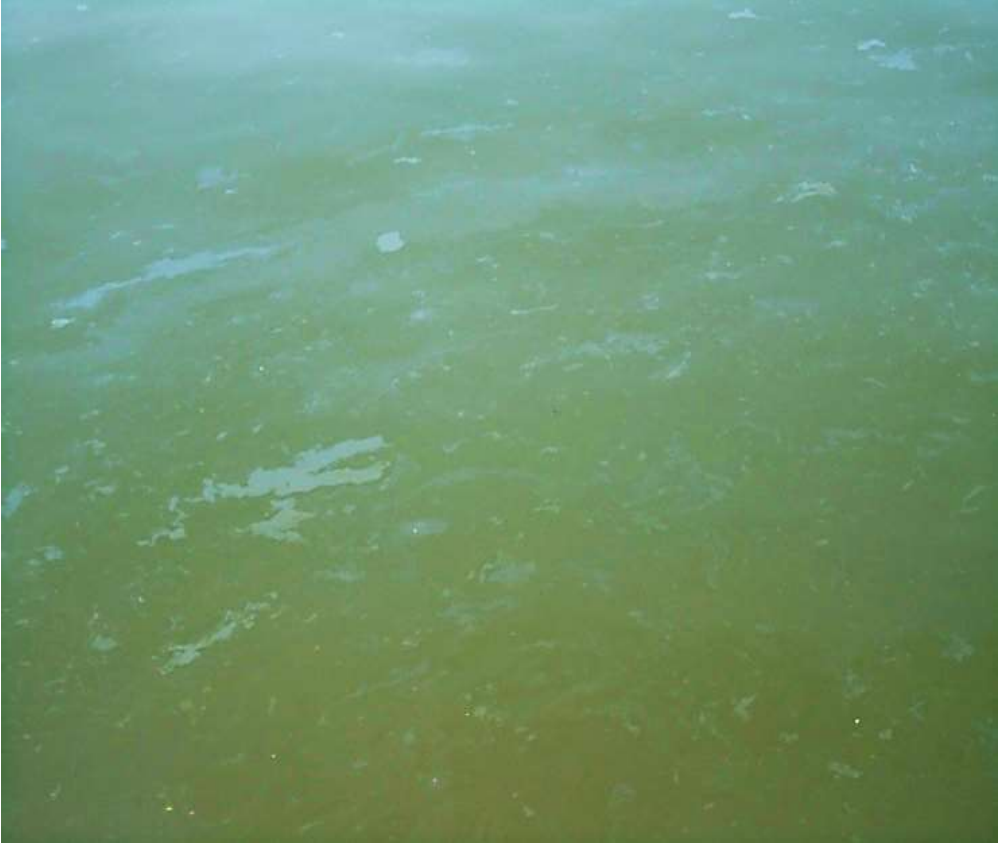
Ufuklardan ufuklara
ordu ordu köpüklü mor dalgalar koşuyordu;
Hazer rüzgarların dilini konuşuyor balam,
konuşup coşuyordu!

.....

Dalga bir dağdır
kayık bir geyik!
Dalga bir kuyu
kayık bir kova!
Çıkıyor kayık
inior kayık,
devrilen
bir atın
sırtından inip,
şahlanan
bir atabiniyor kayık!

.....

Ve kayıkçı
"Türkmenistanlı bir Buda heykeli" gibi
dümenin yanına bağdaş kurup oturmuş,
fakat, sanma ki Hazerin karşısında elpençe divan durmuş!
O da bir Buda heykelinin
taştan sükûnu gibi kendinden emin
dümenin yanına bağdaş kurup oturmuş.
.....

Hazar'ın sularında petrol ve yağ parıltıları

- Yaman esiyor be karayel yaman!
Sakın özünü Hazerin hilesinden aman!
Aman oyun oynamasın sana rüzgar!

- Aldırma anam ne çıkar?
Ne çıkar
kudurtsun
karayel
suları,
Hazerde doğanın
Hazerdir mezarı!

Çıkıyor kayık
iniyor kayık
çıkıyor ka...
.....

Hazar'a bakıyorum, Hazar durgun, Hazar ufukları puslu, Hazar'ın sularının üstünde petrol atıklarının parıltısı. Nazım'ın suları berrak, Türkmen kayıkçının, bir inip bir çıktığı dalga yok. Hazar suskun, Hazar küskün gibi...

Ben suskun ve şaşkın, fazla hayal kurmuşum, gözümde fazla büyüttümşüm diyorum. Nazım gelip oturuyor yanıma."Kendi gözünle değil, benim gözümle bak Hazar'a" diyor.

Şimdi bir de onun gözü ile bakıyorum Hazar'a; Hazar pırl pırl ve dalgalı. Hazar rüzgarla kavgalı... Fakat Nazım oralı değil... Nazım oturduğu bankta Hazar'a bakmakta.

Fakat bir de ne göreyim. Nazım Hazar'da değil, Nazım Marmara'da. Baku da değil, İstanbul'da. Oturduğu park burası değil o şimdi Gülhane parkında. Otururken orada bir ceviz ağacının altında, şimdi kalkmış Sarayburnu'ndan Marmara'ya bakmakta.

Parktan eski Bakü tarafının görünüşü

Açığını yakaladım diye kızdı Nazım bana ve uçup gitti Hazarın Kuzeyinde Astrahan taraflarına, Moskova'ya. Fakat hala ağzında aynı şiirin nakaratı:

“Ben bir ceviz ağacıym Gülhane Parkında
Ne sen bunun farkındasın ne de polis farkında”

Hazar'ın kıyısındaki bu güzel parkta, günün bu ilk saatlerinde (saat 11.00 gibi) Bakû, bir köy, bir kasaba kadar sessizdi. Arkamdan, annesinin kucagında ağlayarak geçen bir çocuk, Nazım ve Hazar rüyalarımı sonlandırdı.

Bu düşlerden sıyrılarak kendime "Haydi kalk bakalım, gezginlik kolay iş değil. Oturup hayal kurmak değil. Hayallerini dolaşırken ayaküstü de kurabilirsin" diyerek, kalkıp meydana doğru yürüdüm.

Parktan bir görünüm

Yol kenarındaki bir bankta, kılık kıyafeti düzgün bir adam oturuyordu."Her şey gezmekle değil, bir ülkeyi tanıyacaksan insanları ile de konuşacaksın diyerek" adamın yanına varıp: "Merhaba" diyerek oturdum.

Biraz hoşbeş ve tanışmadan sonra "Bu tarafta gezilecek yerler nerelerdir? Nereleri görmeliyim, diye sorunca: Emekli Albay Kemal Hüseyinov "Gel ben seni gezdireyim" dedi.

KEMAL HÜSEYİNOV İLE ESKİ BAKU

Kemal Hüseyinov Emekli Albaymış. Aynı zamanda da matematik profesörüymüş. “Türkiye’ye gelsem iş bulabilir miyim?” diyordu.

Parktan Eski Bakı tarafı ve Hilton oteli

Kendisinden önce görüştüğüm Azerilerden, Azerbaycan’da gelirler ve geçim durumu hakkında epeyce bilgi edinmiş ve askerlerle polislerin maaşlarının diğerlerine göre çok yüksek olduğunu öğrenmiştim.

Onun için kendisine “Albay emeklisi olduğunuza göre, sizin burada geçim sıkıntınız yoktur sanırım” dedim. Bunu kabul etti. Fakat “Benim

çalışmak istemem maddi sıkıntıdan ziyade, boş oturmaktan sıkıldığım için. Ayrıca Türkiye'yi tanımak ve alanımda faydalı olmak istiyorum” dedi.

Tarihi bir bina

Sahil boyunca ilerlerken sohbete devam ediyorduk. Degol'un 1944 de kaldığı binadan başlayarak, Kız kalesini ve çevresini gezdirdi. Binalar büyük, görkemli, güzel ve tarihi yapıları. Önünde park ve deniz manzarası da şahaneydi. Fakat parkta ve sokaklarda çok az insan görünüyordu.

Buradaki güzel ve görkemli yapılardan birisi de Kız Kulesiydi. Kulenin ne zaman ve ne amaçla yapıldığı tam olarak bilinemediğinden, kuleyle ilgili pek çok hikâye ve efsane üretilmiş.

Bir gençle bir prensesin aşk hikâyelerinden tutun da deniz fenerine ve savunma amaçlı kale olmasına dek görüşler ileri sürülmüş. 27 Metre yüksekliğindeki kulenin bir gözlemevi, gözetleme kulesi olduğunu ileri sürenlerle, Zerdüştlük dininde ölülerin yırtıcı kuşlara bırakıldığı Dakhme (sessizlik kulesi) olduğunu ileri sürenler de az değilmiş.

Kız Kulesi

Fakat en yaygın görüş Zerdüşst tapınağı (atesgede) olduğu ve bir zamanlar deniz feneri olarak kullanıldığı yönündeki görüşlermiş.

Kız kulesiyle ilgili efsaneler, hikayeler yazılacaktır onun şu andaki işlevi sanatçılara ilham vermesi, kule üzerine opera, bale ve şiirler yazılması, aşıkların yazdıkları mektupları kalenin tepesinden aşağıya atması ve tüm bu özellikleri yüzünden çok değerli bir turizm hazinesi olmasıdır diye düşünüyorum.

Kemal Hüseyinov ile Hazar'ı solumuza alarak devam eden yürüyüşümüzde, sağımızda Bakû'nün en güzel yapıları da, bir birini izliyordu. Kız Kulesinden biraz ilerde bu kez sağımızda Bakû'nün sembol yapılarından birisinin daha tam karşısındaydık. Bu yapı bende, açılmış üç yapraklı bir lale izlenimi uyandırdı.

Bakû'nün sembol yapılarından üç yaprak biçimli yapı.

Bu ilginç yapının çevresindeki binalar da yukarıdaki fotoğrafta görüldüğü gibi çok güzel, tarihi ve turistik değeri yüksek binalardı. Park ve sahil bölgesinde bir süre daha dolaştıktan sonra içeri yönelerek Bakû kalesine geldik.

BAKU KALESİ

"Kal'a-i Bakü'ye bin elli yedi senesi muharreminin evvel cuma gününde dahil oldum. Moskov kralı Dârâ'nın Hazar Denizi sahiline inşa ettiği bu "kal'a-i ra'nâ"nın etrafının yedi yüz adım olduğunu söylüyor."

Evliya Çelebi

Evliya Çelebinin 1647 senesinde ziyaret ettiği Baku Kalesinin çevresinde Kemal Hüseyinovla ile dolaştık; değil 700 adım, belki 2700 adımdan bile fazladır sanıyorum. Bu da kalenin sonradan genişletilmiş olduğunu göstermektedir.

Kalenin Kız kalesinden tarafı.

Baku Kalesi 1382-1538 yılları arasında yaklaşık 150 sene varlığını sürdüren Şirvanşahlar devleti döneminde yapılmış. Şirvanşahlar Baku'yü başkent olarak seçtikten sonra burada eski kentin merkezi ve hakim noktasına Şirvanşahlar Sarayını yaptırdıktan sonra, muhtemelen etrafını surlarla çevirterek kalenin temellerini atmış olmalı. Zamanla şehir geliştikçe de surlar ve kale genişletilip üzerine ikinci kat sur yapılmış.

Kemal Beyin anlattığına göre gezdiğimiz bu eski Baku'nün asıl merkezi kale içiymiş. Hatta daha 12. yüzyıla dek Bakû sadece kale içinden ibaretmiş. Fakat zamanla şehir gelişerek kale duvarlarının dışına çıkınca, kale içine içeri şehir denilmiş.

Kalenin iki katlı surları

Zaten dikkat edilirse tüm eski kentler böyledir. Orta çağda feodal beyler kentlerin merkezinde kendilerini ve halkını korumak amaçlı bir kale yapar ve tehlike anlarında herkes buraya sığınır. Ama topun icadından sonra, kale duvarlarının korunmaya yetmemesi duvarsız şehirlere geçişi sağladı.

Kalenin kız kulesi tarafından, eski şehrin iç kısmına doğru ilerliyorduk. Arazi Kız Kalesinden Baku Kalesine ve denizden içeri doğru yükseliyordu.

Baku Kalesi'nin surları sağlam vaziyette ayakta duruyor

Kalenin surları ve burçları oldukça sağlam ve bakımlıydı. Sanıyorum iyi bir restorasyon geçirmiş. Çünkü bu güne dek bu kadar düzgün ve sağlam bir kale görmedim diyebilirim. Ayrıca çevre düzeni de olabileceğin en iyisi gibiydi.

Örneğin aşağıdaki fotoğrafta görülen bina, kale dışında ve surlara çok yakın bir yapı olduğundan olmalı, estetik olarak çok ince elenip sık dokunmuş diyebiliriz.

Surların karşısında estetik bir bina.

Unesco Baku Kalesi içinde bulunan Şirvanşah Sarayı ve içeri şehir ile Kız Kulesini Dünya Kültür Mirası listesine almış. Bunlar gerçekten çok güzel ve önemli tarihi değerler. Özellikle Şirvanşah Sarayı bölgenin en önemli taş yapılarından birisi olarak kabul ediliyor. Daha doğrusu bir yapılar topluluğu, bir külliye gibi.

Bu arada kısaca Şirvanşahlara da değinmek gerekirse, Abbasi Halifeliğinin zayıflamasıyla ortaya çıkan hanlık, Moğollarla da işbirliği yaptığı için, zamanla önemli bir devlet ve önemli bir bölgesel güç olmuştur. (799-1538)

Hatta 1460'ta Şah İsmail'in babası Şeyh Cüneyt bunları ortadan kaldırmak için on bin kişilik bir Türkmen ordusuyla saldırdıysa da yenilerek bu savaşta hayatını kaybetmişti. Nitekim Şah İsmail de Babasının intikamını almak için ilk seferini buraya yapmış ve Şirvanşahları yenerek etkisiz hale getirmiş ve nitekim 1538'de de Şirvan hanlığına son vermiştir.

Kalenin karaya (guruya) açılan kapısı

"Bakı qalasının iki qapısı olub. Onlardan biri Xeşer denizine, ikincisi ise quruya açılmış." (Alıntı)

Kemal Beyle kalenin etrafında dolanmaya devam ediyoruz. Kale çevresindeki binalar da çok güzel, estetik ve tarihi binalar. Surların çıktığı en yüksek noktadan sonra, hafif bir yay çizerek sağa yöneldiği yerden biz de surları izleyerek ileri devam ederek, yukarıdaki fotoğrafta görülen kale kapısına geldik.

Surların bu bölümünde bir giriş kapısı vardı ve bu kapı yukarıdaki alıntıda sözü geçen kuruya açılan kapı olmalıydı. Kaleye buradan girerek gezimizi kale içinde sürdürdük.

Kale içi

Kale içi dar sokakları, tarihi yapıları ve buralarda hediyelik eşya satan küçük dükkânlarıyla, Antalya'nın Kale içini andırsa da, Antalya'daki renklilik ve hareketlilikten eser yoktu. Hatta buralar bomboştu denilebilir.

Fakat daha düzgün ve düzenli olduğu dikkate alınırsa, gelecek için büyük bir turistik potansiyele sahip olduğunu da kabul etmek gerekir. Komünizm döneminde hizmetlerin devlet tarafından verilmesi, Gürcistan ve Azerbaycan'da hizmet sektörünün henüz rayına oturtulmadığını göstermektedir.

Kalenin çıkışında Kemal Hüseyinov

Baku'nün Azatlık meydanından kaleye dek uzanan bu sahil bölgesi, kale ve yakın çevresi, tarih ve doğasıyla, temizlik, bakım ve düzenlemesiyle gerçekten çok güzel olup bence buralar: turizm potansiyeliyle gelecekte Azerbaycan'ın ikinci petrolü olacaktır. Hizmet sektörü geliştikçe, buna paralel olarak turizmin de gelişeceğini ve o zaman bu tarih hazinelerinin gerçek değerini bulacağını düşünüyorum.

BAKU SOKAKLARINDA

Kale çıkışında Kemal beyden ayrıldıktan sonra, Kaleden azatlık meydanına doğru dönüşe geçtim. Gelişte sahilden geldiğim için şimdi dönüşü iç sokaklardan yaparak eski Baku'yü tanımaya çalışacaktım.

Kaleye bitişik tarihi yapılar

Kale çevresinde eski Bakû'de yukarıdaki fotoğrafta da görüldüğü gibi çok güzel tarihi binalar var. Ve yine şehri gezerken karşınıza çok sık çıkan görüntülerden birisi de Haydar Aliyev'in heykelleri. Genellikle bu heykellerin kaidelerinde de Aliyev'in bir sözü yazılı oluyor.

Kale kapısının çevresinden

Her şeyin çoğu insanı sıktığı gibi, doğrusu bu tür görüntüler de bir süre sonra sıkıcı gelmeye başlıyor. Her ne kadar ülkeler kurtarıcı veya büyük hizmet sahibi liderlerini ölümsüzleştirmek ve halka sık sık hatırlatmak için her yere heykellerini dikse, her yerde onlardan bahsetse ve bu durum onlara olağan gelse de, dışardan gelen birisi buradaki sevgi ve saygı kavramlarının dozu kaçırılınca, dayatmaya dönüştüğünü kolayca kavrayabiliyor.

Aynı şekilde İran'da da, her yere Humeyni adı verilmesi ve her yerde Humeyni posterlerini görünce aynı duyguları hissettim. Bunlardan hareketle bizde de her yere Atatürk adı vererek onun her an hatırlanmasını mı sağlıyoruz, yoksa kanıksanmasını mı sağlıyoruz? Bu durumu yeniden değerlendirmek gerektiğini düşünmeye başladım.

Kale civarında bir sokak

Sonra bunlar kendi içlerinde darbelerle yönetimi ele geçirmiş liderler. Atatürk gibi bir kurtuluş savaşı vererek, yoktan bir devlet yaratmış değiller. Üstelik Atatürk yaratmakla kalmamış, devleti ve milleti çağa taşıyacak kuralları koymuş, akıl ve bilimin rehberliğinde çağın izlenmesini sağlayacak devrim yasaları yapmış ve tüm dünyanın saygı ile andığı bir lider.

Onun için elbetteki Atatürk bunlarla kıyaslanamaz. Ama yine de bunlardan çok farklı da olsa, yirminci yüzyılın tartışmasız tek lideri de olsa, her ne olursa olsun hiç bir şeyin kanıksanma noktasına gelmemesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü kanıksama her türlü değeri silip süpürüp yok ediyor.

Örneğin Güneş, dünyanın en önemli varlık nedeni, hayat kaynağı vazgeçilmezi. Ama onu hergün görmeye alışık olduğumuz için hiç dikkatimizi

çekmez. Güneşle ilgili hiç düşünme ihtiyacı duymayız. Dışarıda tek gördüğümüz bir film afişi dikkatimizi çekerken, film afişleriyle dolu bir salonda hiç dikkatimizi çekmez. Bir cinayet bir soygun dikkatimizi çekerken, hergün birkaç tane olmaya başladı mı kanıksar olağan karşılamaya başlarız. Onun için kanıksama bence çok tehlikeli bir şey.

Baku, sessiz sakin bir şehir ve yaşam durgun akan bir nehir gibi. Fakat ilk kez yukarıdaki fotoğrafta gördüğünüz kalabalığa yakın bir durumla karşılaştım. Aşağıdaki fotoğrafta ise artık kalabalığı yakaladığımı düşünüyorum. Demek ki bu bölgede hareketliliği gerektiren bir şeyler mi var, çarşı pazar olduğundan mı, yoksa iş yerlerinin ögle paydosu falan mı bilemiyorum.

Kale civarında kalabalık bir sokak

Baku da şimdiye dek kalabalığı yalnızca otogardan 28'e gelirken Metroda görmüştüm. Ve metro gerçekten kalabalıktı. Şimdi burada da çok dar bir alanda da olsa, kısmen kalabalık denilebilecek bir durum yakaladım.

Bakü sokaklarından bir görünüm

Bu arada Azerbaycan'da 28 çok önemli bir rakam. Çünkü 28 Mayıs bağımsızlık günü, devletin kuruluş günü olarak kabul ediliyor. Bu yüzden de birçok yerin adı 28 Mayıs. Aliyev'in büyük bir heykelinin de bulunduğu 28 Mayıs parkı da meşhur.

Azatlık meydanı yönünde ilerlerken biraz sonra kalabalık sokaklardan çıkıp yine تنها sokaklarda dolaşmaya başladım. Buralar şehrin ekonomik durumu çok iyi durumda olan insanların yaşadığı bir bölge olmalı ki, burada

insanların davranışları, kılık kıyafeti düzgün ve moderndi. Markalı pahalı giysiler ve arabalar bu durumu kanıtlar gibiydi.

Milli kütüphanə

Aslında Azerbaycan olması gereken yerde olmayan bir ülke gibi geliyor bana. Çünkü göstergelerine bakıyorsanız çok yüksek. Yaşam standardı ise bu göstergelerin çok gerisinde kalıyor. Yani un, ırmık, yağ ve şeker var, fakat helva yapılamamış gibi bir şey.

Kısaca Azerbaycan'dan bahsettiğim bölümde de belirttiğim gibi, fert başına milli gelir on bin doları aşıyor. Ülke tarıma, turizme ve yaşamaya çok uygun ve ekonomik potansiyeli yüksek... İnsan kalitesi yüksek... Nüfusun hemen tamamı okuryazar ve üstelik eğitim seviyesi de yüksek... Yani her şey yüksek, ama görünen ve yaşananlar bu yüksekliğin çok gerisinde kalıyor.

Bu yüzden yukarıdaki fotoğrafta görülen Milli Kütüphane ve benzeri kültür sanat ağırlıklı yapılara Baku'de çok sık rastlanmaktadır. Yani kültür ve sanatın da yüksek olduğu bir ülke burası.

Eski kent merkezinde dolaşırken güzel bir parka geldim. Burada bir banka oturarak biraz dinlendim ve el çantamda bulunan salatalığı yedim. Park çok kalabalık değildi. Fakat burada insan yapısı da birden değişerek, sıradan Azeri insanı tekrar ortaya çıktı.

Merkezde bir park

Bunu nasıl fark ediyorsun, dersiniz: birincisi kadınlar birden çok azalıyor. İkincisi kadınlar tepeden tırnağa kapalı. Üçüncüsü insanların kıyafetleri sıradan ve yüzlerindeki ifade de, daha doğal oluyor.

Sabahın sekizinden beri dolaşıyordum. Geçen gecenin uykusuzluğu ve yol yorgunluğu kendini iyice hissettirmeye başlamıştı. Sabahtan beri bir muz, bir salatalık ve biraz su dışında hiçbir şey de yiyip içmemiştim. Uykusuzluk ve yorgunluğun verdiği halsizlik düz yolda tökezlememe neden olmaya başlamıştı.

Bu yüzden eve dönüp dinlenmeye karar verdim. Gerçi daha saat 16.00 olup akşama dört saat vardı. Fakat “Kendini daha fazla zorlamanın anlamı yok. Daha fazla zorlama yarınki geziye negatif etki yapabilir” diyerek eve gidip uzandım.

KORKU GECESİ

Eve giderken ekmek, meyve sebze ve iki tane de Azeri birası almıştım. Şemsi evde değildi. Duş almak istiyordum, ama kazanın nasıl yandığını ve su sistemini anlayamadım.

Tuvalette rezervuar yoktu. Kazanla klozet arasındaki bir bozuk musluktan damlayan sular büyük bir çamaşır leğeninin içinde toplanıyor, tuvaletten sonra buradan tasla su döküldüğü için, koku tam önlenemiyordu. Aynı su sanıyorum duşta da sıcak su ile karıştırılarak da kullanılıyordu. İşin içinden çıkamayınca duştan vazgeçtim

Yarım saat kadar yatıp dinlendikten sonra kalkıp biraz domates, soğanla ekmek yedim. Bu arada Şemsi telefon açarak, ev sahibinin evi alıcı birilerine göstermeye geleceğini söyledi. “Ben geç geleceğim sen kapıyı açıp gösteriver” dedi.

Görkemli sokaklardaki yüksek duvarlı avlulardan birisinin içi

Sabah yaptığımız kısa sohbette Şemsi bu evde 400 dolara oturduğunu ve evin 60-70 bin dolar değerinde olduğunu söylemişti. Yani bu avluda gecekondlu bile sayılamayacak durumdaki bir ev, Antalya'nın en merkezi mahallelerinden birinde bir daire parasından daha pahalıydı.

Biraz sonra ev sahibi geldi. Masada biraları görünce şeytan görmüşçesine bir suratla hemen kaldırı onları dedi. Ben biraları poşete koyup masanın altına sürerken kadınlar da geldi. Bir ana-kızdı sanıyorum ve ikisi de tepeden tırnağa kapalıydı. Yalnızca gözleriyle burunları görünüyordu.

Hani bir an için laik Azerbaycan böyleyse, İran nasıldır acaba, diye dalıp gittim. İçimi belli belirsiz bir korku kapladı. Fakat İran'a gidince gördüm ki, gerçek şeriatın uygulandığı ülke Azerbaycan'dı. 2011 ve 2012'de birer aydan fazla kaldığım İran bana bölgenin en yaşanabilir ülkesi gibi geldi diyebilirim.

Şemsi ile uzun boylu konuşma olanağımız olmamıştı. Sabah otel ararken anlattıklarına göre Genceliydi. Gence'ye karısı ve çocuğunu görmeye ve annesinden para istemeye gitmişti. "Bugün kirayı ödemem gerek, 30 dolar eksik" deyince ben iki gecelik ücreti 40 manat olarak peşin vermişim.

Eve giden sokak

Karabağ gazisi olduğunu ve tedavisinin devam ettiğini söyledi. Eve giderken bir terziye uğradık. Oradaki genç bir bayanla görüştü. Onun Bakü'deki

karısı olduğunu ve ondan da bir çocuğu olduğunu söyledi. “Gence’deki eşinin haberi var mı” dedim: “Yok” dedi.

Eve vardığımız zaman da ayak ve bacaklarındaki yara izlerini gösterdi. Mermi izi mi, şarapnel parçalaması mı, anlayamadım ama yaraları iyileşmesine ve aradan yıllar geçmesine rağmen hala yerleri çukur ve koyu renkliydi.

Azerbaycan’da maaş ve ücretlerin çok düşük olduğunu belirterek “İki kadına bakmak zor değil mi” dedim. Kendisi gazi olduğu için 1000 dolar maaş aldığını söyleyince, “Peki neden kirayı karşılayamıyorsun, annenden para almak için Gence’ye gidiyorsun” dediğim zaman da, “Devlet çok para veriyor, ama hala tedavim devam ediyor ve tedavi giderlerimin çoğunu kendim karşılıyorum” demişti.

Ev sahibi gittikten yarım saat kadar sonra Şemsi geldi. “Bir işim var gitmem gerek, fakat sana yiyecek bir şeyler yapayım” dedi.

“Ben yemeğimi yedim, fakat gelirken iki bira almıştım. İstersen onu içebiliriz” deyince: “Ben Müslüman’ım. İçki içmem” deyip gitti.

Bir saat kadar daha yatıp istirahat ettikten sonra, kalkıp günün olaylarını yazdım. Azerice sözlükte bazı kelimelere baktım. Şemsi’yi düşündüm. Çok kötü yaralar almıştı. Tedavi görüyordu. Ama yaralar iyileşmişti. Fakat savaş yeniden başlarsa en önde katılmaya hazırды.

Tedavi masraflarım çok demişti, ama yaraları iyileşmişti. Öyleyse ne tedavisi görüyordu? Olsa olsa psikolojik tedavi olabilir diye düşündüm ve bir anda aniden korkunç bir şeyle karşılaşmış gibi irkildim.

Aklımdan bir sürü şey gelip geçti. “Ben ne yaptım? Ne kadar düşüncesiz davrandım. 10 Lira için adam kesilen bir dünyada, yaşadığı kanlı savaşıardan sonra, psikolojisinin sağlıklı olması olanaksız ve sabahtan beri oradan buradan para toplamaya çalışan bir adamın evine geldim. Neden otele gitmedim” diye birden bir pişmanlık krizine girdim.

Kız kalesinin önünde liman civarı.

İran bankalarının dünya bankaları ile irtibatı olmadığından bir ay boyunca harcayacağım paranın tamamını yanımda taşıyordum. Pişmanlık ve korku dolu bir süreden sonra, korkularımın yersiz olduğunu kendime kanıtlamaya çalıştım. Ve bir süre de, kendi kendimi ikna çabalarıyla geçti.

Bu arada Gence’de beni gezdiren arkadaş –Feyzamir- aradı. Hal hatır sorup, bir sorunla karşılaşsam kendisini aramamı istedi. Ayrıca bugün Bakü’yü gezdiren emekli Albay Hüseyinov da telefonunu verip, herhangi bir sorunla karşılaşsam kendisini aramamı istemişti. Bunlar korkularımın yersiz olduğunu gösteriyordu.

Bir kere burası daha kapitalizmin paraya tapılan ülkelerinden birisi değildi. Ben Türkiye’de yolda bekleyen insanları arabama almaktan korkup alamazken, burada insanlar hala bir birine güveniyor ve hiç tanımadığı bir insanı evine konuk olarak kabul edebiliyordu.

Eski Bakü’den

Azeriler hala 70’li yılların Anadolu insanı gibiydi ve tüm yoksulluklarına karşın, hala insanlık paradan çok önde geliyordu. Ayrıca duygularımın beni yanılttığı da çok ender di. Duygularım Şemsinin böyle bir insan olmadığını söylüyordu.

Gerçi Şemsi'yi tanıyalı daha 24 saat olmamıştı, ama sonuç olarak Şemsi'nin böyle bir şey yapmayacağına kendimi inandırmaya çalışırken, bir yandan da “Kaderde varsa” diye, her şeyi oluruna bıraktım. Fakat ne olursa olsun yarın burada kalmayacaktım.

Bütün bunları düşünürken ara sıra uyuyup uyanıyordum. Derken gecenin saat bir buçuğunda Şemsi geldi. Doğrulduğumu görünce “Uyumadın mı” dedi. “Uyandım” dedim.

İşlerinin uzun sürdüğünü, yemek yapacağını, beraberce yiyebileceğimizi söylüyor, günün nasıl geçtiğini ve nereleri dolaştığını soruyordu. Yani Şemsi benim boş korkularımdaki insan değildi. Kendince beni iyi konuk edemediğinin ezikliği içinde, bir şeyler yapmaya çalışıyordu. Bu yüzden düşüncelerimden utanarak, yemek yemeyeceğimi ve uyuyacağımı söyleyip yattım. Hemen uyumuşum.

BAKÛ HAYAL KIRIKLIĞI

Sabah uyandığım zaman telefonumda saat 09.00'u gösteriyordu. Baku'de ise 11.00 idi. Hemen kalkıp giyindim. Baktım, Şemsi salondaki kanepede uyuyordu. Mutfığa geçip sessizce yüzümü yıkayıp, “Eyvah geçti günün yarısı” diye dışarı fırladım.

Azatlık meydanına inen yoldan doğruca kıyıya inerken gözlemeci gibi bir yer gördüm. Aslında hala Gürcistan sınırından çıktıktan sonra yoldaki restoranda yediğim yemeğin etkisini atamamıştım ve hala hiçbir şey yemek istemiyordum. Fakat gözlemeciye yaklaşınca, ıspanak böreği gibi bir şey gördüm. “Zorla da olsa yemen gerekir” diyerek tezgâha yanaşıp. “Ispanak mı” dedim.

“Ot böreği” deyince: “Ne otu” diye sordum. “Pek çok otun hamısı (hepsi) var” dedi. Ot böreğini bir çayla kendimi zorlayarak, ayaküstü yiyip yola koyuldum.

Deniz vağzalı

Meydana inince hemen Deniz Vağzalına gidip, “İran'a (Erdebil'e) giden tren var mı” diye sordum. Çünkü vağzal Gürcistan'da tren istasyonuydu ya, burada da vağzal tren istasyonu sanıyorum.

Oysa orası gemi vağzal, yani limanmış. “Ardebil kıyıda olmadığından gemi yok. Ancak pehlevi den taksiyle gidersin” dedi. Tren vağzalının da içeride biraz ileride olduğunu söyledi. Ayrıca gemi öyle sık gitmediği gibi, yolculuğun uzun sürdüğü ve daha bazı olumsuzlukları geçmişte okuduğum gezi yazılarından biliyordum. Bu yüzden trenin daha iyi olacağını düşünüyordum.

Kayıdan içeriye giden cadde.

Deniz Vağzalını geçip ileri yürüdüm. Dünün tersine bugün Hazar sağımda, Baku solumda kalıyordu. Kıyıda Baku içlerine doğru giden güzel bir cadde görünce sola dönerek içerilere daldım.

Tren vakzalının acelesi yoktu. Ona sonra da bakabilirim düşüncesiyle bu geniş caddede ilerlemeye başladım. Çevreyi inceliyor, sokaktaki az sayıdaki insanları izliyor, bazen yoldan geçen birisine yol sorar gibi laf atarak konuşma ortamı yaratmayı amaçlıyor ve Baku hakkında bir fikir edinmeye çalışıyordum.

Solda hastane ve Alt geçitte Aliyev'in sağlıkla ilgili sözleri

Sahilden içeri bir süre yürüdükten sonra önemli binaların bulunduğu bir meydana geldim. Yukarıdaki fotoğrafta da görüldüğü gibi meydanın solunda petrolçiler (petrolcüler) hastanesi, alt geçit ve heykeller vardı. Özellikle Şah İsmail'in heykeli güzeldi.

Alt geçitteki yazıyı görünce, Haydar Aliyev'in adım başı her yerdeki sözlerinden birisidir düşüncesiyle artık dikkatinizi çekmiyor. Sık tekrarın sıkıcılığı ve kanıksanmışlığını hissediyorsunuz.

Ali (Yüksek) Mahkeme

Ali Mahkeme binası da buradaki önemli yapılardan birisi. Respublika Perinatal Merkezi diye bir bina daha var. Bu bölgede dolaştığım yerler de hep düzgün yollar, sokaklar, geçitler ve güzel güzel binalar...

Kaybolurcasına gelip gittiğim yerlere dikkat etmeden, bir kaç saat her tarafa girip çıktım. Fotoğraflar çektim. Çünkü Baku'da kaybolmayacağınızdan eminsiniz. Neden derseniz, biliyorsunuz ki, yüzünüzü Hazar'a çevirip sahil caddesine çıktığınızda, cadde sizi, Azatlık Meydanına götürecektir.

Fakat sanki bu tabloda bir eksiklik var. Nedir anlamıyorum, ama Bakü'den istediğim keyifi alamıyorum. Devasa binalar, görkem gösteriş şahane, ama dışı seni içi beni yakar hesabı, sıradan vatandaşın oturduğu evler bir felaket.

Aslında Baku'de gecekondular da göremedim. Fakat vatandaşın oturduğu evler, Antalya'nın gecekondularından bile kötü. Çünkü onların en azından küçük de olsa bir bahçesi vardır. Burada ise küçük bir bahçede (avluda) bir sürü derme çatma ev var.

Bu durum Sovyetlerin ayıbını örtme ya da görkemli yüzünü haykırırcasına sergilerken, ilkel taraflarını gizlemek midir, her neyse Gürcistan'da da bu tür avlular daha da çoktu. Orada da görkemli devasa binaların arasından girilen arka avlularda, üstü beton, duvarları çatlak küçücük ev kümeleri vardı. Fakat şehrin her yerinde bir şantiye gibi yeni yapılaşmalar da dikkati çekiyordu.

Bu arada bu meydandaki yapılarla ilgili bilgi almaya çalıştığım bir Azeri'ye, "Neden sokaklarda kadın görünmüyor?" diye sorunca: adam yüzüme ters ters bakıp, "Kadının ne işi var sokakta?" dedi.

"Neden, kadın bir iş bir ihtiyaç için de olsa, bakkala, parka, pazara her hangi bir yere çıkamaz mı?"

"Hayır! Ne işi var benim karımın bakkalda, pazarda? Elin adamının karşısında? Ne alınıp verilecekse ben gider alır veririm. Parka da karımı ve

çocuklarımı ben götürürüm. Ne demişler erkek çöl aslanıdır” dedi. Çöl sözcüğünü dışarı anlamında kullanıyorlar.

Bu adam biraz tutucu galiba düşüncesiyle karşılaştığım birkaç kişiden daha aynı konuda görüşlerini aldım. Fakat hepsi benzer şeyler söyledi. Özet olarak kadın kapalı olmalı ve evde kapanmalıydı. Açık kadın ise bunlara göre bar kadınıydı. Bar kadınının da tipik özellikleri açık giyinmesi, sigara içmesi ve dudaklarını boyaması idi.

Konuştığım insanlar içinde karım sigara içse, dudaklarını boyasa ben ondan derhal ayrılırim, kovarım diyenler bile vardı. İçlerinden birisi de: “Senin sorduğun kadınlar metroda dolaşır. Heykelde 20 dolara erkek beklerler” dedi. “Hangi heykel” dedim; “28’de parkın içindeki heykel” dedi.

Konuştığım birisine “Seni Antalya’ya davet etsem gelir misin?” dedim. “Gelirim” dedi. “Peki karını ve çocuklarını alıp gelir misin” dedim, kendisine kötü bir teklifte bulunmuşım gibi bozuldu. Ve hemen “Ne işi var karımın kızımın Antalya’da” diye, öfkeyle çıkıştı. İran’a varmadan şeriatı Azerbaycan’da bulmuştum. Bu nasıl bir laik cumhuriyet, bunlar geçmişte Komünizm’i yaşamamış mı hiç, diye dalıp gittim.

Sokaklarda aynı soruyu farklı insanlara birkaç kez daha sorduysam da aldığım yanıtlar hemen hemen aynıydı.

Sokaklarda rastgele dolaşırken, bir yandan da Azatlık meydanı yönünde geri dönüyordum. Dönüş yolunda Tren istasyonuna uğradım. Fakat İran ile Azerbaycan arasında düzenli bir tren seferi olmadığını, olanın da benim işime yaramadığını öğrendikten sonra 28 Mayıs Parkına doğru devam ettim.

Fotoğraf pek iyi çıkmamış ama burası güzel bir park. Ve gerçekte buradaki kadınlar sokaklarda gördüklerimden farklıydı; ama aslında makyaj ve giyimleriyle, Türkiye’de sıradan bir kadın bile sayılmazdı. Niyetlerini bilemem ama düzgün, temiz ve modern giyimli kadınlardı. Fakat sıradan bir Azeri’ye göre bunlar fahişeydi.

28'de Park ve heykel

Biraz da 28 civarında dolaşayım dedim. Bir sokakta önüme aşağıdaki fotoğraftaki güzel kilise çıktı. Buralardaki sokaklarda da insan çok azdı. Kadın ise daha da az, hatta yok gibi. Burası böyleyse İran'da kadın yüzü göremem diye düşünmeye başlamıştım.

Yine konuştuğum Azeri erkekleri ve onların sözleri takılı kafamda dolaşıyorum; ama aklım 28'deki kadınlarda. Kolu açık kadın, dudak boyası, sigara, bar kadını gibi, erkek çöl aslanıdır dışarıdaki işleri yapar, daha neler neler... Demek ki bunlar Türkiye deki normal, sıradan kadınları bile görseler, 28'deki kadınları düşünecekler.

Güzel bir kilise

Bu civardaki sokaklara girip çıkarak biraz daha dolaştıktan sonra, tekrar 28'e gelerek gölgede bir banka oturup biraz dinlendim ve parktaki durumu da kavramaya çalıştım. Fakat dediğim gibi buradaki kadınlar kapalı değil ama öyle dekolte kıyafetli falan da değildi.

Yine bu bölgede dolaşırken, aşağıdaki fotoğrafta görülen bina dikkatimi çekti. Bina girişindeki levhaları merak ettim. Bunların bir iş yerini gösteren tabelalar olduğunu düşünerek, yoldan geçen birisine sordum. Meğer bunlar geçmişte bu binada oturan sanatçı, siyasetçi gibi ünlüleri anlatıyormuş.

İçinde ünlü insanların yaşadığı bir bina

Vakit ikinci olmuş, yorgunluk belirtileri başlamıştı. Bir şeyler yemem gerektiğine inanıyordum, ama canım hiç bir şey istemiyordu.

Ne yiyebilirim düşüncesi, yarın nereleri gezeceğim düşüncesi içinde kaybolunca, “Yarını niye bekliyorum. Burada göreceğimi gördüm. Şimdi hemen İran’a geçmeliyim” diye bir düşünce belirdi beynimde ve hemen gitmeye karar

verdim. Çünkü bu güzel şehir nedense bende bir hayal kırıklığına neden olmuştu.

BAKU HAYAL KIRIKLIĞI

Yeşil sandığım Baku çöldeymiş
Petrol denizi Hazar kirlenmiş.
Zengin yüzünü haykırıırken
Baku'nun fakir yüzü gizlenmiş.

Parkın sonlarına doğru Baku limanı

Aslında Azerbaycan
Laik bir cumhuriyet olsa da
Şeriatın gerçek ve gönüllü
Uygulandığı bir ülkeymiş.

Şehir dışında auto vağzal
Auto vağzalda yüzlerce
Outlet mağazaları
Hazar kıyısında limanı
Deniz vağzal
Parkları azatlık meydanı
Fakat yok Nazım'dan
Bahri Hazar'ın yazarından
Küçük bir anı.
Bakü hayal kırıklığı.

BAKÛ OTOGARINDA

Baku'dan ayrılmaya karar verince hızla eve döndüm. Şemsi'ye bir gün sonra sabah gideceğimi söylemiştim. Evde de yoktu, telefonla aradım. Telefon kapsama alanı dışında olduğunu belirtiyordu. Muhtemelen metroda dolaşıyor olmalıydı. İki şehirde iki karısına rağmen hala metroda aranıyordu.

Baku Otogari

Bir not yazdım, eşyalarımı toplayıp çıktım. Kapıyı kilitledikten sonra açık olan mutfak penceresinden anahtarı içeriye attım. Terziye uğrayarak Şemsi'nin kıza gitmeye karar verdiğimi ve anahtarı içeriye attığımı söyleyip

caddeye çıktım. Yolda rastladığım ilk taksiye “Avtovağzal kaç manat” dedim. “9 Manat” dedi. “5 veririm” dedim.

Olmaz, çok uzak falan gibi sözlerden sonra “8 olsun” dedi. Ben yine “5” dedim. “Tamam gel haydi 6 manat” dedi. Ben “Hayır 5” deyince kapıyı kapatıp yürüyecekmiş gibi yaptı. Fakat ben oralı olmayınca, “Gel haydi 5 olsun” dedi.

Fakat garaja gelip de İran arabalarının sabah gideceğini öğrendiğimde, yıkıldım. Şimdi şehre yeniden mi döneceğim derken, otobüs muavini: “Burada temiz ve ucuz bir otel var. Ücreti de 10 manat” dedi.

Otogarda otel

10 manat çok iyi, çok ucuzdu, ama temizliğine hiç inanamamıştım. Fakat gelip görünce, altı gündür gördüğüm en temiz ve en bakımlı otel olduğunu(ve en ucuz) anladım. Şemsi'nin evine bile 20 manat vermiştim.

Odada iki ranza ve bir de tek yatak vardı. İşletmeci bayan bana, “Sen tek yatakta yat istersen. Zaten fazla müşteri gelmezse bu odaya başka kimseyi almam” dedi.

Çünkü otelin bundan başka dört beş odası daha vardı. Küçük ama çok temizdi. Biraz sonra işletmeci bayan gelerek, tertemiz beyaz çarşaf, nevresim takımı ve yastık kılıfı verdi.

Otogarda ticaret merkezi

Sonra da "Hamam var" dedi. "Ben havlu ve sabun alıp geleyim çarşıdan" dedim. "Almana gerek yok, havlu ve sabun var" dedi ve banyoyu gösterdi.

İki tane tuvalet ile iki tane banyo, ayrı oda gibi bir yerdeydi ve gerçekten temiz ve düzgündü. Geziye çıktığımdan beri ilk kez böyle düzgün bir yerde kalyordum. Güzel bir banyo yapıp odada biraz uzandım... Sonra da otogarda gezmeye çıktım.

Avtovağzal dedikleri Bakû otogarı büyük, bakımlı ve her ihtiyacı karşılayabilecek bir kompleksti. Yine otogarda uzunluğu bir km.ye yakın ve iki katlı, 6 koridor halindeki çarşıda yok yoktu. Her tür malın satıldığı yüzlerce dükkân vardı; fakat pahalı, ya da en azından Türkiye'den daha ucuz değildi.

Otogarda outlet mağazaları.

Biraz yol yiyeceği ile 8 GB'lık bir flaş bellek aldım. Çünkü benim flaş bellek Gürcistan ve Azerbaycan fotoğrafları ile dolmuştu. İran'da çekeceğim fotoğrafları saklamak için bir hafıza kartına ihtiyacım vardı. Fakat kent merkezinde 20-25 manat istedikleri için almamıştım. Burada 13 Manata aldım.

Oteli çok beğenmeme ve daha henüz saat 8 de güneş gitse de uyusam dememe rağmen, günün olaylarını yazarken saat 10.00 oldu. Aslında uykum da gelmişti; fakat otelci: "Çay içmek istersen yukarıda var" dedi.

Oysa hemen uyuyup dinlenerek, sabah 07.00'de dinç kalkıp, Tebriz'e dek her yeri seyretmek istiyordum. Ama "Haydi bir bardak içip geleyim" diye çıkınca yukarıya, otogar çevresine yayılmış aydınlatma lambalarının loş ışıkları arasında ve yıldızların altında serinlemekte olan bir yaz başı gecesinin büyüüne kapıldım.

Çay da tek bardak değil demlikle geldi. Ve önceki içtiğim demsiz Azeri çayları gibi de değil, aksine çok demliydi. Ve gecenin büyüüne kapılarak üç bardak da içince, uyku dağıldı gitti. Doğru dürüst uyuyamadım. Sabah da saat 06.00 da kalkıp, bunları yazmaya başladım.

Bu arada otele yerleştikten biraz sonra Şemsi aramıştı. Çünkü evden ayrılırken Şemsi ile görüşmemiş ve telefonla da ulaşamamıştım. Kendisiyle Karadağ Savaşı üzerine bir söyleşi yapmak ve resimlerini çekmek istiyordum. Fakat geçen iki güne yakın süre içinde pek bir araya gelip de bu düşüncelerimizi gerçekleştiremedik. Hatta bir resmini bile çekememiştım.

Telefonda ayrıldığı için ve yeterince ilgilenemediği için üzüntülerini belirttikten sonra bu söyleşiyi yaparak resimlerini çekmemi istedi. "Nasıl olacak bu" dediğim zaman da, "Ben sabah 07.00 de geleyim. Türk Dünyası benim gibi bir yiğidi tanısn" dedi.

Şemsi gelir mi, diye otelde bir süre bekledim; fakat gelemedi. Sanıyorum uyanamamıştır. Yoksa söyleşi için çok istekliydi. Bu arada çıkıp bir de otobüse bakıp geldim. Otobüsün yanında kimse yoktu.

Otodardaki mağazalar

Otelci “Sen onlara bakma, bilet almadan binemezsin. Otobüsü takip etmene gerek yok. Git kasasını bulup biletini al. Otobüs orya gelir” dedi. Biletlerin satıldığı kasayı buldum; 18 nolu kassada Tebriz yazıyordu.

Kasadaki bayan otobüsün 17 nolu perondan saat 09.00’da kalkacağını ve Tebriz’e bilet ücretinin 23 Manat olduğunu söyledi. Oysa dün konuştuğum otobüşçü Tebriz 28 Manat demişti.

Fakat dün hala geziyi tersinden başlatmayı düşündüğüm için “Ben Erdebil’e gideceğim. Erdebil 350 Km. Tebriz 750 Km. Yani Tebriz, Erdebil’in iki katından daha fazla bir mesafe. Nasıl ikisi de 28 Manat, oluyor? ” dediğim zaman da “Fark etmez sınırı geçtikten sonra her taraf aynı fiyat” demişti. Biletimi alıp peronu bulup, çevreyi gözleyerek beklemeye başladım.

Gezi planımı son anda değiştirmiştim. Gece uykuda kaçınca, “Geziyi nereden başlatsam daha iyi olur” diye düşündüm. “Tebriz’e gitsem daha iyi olmaz mı” diyordum. Çünkü ben bütün planlarımı, İran’a Doğu Anadolu’dan girerek, gezimi Tebriz’den başlayacak şekilde yapmıştım.

Tebrizden Urmiye’ye, oradan Kirmanşah ve Hemedan İsfahan olarak devam edecektim. Yezde gidip gitmemeye İsfahan’da karar verecek, ama Şiraz’a mutlaka gidecektim. Aslında şimdi geldiğim bu yolu ise, dönüş yolu olarak düşünmüştüm.

Tabelada vakit, gidilecek yer ve yola çıkma saati, (yola düşme) görüliyor.

Sonra Tebriz güzergâhı, mutlaka görüp gezmem gereken yerlerdi. Yani herhangi bir nedenle, geziyi yarıda bırakacak olursam, bu bölge sona

kalmamalıydı. Ayrıca bu bölgede sıcak kuşğa ve çöle gireceğime göre, daha fazla yaza kalmamalıydım. Bu yüzden gece Erdebil değil, Tebriz'e gitmeye karar verdim.

BAKU OTOGARINDA

Baku otogarında oturmuş
Azeri televizyonunu izliyorum.
Kaybolmuşum yollarda
Yarım yamalak anladığım
Azerice reklamlara gülümsüyorum.

Baku otogarında oturmuş
Azeri birasını yudumluyorum.
Gurbet tadı duyularımda
Gürültüde kaybolan, Azerice sözcükleri
Yakalamaya çalışıyorum.

Baku otogarında oturmuş
İran otobüsünü bekliyorum.
Toplanmış insanlar otogarda
Kafalarında gidecekleri yollar
Ben yollarda İran'ı düşünüyorum.

AZERBAYCAN DEĞERLENDİRMESİ

Azerbaycan- Türkiye ilişkilerinde de belirttiğim gibi, Azeri yönetimi, Türkiye'ye vize uyguluyor. Ve TL, Gürcistan ve İran'daki kadar öncelikli bir para değil. İran ve Gürcistan'da kendi paraları USD ve TL ilk üçte yer alırken, Azerbaycan'da 4 veya 5.nci sırada yer alıyor. Yani bir taraftan kardeşlikten dostluktan bahsedilirken, bir yandan da mesafeli durmaya çalışan bir soğukluğu sezmek olanaksız.

Sanıyorum yönetim belki de halkların birleşmek istemesinden falan çekinerek, araya mesafe koymaya çalışıyor olabilir diye düşünüyorum. Çok gereksiz ve saçma bir düşünce olsa da başkaca da bir neden bulamıyorum.

İran ile Azerbaycan da birbirlerine aynı politikayı uyguluyorlar. Fakat İran ile Azerbaycan'ın coğrafi konumu, demografik yapısı, din, dil, tarih ve kültür benzerliklerini, Türkiye açısından düşünmek olanaksızdır. Türkiye için en iyi Azerbaycan, bağımsız, dost ve kardeş bir Azerbaycan'dır. Fakat İran'da daha büyük bir Azerbaycan'ın olması, hem İran ve hem de Azeri yönetimlerince bir tehdit gibi algılanıp, buna göre soğuk politikalara neden olabilir.

İran, ülkesindeki Azeriler, Azerbaycan ile birleşmeye falan kalkar diye, Azerbaycan'dakilerin Müslüman olmadığını, Sovyetler döneminde namazı unuttuklarını yaymışlar. Bu arada bir yandan da Azerbaycan'daki şeriat yanlısı partileri destekliyorlarmış.

İran bu arada ülkesindeki Türk kesimleri Türkiye'den uzak tutmaya da çalışırken, bir yandan da Türk dünyası birleşmesin diye Ermenistan'ı da destekliyor. İran yönetiminin çıkarları gereği, Ermenileri desteklemesi aşırı duygusal Azerbaycan Azerilerinin, İran'dan soğumasına ve bir bakıma İran Azeri'sinden de soğumasına neden olmaktadır.

Yani dostluk kardeşlik, bir millet iki devlet sloganlarının arkasında bin bir dümen var. Halk resme bakıyor, oysa önde görülen hiçbir şey resmin arkasında yok.

Kirmandalı'da tarım arazisi

Bakû'den istediğim keyifî alamadığımı söylemiştim. Aslında bunun nedenini de tam olarak anlayabilmiş değilim. Çünkü belli beklentilerle gelmeyen birisinin Bakû'yü beğenmemesi olanaksızdı. Yani bilimsel ve objektif bir değerlendirmede Bakû'nün benzerlerinden daha üstün bir şehir olduğunu kabul etmemek olanaksız.

Öyleyse benim içimi buran şey belki duygusal bir durum, beklide yanlış beklenti ve bilgilerle buraya gelmemdir diyorum. Ve en çok içimi buran şey ise, Azeri insanını hak ettiği refah düzeyinde, özgür ve rahatlık içinde bulamamış olmamdır.

Gerçi Azerileri tam olarak anlamak da olanaksızdı. Sanki güllük gülistanlık bir ülkede oldukça rahat yaşıyorlarmış gibi hiçbir şeyin farkında değillermiş gibi cevaplar veriyorlar, iyiyiz diyorlar, yönetimden memnunuz diyorlar. Hatta övğüyle, Aliyev mafyanın kökünü kazıdı diyorlardı.

Fakat söyledikleri ile düşündüklerinin farklı olduğunu anlayıp, biraz çekiştirince başlıyorlar anlatmaya. Örneğin: “Çevresindeki ülkelerin en zengini Azerbaycan” diyorum. Halkı en fakir olanı ve bu yetmezmiş gibi en pahalısı Azerbaycan“ diyorum. Özellikle pahalılıktan söz edince dayanamıyor ve sökülüyorlar.

Bakû’de görüştüğüm birkaç kişi “Gürcistan'a gazı biz veriyoruz onlar bizden ucuza kullanıyorlar” diyordu.

“Neden böyle pahalı” diyorum Bakûlüye “Mafya” diyor. “Hani Aliyev mafyayı temizledi” diyordunuz?

“Temizledi ama devlet mafya oldu. Telefonu tek bir adam ithal ediyor. Ya yakını, ya da çok rüşvet veriyor. Çocuklarım doyasıya banana (Muz) yiyemediler şu yaşa dek” dedi.

Yanındaki önce konuşmaktan özellikle kaçınan genç birisi “Çünkü her şeyin ithalatçısı tektir. Rekabet olmadığından fiyatlar çok yüksek” dedi.

Ama vergiler çok düşük, bu durumun fiyatları aşağıya çekmesi gerekmez mi?” diyorum. Öteki: “Evet vergi düşük ama vergiden fazla rüşvet vermezsen, devlette işini yürütemezsin” diyor.

Doğrusu Azerbaycan'ın bu haline üzüldüm. Türkiye'deyken Azeri yönetimini çok taktir etmeme rağmen burada hiç beğenmedim. Azeri insanını ise tam anlayamadım diyebilirim. Çünkü yönetim insanları, tam bir baskı altına alıp, öylesine sindirmiş olmalı ki, insanlar tam açılmıyor.

Herkes hayatından memnun numarası yapıyor, fakat belli ki, içi kanıyor. Sanıyorum birbirlerine karşı da, bir dış ve bir de iç görüntüleri var. Yaşam ikili bir oyun gibi. Fakat bu denli yokluk ve bu denli pahalılığa rağmen insanlarda

yaşama sevinci ve gelecek umudu, Türkiye'deki insanlardan çok daha iyi durumda.

Kemiksiz (sümüksüz) dana eti 8 manat= 16 TL. Gürcistan'da 13 Lari.

Türkiye'de insanlar ne denli zengin de olsa, yaşam da ne denli bu ülkelerden daha ucuz da olsa, insanların yüzü yine de hiç gülmüyor, herkes sinir stres küpü.

Aslında Azerbaycan'a Türkiye'den müteahhitlik hizmetleri ve özellikle de öğrenci olarak çok fazla insanın geldiğini biliyordum. Fakat ben burada kaldığım üç gün içinde İran Azerileri ve başka milletlerden insanlarla karşılaştım. Fakat Gürcistan'da o kadar Türke rastladığım halde burada hiçbir Türkiye Türk'ü ile karşılaşamadım.

Azadlık Meydanı

Ayrıca burada 'TL geçmiyor, Manat'a çevirmeniz gerek. Bir manat iki lira. Fakat döviz bürolarının çoğunluğu ve işyerlerinde kimse Lirayı kabul etmiyor. Dolar ve Euro bozuyorlar ve dolar en makbulü. Hatta Doları bozdurmasanız bile her yerde Dolar olarak kabul ediliyor.

Azerbaycan komünizmden kapitalizme geçerken evler satılmış ve zenginler (mafya ve yandaşlar) almış. Müthiş bir ev sıkıntısı var. Üç oğlum var everemiyorum evsizlikten” diyordu birisi.

Toprak ise, Ülke nüfusuna bölünerek çıkan miktar bir kart kabul edilip 5 kişilik aileye 5 kart verilmiş. Tabii bu işlenebilir bir büyüklük müdür? İşlenebilirse şehirde işçilik yapan adam, çiftçiliğe nasıl geçiş yapar? Tarım alet ve makinesi var mıdır vs. Ayrıca bu insanlar kolhoz yöntemi dışında bir tarım nasıl yapılırlı ne kadar bilir. Bu ve benzer nedenlerle bu kartlar da zenginlerde toplanmış sanıyorum. Sonuç olarak geçim standardı düşük Azerilerin.

Azerbaycan'da yaşam standardının Gürcistan seviyesini yakalayabilmesi için, maaşların ikiye katlanıp, fiyatların sabit tutulması Türkiye için maaşların üçe katlanıp, fiyatların sabit tutulması gerekiyor.

Bu ülkeler aslında, çok güzel tarım ve hayvancılık olanaklarına sahip. Gelecekte dünyada büyük çapta gıda açıkları olacağından, belki de gıda üretimi petrol üretiminden daha değerli olacak. Gıda ve turizm en önemli ekonomik etkinlik olacaktır diye düşünüyorum.

Çünkü bu ülkelerde bu potansiyel fazlası ile var. Gürcistan cennet gibi bir ülke, iklim uygun ve toprak çok verimli. Azerbaycan da, Bakû yakınlarına dek aynı arazi özelliklerine sahip. Tarım ve hayvancılık teşvik edilirse halk zenginleşir. Üretim fazlasını Rusya ya gönderir. İleride Türkiye'nin de gıda açığı olacaktır; Türkiye'ye de satar.

Fakat turizm şimdilik bu ülkelere çok uzak. Nedeni ise hizmet sektörünün gelişmemiş olmasıdır. Aslında Turizm potansiyeli çok yüksek olmasına rağmen tuvalet sorunu çözülmeden turizmin gelişmesi olanaksızdır.

O da ne ki, üç beş yılda çözülür diye düşünebilirsiniz, fakat tuvalet bir yaşam biçimidir. Olaya lüks tuvaletler yapmak olarak değil de, yaşam tarzını değiştirmek biçiminde bakmanız gerekir ki, bu da epeyce zor bir iştir. Yaşanıp görülmeden benimsenemez.

Çünkü şu anda bu ülkelerde pis tuvalet pek fazla yadırganmıyor. Kimseyi rahatsız etmiyor. Böyle durumlarda olayı kanıksayanlar, rahatsız olanlardan rahatsız olurlar. Rahatsız olana toplumun dışında ve topluma tepeden bakan uçuk insan gözüyle bakarlar.

Hayvancılık alanları

Bir de tuvalette taharet borusu ve su yok. Ben Avrupa ülkelerinde taharet borusu olmayınca bunu dinler arası bir ayırım gibi düşünmüştüm, Oysa Azerbaycan Müslüman olduğu halde, burada da taharet borusu yoktu. Yani Sovyetler döneminde böyle imiş, şimdi de böyle devam ediyor. Öyle ise insanlar, nasıl temizleniyor akıl erdiremiyorum.

Kâğıtla kuru kuruya silerek ne kadar temizlenir? Ne kadar kâğıt gider, o kadar çok kâğıt lağımı tıkamaz mı, doğrusu çözemedim. Çünkü tuvaletlerde, taharet borusu olmadığı gibi, başka su da yok. Otel ev hepsi aynı durumda.

Lüks otel sayısının artışı da, turizmde büyük kitleleri çekmeye yetmez. Ancak zenginlere hitap eder. Orta tabakalar için 20-30 Dolar veya Eroluk otellerin yapılıp, temiz işletilmesi gerekir. Oysa bugün 20-30 Dolarlık otellerde

kalmak çok zor. Duş Tuvalet ortak ve çok ilkel durumda. Neredeyse eski kervansarayların düzeyinde bile değil.

Bakü'de Liman

Azerbaycan'da beni hayal kırıklığına uğratan en önemli olaysa, buradaki gönüllü şariat uygulamasıydı. Azerbaycan'a gelmeden böyle bir durumla karşılaşacağımı hiç düşünmemiştim. Çünkü ben bu ülkeyi hep laik bir cumhuriyet olarak düşünmüştüm. Fakat Azerbaycan'da tam anlamıyla şariat yaşanmaktaydı.

Özellikle İran'da bir aydan fazla bir süre dolaştıktan sonra, gerçek anlamda şariatın Azerbaycan'da ve üstelik devlet zorlaması olmadan, gönüllü yaşandığına kanaat getirdim diyebilirim.

Görüşüğüm en az on kişiden şu sözleri duydum. “İslam Cumhuriyeti halkoyuna sunulsa, halkın % 90’nı kabul eder” diyorlardı.

“Sizi Antalya’ya davet etsem, ailecek gelmek ister misiniz?” Bu soruma aldığım yanıt da genelde olumlu değildi. “Gelmek isterim elbette... Fakat ben Antalya'ya karımı ve kızlarımı getirmem. Çünkü orada kadınlar açık” diyorlardı.

Tüm bunlara dudağını boyayan ve sigara içen kadın, bar kadınıdır görüşünü de eklerseniz, Azerbaycan’daki dinsel düşüncenin toplumsal yaşamı ne denli etkilediğini daha iyi değerlendirebilirsiniz. Oysa İran’da böyle değil. Gerçi İran’da da kadın kapalıdır ama evde kapanmaz ve sokaklarda çoğunluktadır. İşinde gücündedir ve özellikle de çoğu makyajlıdır.

Gerçekten de burada sigara içen kadın görmedim. Zaten sokakta kadın çok az. Makyajlısı da az. Bu yüzden Azeri kadını, Gürcü kadın gibi modern ve bakımlı değil. İçki konusunda da, Şafiler kadar tutucular.

GEZİ 2012

BATUM

Antalya'dan yola çıkıştan tam 24 saat sonra, 6 Mayıs 2012 Sabahı saat 10'da Sarp sınır kapısında gümrüğe girdik. Gümrükte büyük yığılma vardı. Fakat polis sayısını artırdılar. Türk tarafını 45 dakikada geçtik. Gürcistan tarafı yarım saatten az sürdü. Gürcistan gümrüğü geçen sene geldiğimde içler acısıydı. Hatta tuvaletini çok eleştirmiştim. Ama şimdi öylesine güzel tesisler kurmuşlar ki, bu kez Türk tarafı gölgede kalmış.

Sarp'ta Türkiye-Gürcistan Gümrüğü

Otobüs Tiflis'e devam edecekti. Şoför "Sen teksin. Şimdi bir kişi için Batum'a girmeyelim, şuradan bir taksiye atlayıp git" dedi. Aslında Batum'a gidecek iki kişiydik, ama öbür yolcunun kocası ve çocukları onu almaya geldi. Arabanın bagajına ve atka koltuğun yarısına dek eşyaları doldurduktan sonra, arkaya iki çocuk da sıkıştı, kadın öne kocasının yanına muzaffer bir komutan gibi oturdu.

Aslında otobüste konuşmamız, Gürcü kadın bana otel bulmamda yardımcı olacaktı. Fakat gümrüğe kendisini karşılamaya gelen oğlu kızı ve kocası, zaten bir araba da eşyası olduğundan beni alamadılar.

Otogar çevresinde satıcı kadınlar

Taksiciler götürelim diye etrafımda dönüyordu. Türkçe konuşan birisine “Kaç para” dedim; taksici on lira istedi. Kadın “Binme bak ilerde 101 nolu otobüse bin bir liradır; hem de senin istediğin yere otogara gider. Otogarın çevresinde oteller var” dedi.

Otogara varınca bir Türk taksici otele götüreyim dedi. Ne kadar dedim beş lari istedi. “Ben Premier Otele gideceğim ve buraya çok yakın olduğunu biliyorum” dedim. “Üç lari ver madem” dedi. “Hayır larım yok iki lira bozuk param var istersen” dedim; “Tamam” dedi.

Hani dışarıda her millet kendi vatandaşını, yardımcı olmak ayaklarıyla kazıklar ya, bizimkisi de öyle bir şey. Ama ben otelin çok yakın olduğunu bilsem de, sırt ve el çantasını taşımak zor olduğu için kabul ettim.

Premier Otel ile yan yana, hatta bitişik bir otel daha vardı. Bu otelin levhasının bir yüzünde Otel Batumi ve öbür yüzünde ise Türk Oteli yazıyordu. Taksiciye sen Premieri sor ben buraya sorayım dedim. Resepsiyondaki Gürcü kız ve kat görevlisi delikanlı Türkçeyi iyi konuşuyordu. Gecelik 70 Lari istedi. “Antalyada beş yıldızlı otelde bundan ucuza kalıyoruz, olmaz” dedim.

“Peki altmış lari olsun dedi. “Lari yok. Kabul edersen elli lira vereceğim” dedim. “Olmaz hiç olmazsa 50 lari olsun” dedi; “Olmaz, 50 lirayı kabul etmiyorsan gidiyorum” dedim. Lobi de karı koca bir çift oturuyordu. “Olsun, olsun” dediler.

Aşağıya eşyalarımı almaya gittiğimde taksici de, Premier Otelin fiyatını almış geliyordu. “Abi bunlar 70 lari istiyor dedi. Ben “Tamam gerek yok. Ben bunlarla 50’ye anlaştım, burada kalıyorum” dedim.

Otele yerleştiğimde saat 12.00 olmuş ve yola çıkalı da 26 saat olmuştu. Onun için önce bir saat kadar yatıp dinlenmek istiyordum. Gündüzleri kesinlikle uyuyamasam da, bugün yolculuğun yorgunluğu ve uykusuzluk nedeniyle uyuya kalmışım. Uyandığımda saat ikiydi. Açlık da vardı. Ama yarın buradan gideceğime göre yemekle zaman kaybedemezdim. İkidenden sekize dek altı saat sürem vardı. Bu altı saatte Batum’da görmek istediklerimin en fazlasını

görmeye çalışmam gerekiyordu. Ayrıca yarın nasıl Bakü'ya giderim onun da araştırılması gerekiyordu.

Önce otogarın önünden geçerken Türk firmalarına sordum. Zaten buradaki otobüs firmalarının yüzde yetmişi Türktü. Onlar hep Tiflis'e kadar gidiyordu. Bakü'ya giden arabaları buraya girmeden gümrükten doğrudan gidiyormuş. Kimi gümrüğe gider oradan binersin diyor, kimi gümrüğü geçtikten sonra yolcu almaz diyor, kimi de o arabalar gece geçer diyor. Yani Tiflis'e gidip oradan binmekten başka çare kalmıyordu. Bu da iki gün kaybına neden olabiliirdi.

Batum otogarında Türk otobüs firmaları

“Neyse, takma kafana bunları haydi hemen gezmeye başla, nasıl olsa bir çare bulunur” diye kendimi motive ederek Garajın önünden geçen caddeye dalıp doğruca ilerleyince küçük bir parkın deniz tarafında Katolik Kilisesine vardım.

Görmek istediğim eserlerden birisi buydu. Resimlerini çekip ilerledim. Bir otobüs yazıhanesi görünce onlara sordum. “Bursa’dan kalkan otobüsler direk Baku’ya gidiyor. Karşıda yazıhanesi var” dediler.

Batum Sheraton oteli

Hemen oraya gittim. “Tamam yarın 10.00 buraya gel” dedi. Oradan da İran’a gideceğimi söyleyince, “Batum’dan İran’a direk araba var” dedi. “Nerede” dedim. “Garajdan kalkıyor, işte kartı” dedi. Kartı alıp geziye devam ettim. Artık rahatlamıştım ve gönlüme göre gezebilirdim.

Sahile inmek istiyordum. Uzaktan sivri bir cami veya kilise kubbesi, ya da saat kulesi gibi bir şey görünüyordu. Geldiğim caddeden sağa dönerek bu kuleye doğru yürüdüm. Sahil boyunca uzanan yeşil kuşak görüldü. Bu yeşil kuşağın başlangıcındaki görkemli kulenin de sheraton otel olduğu anlaşıldı.

Çakıl kaplı kıyı

Otelin önünden geçerek parka daldım yaklaşık 150-200 metre genişliğindeki park kıyı boyunca uzanıyordu. Çimleri, çiçekleri ve ağaçları çok gür ve canlıydı. Bu yeşil kuşağın önü ise yine 150-200 metre genişliğinde bir

çakıl kuşağıydı. Denizin içinden parkla sahili ayıran yola kadar tamamen çakıllarla kaplıydı. Yani kıyıda hiç kum yoktu

Buraların fotoğraflarını çektikten sonra yeşil kuşağın ortasındaki yoldan Liman tarafına doğru ilerledim. Deniz gittikçe sağa dönüyordu. Hatta liman neredeyse otoparkın önlerine falan geliyordu.

Tiyatro

Yeşil kuşak dediğim Bulvarı (Boulevard) Parkı tam bir botanik bahçesi gibi zengin bir bitki topluluğunu çok güzel düzenlenmiş bir biçimde sergiliyor. İnsanları serinletiyor, dinlendiriyordu. Ve Karadeniz'in öfkesini kusal gibi kuduran dalgalardan eser yoktu. Deniz sessiz sakin ve uslu uslu duruyordu. Küçük kıyı dalgaları çakılları üstünde bir köpük görüntüsü verip kayboluyordu.

Parkın kara tarafında büyük ve lüks oteller yükseliyor, kimi yerlerde güzel meydanlar vardı. Gençler özgür ve rahat, parkın her yerinde hiç çekinmeden sevgilileriyle öpüşüyordu.

Limana doğru önce çakıllı kumsal bitti. Sonra yeşil alan daraldı. Sahil boyunca limana doğru uzanan parke taşı döşenmiş bir alan başladı. Buradan limana gitmek yerine otellerin arkasındaki tarihi alana döndüm.

Tarihi yapıların çoğunun Rustavelli Caddesinde olduğunu biliyordum. Ve nihayet daha caddenin en başında İliya Çavçavazi Tiyatrosu çıktı karşıma. Tiyatronun bu arka girişinin önünde İliya Çavçavazi'nin büyük bir heykeli vardı. Tiyatronun önü muhteşem bir parktı. Hatta bitkiler parkı olduğu kadar da sanki bir heykeller parkıydı. Geniş büyük parkın her yerinde heykeller vardı.

Tiyatronun önünde park

Tiyatronun içine girdim. İçerisi tam bir curcuna... Alt katta belki üç beş okulun temsil grupları, milli oyun kıyafetleriyle dolaşıyorlar. Solonun değişik bölümlerinde oynayanlar, temsil provası yapanlar, yerlere oturup dinlenenler.

İkinci katta müzik son ses yıkıyor ortalığı. Davul ve tulum eşliğinde Kafkas oyunları oynayan çocuklar. 5 yaşından 18 yaşına dek değişik gruplar yan bölmelerde çalışırken, ortadaki büyük salona girdim. Burada sahnede bir oyun ekibi oynarken salon ve yan localar seyirci dolu. Belki bir yarışma bu. Sırası gelen oynayıp çıkıyor olmalı diye düşündüm. Fakat tiyatro salonunun tüm bölümleri, çok aktif biçimde kullanılıyordu.

Alanı çevreleyen binalardan bir bölüm

Çıkışta parkın ve Rustavelli caddesinin fotoğraflarını çektim. Demir Tiyatrosunun da bu caddede olduğunu okumuştum Hatta Şvartnatze Drama Tiyatrosu da buralarda bir yerde olmalıydı Ama bunları aramak yerine önüme çıkanı gezmek daha hızlı hareket olanağı sağlayacağından, sola saptım.

Burası da muhteşem bir alandı. Meydanın ortasında devasa boyutlarda bir azize heykeli vardı. Oradaki pek çok insana sordum, Meryem mi, melek mi, azize mi diye, ama kimse bilmiyordu. Heykel diyordu. Meydanın adına da meydan diyorlardı. Bu meydanın çevresindeki bina ve kiliseler de birbirini tamamlayan tarihi yapıları. Çok ince bir zevk ve estetik, sanki bir tablo bütünlüğü içinde getirilip buraya kondurulmuş gibiydi. Durup fotoğraflarını çektim. Hayranlıkla izledim.

Batum Limanı

Saat altıya geliyordu. Hem yoruldum ve hem de açılmıştım. Otele giderken iki muz alıp açlığı yatıştırdım. Akşam otelde yemek bulunuyor dediler. Akşam yakındı. Yarım saat dinlenip tekrar otelin karşısındaki pazara daldım. Buradan limana geçebileceğimi düşünüyordum. Fakat gördüm ki bütün sokaklar 50 metre ilerde bitiyordu.

Birisine sordum. “Limana nasıl gidebilirim” diye: “Şu merdivenlerden çık git” dedi. Merdivenleri çıkınca liman görüldü. Burası neredeyse 500-600 metre uzunluğunda bir üst geçitti. Altımda tren yolu ve trenler vardı.

Üst geçitten sonra 500 metre kadar daha yürüyerek limana vardım. Gürcistan’ın en büyük ve en önemli limanı burası ve çok da güzel bir görünümü var.

Liman kıyısında balıkçılar

Limanın girişinin karşı kıyılarında yine park çok güzel ve kıyı boyunca bir kuşak oluşturuyor. Yolun liman tarafında parklar ve kara tarafında ise değişik tarzlarda çok güzel eski binalar vardı. Ve bu binaların arasından bir caminin minareleri de yükseliyordu.

Mayıs başlarında bu güzel akşam vakti, insanlar ya kıyıda geziniyor, ya parklarda oturuyor, ya da kıyıda balık yakalamaya çalışıyordu. Ve bu insanlar, öfke, stres ve kapristen arınmış, akşam serinliğinde havanın dinginliği gibi, insanların yüzünde de bir dinginlik, bir derinlik vardı.

Sekize dek buralarda dolaşıp otele varınca mutfakta tamirat nedeniyle yemek olmadığını söylediler. Sokak satıcılarından domates, salatalık, soğanla bir ekmek aldım ve akşam yemeğini de böylece halledip, otelin şifresini alarak internete girdim. Eşime oğlum ve kızıma durumu anlatan kısa mailler yazıp, 12 civarında yattım.

Sabah erkenden kalkıp, bu notları aldım. Çay bisküi ile bir kahvaltı yaptıktan sonra Otelden 09.00'da çıktım. Otogardan kalkacak İran arabasını buldum. Fakat İran arabası Bakû üzerinden gitmiyordu. Azerbaycan vize ve daha pek çok zorluk çıkardığı için, İran arabası Türkiye üzerinden gidiyordu.

Ben daha dün Türkiye'den çıkış yapmışım ki, bugün aynı saatlerde yeniden giriş yapıp, günün geç saatlerinde de, tekrar yurdışına çıkış pulu alarak 24 saat içinde Türkiye'ye bir giriş iki çıkış yapmış olacaktım.

Ama en uygunu bu idi. Çünkü Azerbaycan'ın sevimsiz bir yüzü vardı. Dün olduğu gibi bu gün de yine 26 saat yolculuk yapacaktım ama direk İran'a girecektim. Yani aslında Azerbaycan polisini ben de görmek istemiyordum. Azerbaycan'a girmeden nasıl İran'a geçebilirim diye düşünüyordum. Yol epeyce uzasa da istediğim gibi oldu diyebilirim.

Hani, Azerbaycan'a girmek istemiyorsan, neden direk Gürbulak Sınır kapısından girmedin de diyebilirsiniz. Ama bu kapıyı geçen yıl da PKK terörü nedeniyle güvenli görmediğim gibi, bir de bu sene geziye Erdebil'den, Yani Azeri sınırından başlayacağım için seçmişim.

Meydandaki azize heykeli

Bileti 110 Lariye aldım. 120 Liraya yakın bir para. Geçen sene Lari 90 kuruştı, şimdi lira 90 kuruş olmuş. Gürcistan hızla toparlanmaya çalışıyor. Sanıyorum en önemli limanı ve turizm merkezi olduğundan Batum'a ayrı bir önem verilmiş. Ve şehir geçen yıla göre neredeyse yüzde yüz gelişmiş.

TAHRAN, KARS, TİFLİS

İran'da Zencan, Tebriz, Erdebil, Astara, Reşt, Bender Enzeli, Ramsar, Sari, Gorgan, Kuçan, Meşhet ve Nişabur şehirlerini gezdikten sonra Bajgiran'dan Türkmenistan'a girerek, gezimi Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Çin ve Moğolistan'dan geçip, Baykal Gölünün orada Sibirya'ya çıkarak sürdürmeyi planlamıştım. Ama Türkmenistan Gümrüğünü geçemeyince İran'a geri dönüp Meşhet'ten Tahran'a gelmiştim.

Cumartesi sabahı kahvaltı yapmadan saat 8.30'da otelden çıkıp, mücevher müzesini aradım. Yakınlarda olduğunu sanıyordum. Geçen sene gelişimde Cuma olduğundan kapalıydı. O yüzden şimdi garaja gitmeden önce orayı gezmek istedim.

Fakat uzakta olduğunu öğrenince vakit kaybetmeden bir taksi bulup, Azadi Otogarına gittim. Arabanın Tiflis'e benden başka yolcusu yokmuş. Bu yüzden bir saat gecikerek iki yolcu daha buldu. Gerisi İran içinde yol boyunca Zencan, Tebriz, Hoy ve Pazargan'da inen yerli yolculardı.

İki gün içinde Bajgiran'dan Pazargan'a, yani Türkmenistan sınırından, Türkiye sınırına gidecektim. Bin kilometreden fazlasını geldim, Tahran'la Pazargan arası da 1000 km'ye yakındı.

Arabanın yarısı dolmuştu, ama sınıra vardığımızda, iki şoför üç yolcu, beş kişi kaldık. Gece saat 02.30'da Pazargan'da gümrüğe girdik. İran gümrüğünden yürüme hızında 6-7 dakikada geçtim. Öteki iki yolcu İran Gümrüğünün oturma salonuna geçip oturdular. Ben hızla Türkiye gümrüğüne geçtim. Burada da beş on dakikada işlemlerim bitti. Zaten pasaport kontrolü dışarıda yapılıyordu. Polis bir kulübede, orada sıraya girip pasaportunuzu damgalatıyorsunuz. Yani bir salonun içinde falan değil.

Tabran'da bir meydan ve Ferdosi heykeli

Gece saat iki buçuk, Pazargan'dan Gürbulak'a (Türkiye'ye) geçmişsiniz, hava buz gibi. Eşya kontrolü de otobüslerin yolcularını alacağı yerde yapılıyor. Doğruca oraya gidip eşyaları XR cihazından geçirip çıktığımda saat daha üçe gelmemişti. Gümrükte TIR'lar bölümünde yığılma kilometrelerce uzadığı halde otobüslerde fazla bir yığılma yoktu. Bir saatte geçer ve en geç 03.30'da otobüs gelir diye düşünüyordum.

Ağrı Dağı tarafından hafif bir rüzgar esiyordu. Fakat buz gibiydi. Bir çocuk anasının kucagında felaket öksürüyordu. İki kişi bir battaniyeyi birlikte örtünmüşler, herkes büzülerek bedenini küçültmeye çalışıyor, ben rüzgardan korunmak için kontrol kulelerinin kuytu yerlerine saklanmaya çalışıyorum.

Sırtımda cekete rağmen üşüyorum. Sürekli dikelmekten ayaklarım ve belim ağrıyor. Ara sıra kısa mesafeli yürüyorum. Bu arada gündüz çok sıcak olduğundan kısa kollu gömlekle gelenler de var. Tır tır titriyorlar. Tam bir felaket.

Küçük ve Büyük Ağı'nın gece gümrükten görünüşü

Salon sıcak, lüks, konforlu, rahat ama olması gereken yerde değil. Otobüs salonun önünden geçmeyecek. Oraya lüks salon yapacağına şu XR cihazının çıkışına üstü kapalı üç duvarlı bir yer yapılırsa lüks solondan bin kat daha faydalı olacak.

Otobüsü gelenler binip gidiyor. Bizim otobüs saat 04.00'e doğru gelebildi. Önünde üç tane İstanbul arabası vardı. Nihayet 04.30'a doğru öndekiler gitti, bizim araba en öne geçti.

Aslında yolcular eşyalarını alıp gümrükten kendileri geçiriyordu. Fakat şoförler arabanın içinden bir sürü paketler indirip XR cihazına koydular. Bu arada bir görevli otobüse gitti. Sonra XR cihazının telefonundan bir yeri arayarak, "Deponun biri boş diyor. Orta depoyu XR cihazına sokmadan anlayamayız" diye arabanın plakasını söyleyince "Eyvah bu bizim araba" dedim.

Yaklaştıkça Ağrı Dağı büyümeye başladı

Şoför, muavini azarlıyordu. “Tek depo ötekiler boş. İsterseniz bakın desen geçerdik. Ne diye şu depo bu depo diye geveledin” diyordu.

Ne yazık ki otobüs mazot kontrolüne gitti, biz kaldık yine soğukta. Bu arada ortalık da ağarmaya başlamıştı ki; ilerde iki sivri tepe belirdi. Sipsivri iki küçük tepe. Yanımdaki öteki Tiflis yolcusu “Ararat” dedi.

“Yok canım. Ararat bizim en yüksek dağımız. Beş bin metreyi geçen bir dağ böyle küçük tepe gibi mi olur” dedim, o ısrar edince XR cihazının görevlisine sordum. “Evet Ağrı Dağı” dedi.

Şaşırmıştım, “Ama çok küçük görünüyor” dedim. “Sen şimdi giderken iyi bak, 5-10 km sonra nasıl büyüyor” dedi.

Neyse bizim otobüs saat 05.00’i geçerek geldi. Binip yürüdük. Aslında uykusuzdum. Toplam bir –iki saat ya uyumuş, ya uyumamıştım. Ama Erzurum Hopa arasında uyurum. Nasıl olsa orayı 25 gün önce gördüm diye düşündüm. Bu yüzden Ağrı dağını uykuya feda edemezdim. Doğubayazıt’a kadar izledim ve fotoğraflarını çektim.

Buradan sonra biraz uyumuşum. Otobüs bir benzinliğe girdi. “Kahvaltı molası mı” dedim; “Evet” dedi. Hasankale girişinde her zamanki mola verilen restorandır diye düşünüyordum, ama değildi. “Eh firma farklı olunca farklı yerlerde durabilir” diye düşündüm.

Restoran da iki Gürcü kadın vardı. Burası nere diye sordum. “Garz” dedi. Küçük bir köy falandır dedim. Fakat masada kahvaltı yapan iki kamyon şoförü buranın Kars olduğunu söylediler.

“Allah, Allah, bizim ne işimiz olur Kars’ta” dedim önce, fakat sonra Hopa’ya, Ardahan Artvin yoluyla gideceğiz galiba diye düşündüm. Ama kamyon şoförü, “Posof’tan gideceksiniz. Burası yeni kapı ve çok kısa” dedi.

Hanak'tan sonra orman başlıyor.

Restoranda iki kamyon şoförüyle bir de ben vardım. Gidip yüzümü yıkayıp geldim. Kadın kahvaltı için bir sürü şeyler saydı. Canım hiçbir şey istemiyordu.

Biraz sonra öteki yolcu geldi. Mercimek çorbası içiyordu. “İyi mi” dedim; “İyi” dedi. Bir çorba da ben söyledim. “Otobüs nerede” dedim, “Mazot boşaltıyor” dedi.

Demek ki bizim otobüsün fazla mazotu gümrükte boşaltılmamıştı. Yani ya rüşvet verdi veya ceza ödedi ama depolardaki mazotu getirdi. Yoksa üç

yolcuyla ve Antalya’da hava alanından şehir içindeki evinize ödediğiniz bir taksi parasıyla 2000 kilometre yolcu taşımak olanaksızdı.

Ilgar Dağına ilerledikçe çayır ve sular coşuyor.

Mazot satışı bitince Kars’a girmeden, Susuz, Hanak, Posof yönünde yola devam ettik. Restorandaki Gürcü kadınlardan birisi de bizimle geldi.

“Neden Gürcistan’da değil de burada çalışıyorsun” dedim. “Orada restoranda çalışana günlük 10 lira veriyorlar burada 30 lira alıyorum” dedi.

Hanak-Posof yolu, Ardahan-Hopa veya Erzurum-Hopa yollarına göre çok daha kısaydı. Ama Ilgar Dağını aşmak gerekiyordu. Bu yüzden kilometre

olarak yol kısalsa da, saat olarak beklediğim kadar kısa olmadı. Ilgar geçidinde yol 2550 metreye dek çıktı ve oradan inişe geçti.

Hanak Yakınlarına dek dalgalı arazide her yer yemyeşil çayırlar ve çayırlarda yayılan sürüler vardı. Hanak yakınlarında orman başladı. Posof'a doğru, Ilgar geçidini aşınca, doğrusu hiç beklemediğim doğa harikası bir coğrafya ile karşılaştım.

Posof Doğu Anadolu'dan çok Karadeniz'i andırıyor

Dağların eğimi arttı, dikleşti, her yer gür bir orman tabakasıyla kaplandı. Posof gür yeşillikler içinde bir yamaçta şirin bir ilçeydi. Doğrusu gözümle

görmesem burada böyle bir tabiat olduğuna asla inanamazdım. Bu da coğrafya bilgilerimizin ne denli yüzeysel olduğunu gösteriyor.

Türkgücü sınır kapısında yeniden yurt dışına çıkış pulu aldım. Bir ay içinde bu Türkiye’den üçüncü çıkışımdı. Gümrük işlemleri hemen bitti. Karşı tarafta da uzun sürmedi. 15-20 dakika içinde sınırı geçip, Gürcistan içlerinde ilerlemeye başladık.

Bu arada Kars’tan bizimle gelen Gürcü kadına Türkiyede kalma süresi 16 gün geçtiği için 500 lira ceza kestiler. Kadın “Ben bilmiyordum yeni kanunu” dediyse de; “Takip etseydin” dediler.

“Yeni kanun nasıl” dedim polise: Artık yabancılar Türkiye’ye her girişinde üç ay kalamayacakmış. Yıllık bir limit konulmuş ki bu kadın bu limiti aşmış. Türkiye’de bu şekilde sayısı milyona yaklaşan bir kaçak işçi kitlesinin oluşması, böyle bir önlemi zorunlu kılmış. Türkiye’de çalışmak istiyorsa oturum çıkartıp, sigortasını ödeyerek çalışacakmış.

Sınırın ötesinde Gürcistan tarafları da aynı engebeli yapı ve daha gür bir orman örtüsüyle kaplıydı. Batum’dan İran’a geçerken Çoruh vadisini görünce iyi ki, yanlış gelip de, bu yoldan geçmişim, Çoruh Vadisini doyasıya yaşadım demiştim ya, bu kez de Türkmenistan’a giremediğime üzülmemeye gerek kalmadı. İyi ki geri dönüp, Türkiye’de bu güzel coğrafyayı gördüm diye sevindim.

Ama İran’ın Doğusunda Bajgiran gümrüğünden, Batısında Pazargan Gümrüğüne 2000 kilometreden fazla ve Bazargan’dan, Kars ve Tiflis’i de hesaplarsak, sonuç olarak üç bin kilometre yolu boşa kat etmenin ötesinde en azından dört beş gün de kaybettim. Aynı yolu Antalya’dan çıkıştan itibaren düşünürsek, Bajgiran’a dek 5.000 km. gidip, şimdi 3.000 km geri dönüyordum.

Ahiska

Yeşillikler içinde küçük Gürcistan köylerinden geçtikten sonra, ilk kent Ahiska'da durup, kaptanlar büyük şişelerde bira aldılar. Zaten öteki yolcu, İran Sınırını geçince Türkiye gümrüğünden de viski almıştı.

Ahiska yeşillikler içinde kaybolmuş şirin bir kent. Bakımsız ama çok güzeldi. Buradan akan Posof Çayı, kocaman bir nehir gibi kentin içinden geçerek, Kura Nehrine kavuşmak için koşarcasına akıp gidiyordu. Kalesi sağlam ve görkemliydi.

Uzun süre engebeli arazide ve ormanların içinden, Posof Çayını izleyerek ilerledikten sonra, arazinin düzleşip ovaya dönüştüğü yerde, ormanlar

bir ara savana dönüştüyse de sonra tekrar gür orman olarak Tiflis'e kadar sürdü. Tiflis yakınlarında bir tır parkında durduk. Otobüs kalan mazotlarının bir kısmını daha burada satarak, masrafları doğrulttu sanıyorum. Zaten bunların asıl kazançları yolcudan çok kaçak mazot satışındanmış. Devasa üç deposu olup, bunun birini kendi kullansa ikisini satıyordu.

Tiflis'e yaklaştıkça orman savana dönüştü

Saat 18.00'e doğru Tiflis'e geldik. Tiflis'e sanki kendi şehrim gelirdi gibi, içimde kaygılar, ürpertiler ve bilinmeyene gidişin yarattığı karmaşık duygular olmadan çok rahatlamış olarak girdim. Geçen sene de tam bu günlerde gelmişim Tiflis'e; tam bir yıl olmuş. Ama geçtiğim her yer tanıdık ve sanki buralarda daha dün yürümüş gibiydim.

TİFLİS'TEN VLADİKAFKAS'A

Geceyi Tiflis'te geçirdikten sonra, ertesi gün sabah dokuzda garaja doğru bir yürüyüş yaparak, Rusya'ya gidecek bir araba aradım. “Rostov’a otobüs var” dediler. Rostov arabasının kassasını buldum. Rostov 120 Lariydi. Ben Vladikafkasta ineceğim için fiyat 60 lariydi. Ama araba bugün değil yarın saat 10.00’da kalkacaktı.

Tiflis

Diğer yazıhanelere sordum; başka araba yoktu. Bir genç “Gel amca ben seni göndereyim” diye koluma girip, dışarı çıkardı. “Ben seni taksi ile göndereceğim. Seni kandırırlar. 50 Laridir fazla verme” dedi.

Biraz ilerde başka bir yazıhanedeki başka bir gençle konuştular. Onunla anlaşılmadılar. Zaten otogardaki firmaların dörtte üçü Türk firmalarıydı. Ben bu hemşeri ayaklarıyla pazarlandığının farkındaydım, ama burası bana yabancı değildi. İşime gelmezse kabul etmem diye düşünüyordum. Arkada bir taksiciye götürdü. “Bu seni götürsün buna 20 Lari taksit ücreti verirsın” dedi.

Burada en uzak mesafenin 7-8 Lari olduğunu biliyordum. “Olmaz” dedim. “O zaman işte taksici işte sen anlaşın” dedi.

Taksici Irak Kürt’üydü. Türkçesi zor anlaşılıyor ama anlaşılmadığımız yerde bir Diyarbakır Kürtü telefonda araya giriyordu. Nihayet 10 Lariye anlaştık, ama bir Lari garaj çıkış parasını da ben verecektim. O da beni Vladikafkas minibüslerinin kalktığı garaja götürüp 50 Lariye gönderecekti.

Otel yolumuzun üzerindeydi. Uğrayıp eşyalarımı aldık. Otogara varınca birisi yanımıza yanaştı ve taksiciyle konuştular. Sonra anlaşılmamış gibi pencereyi kapatıp bir manevra yaptı. Dönüp adam tekrar geldi. Üzerimde bir pazarlık döndüğünün farkındaydım, ama konuşmalar Gürcüceydi.

Bana “Minibüs yokmuş. Bu taksici seni 80 Lariye götürecektir” dedi. Olurdu, olmazdı derken, Diyarbakırlı Kürt’e bağlanıp telefonu bana verdi. O, ”Başka araba yok, onun iki yolcusu varmış. Seni de alıp gidecek” dedi. Burada kalıp yarın gitsem, elli Lari otel parası vereceğim ve hem de bir gün daha kaybedeceğim. Çaresiz “Olur” dedim.

Gideceğimiz araba bir Mitsubishi jeepti. Önde bir bayan oturuyordu. Bagaj tavana kadar dolu. Arka koltukta da eşya vardı. Benim sırt çantasını da onların üstüne sıkıştırıp, kalan yere 100 kiloluk bir adamla ben sıkış tepiş oturdum ve hemen hareket ettik.

Şoför 100 Lari istedi. Ayakçı ile seksene konuştuğumuzu anlatmaya çalıştım. O 100, ben seksende ısrar ettim. Kabul etti. Verdiğim yüz Larinin yirmisini geri verdi.

Tiflis'te Kura Nehri

Saat tam 12.00'de hareket ettik. Tiflis'in çıkışından Kafkas Dağlarının başladığı yere kadar iklim ve bitki örtüsü, Posof'tan ya da Batum'dan gelir gibi, her yer yeşillikler içinde ve dağlar ormanlarla kaplıydı. Zaten Gürcistan'ın yalnızca Azerbaycan tarafında bozkır alanlar vardı.

Kafkaslara yaklaştıkça arazide keskin dalgalanmalar ve artan eğimle birlikte daha gür bir orman başladı. Yol yükseldikçe tabiatta vahşileşiyordu.

Kafkasların Güney yamacında yüksekçe bir dinlenme yerinde durduk. Yamaçtan buz gibi sular akıyordu. Kadınlar evde hazırladıkları pestil benzeri yiyecekleri ve el işlerini pazarlıyordu. Burada bir su içip, birkaç çekim yaptım.

Kafkaslara Tırmanırken bir kale kalıntısı.

Çok derin vadiler ve çok yüksek dik tepelerde epeyce ilerledikten sonra bir dağın yamacında sürekli virajları dönerek yükseliyorduk. Nihayet yol kenarları karlarla kaplı bir alana geldik. Dağlar müthiş güzeldi. Pencereden çekmeye çalışıyorum ama cam yağmurda ıslak. Hava her an değişiyor. Kimi yerde yağmura, kimi yerde bulutların içine giriyoruz.

Güneşli bir yerde şoföre fotoğraf çekmek için durmasını anlatmaya çalıştım. Önce anlamamış gibi devam etti ben ısrar edince durdu. Buradan karlı tepeleri ve derin vadileri çekmeye çalıştım.

Yol bozuk ve kenarında karlar.

Bir gün önce de Ağrı Dağının önünden geçmiştım. Hemen hemen aynı yükseklikler ama Kafkasların görkemi bambaşka. Çünkü burada Ağrı gibi tek bir dağ değil, belki yüzlerce dağdan oluşan bir dağlar silsilesi söz konusu. Ayrıca bunun önünden değil, içinden hatta zirveye yakın yerlerinden geçiyoruz.

Yüksekliği 5000 metreyi aşan zirvelerin arasından, Kafkasları aşan yol da, sanırım 3000 metreye yakın bir yüksekliği buluyordu. Çünkü karların içinden geçiyorduk. Karlara kadar orman devam ediyordu. Kimi yerlerde de karlarla orman arasında çayırlarla kaplı bir bölge vardı. Müthiş bir manzaraydı. İkinci kez iyi ki Türkmenistan sınırından geri dönmüşüm dedim.

Kafkasların Gürcistan tarafında Zirveye doğru.

Fakat yol çok berbattı. Zirveye yaklaşınca başlayan bozuk yol zirvede iyice derin çukurlara dönüştü. Yol dar ve kimi yerlerde üstü örtülü, yandaki

direklerin arasından dışarı görünüyordu. Aslında hemen yanımızda kesik kesik kilometrelerce ilerleyen bir tünel vardı. Ama şimdi kullanılmıyordu.

Demek ki geçmişte Kafkaslar bu tünellerle aşılabiliyormuş. Bazen yanda yol yapacak kadar alan bulunmayan yerlerde bu tünellerden birine hala zorunlu olarak girdiğimiz de oluyordu. Ama onların içinde de oyuklar olup içinden iki araba geçerken zorlanıyordu.

Zirveden kuzeye sallandığımızda yol daha da bozuldu. Bir saatten fazla bir süredir hızımız 10 kilometreyi geçmiyordu. Şoför bazı yerlerde yoldan düz araziye çıkarak kestirmeler yapıyordu, ama oralarda da sel derin kazılar yapmıştı.

Kafkasların kuzey yamaçlarında da akla hayale gelmeyecek güzel manzaralar vardı. Fakat Pencere buğuluydu. Çekim yapacağım da camı aşağıya indiriyorum. Dışarıda buz gibi bir kar havası ve olabildiğince vahşi bir tabiat. Ama her yükseklikte az çok insan, yani yerleşimler var.

Bu müthiş güzellikler içinde epeyce aşağılara indikten sonra Gürcü Gümrüğüne geldik. Burada arabadan inmeden pasaportlarımız mühürlendi ve geçtik. İlginçtir Rus gümrüğü yoktu karşısında. Derin vadilerin arasında 8-10 kilometre ve hatta belki daha fazla gittikten sonra Rus Gümrüğüne geldik.

Burada önümüzde birkaç araba vardı biraz bekledik. Sonra kontrolden geçip eşya kontrolü için durduk. Eşyaların hepsi arabadaydı ve çok fazlaydı. Birer, birer indirdiler. Ben tuvalete gitmiştim. Benimkileri de indirmişler. Bilgisayar çantam boynumdaydı, XR cihazına girmedi. Fakat onlar başka şeyin peşindeydiler.

Kafkas Dağları

Şoför ne kadar maymunluk yapsa da yutmadılar. İçkilere itiraz edildi galiba. Sonunda onlara bir şişe veya rüşvet verdi sanıyorum.

Kafkasların Rusya tarafı

Bu işlemler ve rüşvet pazarlıkları sırasında ben düşünüyorum şimdi, bu nasıl bir gümrük. Ve benimkisi nasıl bir cahil cesareti? Hani derler ya iki ülkenin gümrükleri arasındaki alan tarafsız bölgedir diye. Peki, şimdi burada beş on kilometrelik bir tarafsız bölge mi var? Olayın bir başka yönü de, diyelim ki ben buraya bir taksi tutup geldim. Taksi Gürcü gümrüğünden geri dönecek. Peki, ben sırtımda eşyalarımıyla kilometrelerce Rus gümrüğüne nasıl gideceğim. Rus gümrüğünden döndürseler nere gideceğim? Doğrusu şaşırıp kaldım.

KAFKASLARIN KUZEYİ

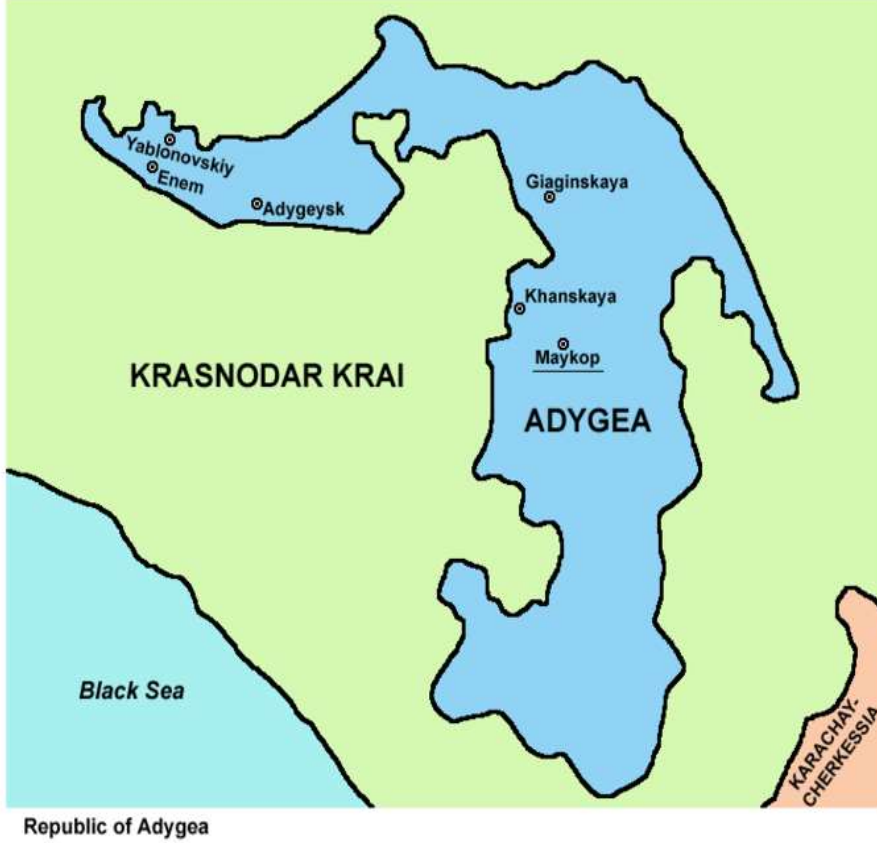
ADIGEY ÖZERK CUMHURİYETİ

Çerkezlerin yarım milyonu öldürölüp, bir milyondan fazlası 1864 tehcirinde zoraki göç yoluyla Osmanlı topraklarına gönderildikten sonra topraklarının büyük bir bölümüne Ruslar yerleştirildi. Fakat buradaki Çerkes (Adige) nüfusu, kıyımlar ve Sibirya sürgünlerine rağmen tamamen temizlenemediği için, Karadeniz kıyılarından uzaklaştırılarak bir Adige Özerk Cumhuriyeti kurulmuştur. Ama adı Adige olsa da, nüfusun % 70'i Rus, % 23'ü Adigedir.

Adıgey Tarihi ve bu insanların yaşadığı zulmü anlatmak ve özellikle de kültürlerine inmek bir gezi kitabının kapsamı içinde olanaksızdır. Onun için bu konuyu merak edenler, Kafkas derneklerinin sitelerinden veya internet ortamında pek çok kaynaktan öğrenebilirler.

Ben Adige Özerk cumhuriyetine gitmedim. Kafkasyanın bütünlüğü açısından, aşağıdaki bilgileri Kafkas siteleri ve çeşitli kaynaklardan toplayarak, okuyucuyu bilgilendirmek amacıyla koydum. Kafkasya tarihi içinde de bunlara kısmen değinmişim. Burada, olayı kısaca toplamak gerekirse 1862 sonrasında ele geçirilen Adige topraklarındaki bütün Adige köyleri, ayrımsız ateşe verilip

yakıldı. Dağlarda direnen gerilla gruplarının burada barınamaması, araziden yararlanmaması için de tarlalar atlara çığnetildi, meyve ağaçları askerlerce bir bir kesildi.

1864 yılı Haziran ayı ortalarına doğru kuzeyde Kuban Irmağı ağzından başlayıp güneyde Bzıb Irmağı ağzına değin uzanan Çerkesya'nın Karadeniz kıyılarında ve içerilerde tek bir Adıge (ya da Çerkes) nüfus bırakılmadı.

Pek çok kaynakta belirtildiğine göre, bağımsız Çerkesya toprakları tümüyle insansızlaştırıldı. Binlerce yıldan beri bu topraklara damgasını vurmuş

olan bir insan soyunun kökü bu topraklardan kazındı. Askerlerle direnişçiler dışında insan kalmayan bu toprakları Ruslar yasak askeri bölge olarak ilan etti.

ÇERKEZYA'DA MEYVALARIN YASI

Ben Soçi'de
Bir mandalina ağacıydım
Küçük bir evin önünde.
Kömür oldu turuncu meyvelerim
Yakılan evle birlikte.

Ben Maykop'ta
Bir elma ağacıydım
Büyük bir bahçenin içinde
Ben onun önünde bir armut fidanı
Katilimiz bir balta, Rus askerinin elinde.

Ben bahçenin girişinde
Al bayrak gibi meyvelerimle
Sevgi soluyan çevresine
Bir kiraz ağacıydım
Anapa'da piramit biçiminde

Ve daldı bahçelere Rus askeri
Baltaları ellerinde
Kesildi şimdi gövdem
Başım yeşil çimenlerde
Çimenler kan içinde.

Ben bir ceviz ağacıydım
Tepedeki elma bahçesinde
Ne olurdu kör olsam da
Şahit olmasaydım keşke
Abinsk'te bütün ağaçların kesildiğine. 31.05.2012 Grozni

Fakat her şeye rağmen dağlarda direnen Adıge sayısı Haziran 1864'te tamamlanan Adıge göçünden bir yıl sonra bile, Haziran 1865'te, Rus askeri kaynaklarına göre, hala 8-9 bin dolayında gösterilmiş. Savaş süresince Ruslar tarafından öldürülen toplam Adıge sayısı da, Adıge yazarı Dr. Almir Abreg'in tahminine göre 500 binden fazladır.

Kafkas Dağları

Bu konuda toplayabildiğim bilgilere göre: Ruslar 1864 Adıge sürgününden sonra, boşaltılan Çerkesyayı yeniden nüfuslandırırken, toprakları Rus emeklilerle, Rus Kazaklara dağıtıyor. Dağıtım sırasında Rus yerleşimcilere aile başı 33 Desyatin (330 dönüm) toprak verirken, kıyım ve göçlerden sonra, Ruslara tarım ve hayvancılığı öğretmesi amacıyla kalmasına izin verdiği 80 bin kadar Adıge'ye aile başı yedi Destayin toprak veriyor. Bu durum çok çocuklu ve

kalabalık Adıge ailelerini yarıcı, kiracı ya da ırgat biçiminde Kazak zenginlere bağımlı hale getiriyordu.

Ama çok geçmeden Adıgeler, köy köy imece dayanışmaları yoluyla, bataklıkları kurutup topraklarını genişletmeyi ve Kazaklara bağımlılıktan kurtulmayı başardılar.

Bunun üzerine, Rus makamları Kazak milisleri Adıgelerin üzerine salmaya, iftira ve suçlamalarda bulunmaya ve haksız yere Adıgeleri cezalandırmaya, ceza karşılığı Adıgelerin elinden alınan toprakları da Kazak milislere ve Rus asker emeklilerine dağıtmaya, direnenleri de asi sayıp zorla ve korkutarak Osmanlı topraklarına göndermeye başlıyorlar.

Adıge, Krasnodar Eyaletinin içinde bir ada gibi

Örneğin, Kasım 1889'da Orta Laba yöresindeki 24 bin Adıge'nin Türkiye'ye gönderilmesine, bunların 230.000 desyatın (yaklaşık 250 bin hektar) tutarındaki verimli toprağına el konulmasına, bu toprakların Rus asker emeklileri ile Kazaklara dağıtılmasına karar verildiğı belirtiliyor

Bir Adıge halkı olan Sapsığlar da 1945 sürgüne gönderildikten sonra tam 55 yıl Sapsığ sözcüğüne sansür uygulanıyor. 1999'da Sapsığlar devlet koruması altına alındıysa da, özerklikleri geri verilmiyor.

Bugün Adıgeya olarak da bilinen Adıge Cumhuriyetinin, Başkenti Maykop'tur. Yüzölçümü 7.600 kilometrekaredir. Buradaki Ruslar ortadosk Hristiyan, Adigelerin ise tamamı Sünni-Müslümandır. Cumhuriyetin nüfusu 450 bindir.

Sovyetlerin dağılmasından sonra, Adıge Cumhuriyeti Parlamentosu, Karadeniz kıyısında yaşayan Şapsığlar için bir özerk bölge yönetimi kurulmasına ve ayrıca Adıge Cumhuriyeti topraklarının doğuda Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'ne, güneyde de Karadeniz kıyısındaki Abhazya Cumhuriyeti'ne ve Karadeniz kıyısına değin uzatılması talebinde bulunduysa da bu talepleri kabul edilmedi.

Hatta bu talepleri, Adıgey Özerk Cumhuriyeti'nin lağvedilerek topraklarının Krasnodar Kray'a katılmasını savunan bir karşı kampanyaya neden olmuş ve bu kampanya 2006'da durdurulabilmiştir.

KARAÇAY-ÇERKES CUMHURİYETİ

Rusya Federasyonuna bağlı özerk bir cumhuriyet olan Karaçay-Çerkes Cumhuriyetinde 15 farklı etnik grup bulunmaktadır. Bunlardan Türk asıllı Karaçaylar, daha çok Elbruz'un kuzey eteklerinde yoğunlaşmış olup Abazalar ve Çerkesler ise çoğunlukla kuzeydeki topraklarda yaşamaktadırlar. Bu etnik gruplardan dördü yerli vatandaş statüsüne sahiptir. Abazalar ve Çerkesler siyasi olarak ortak hareket etmeyi benimsemiştir.

Karaçay-Çerkez zerk Cumhuriyetinin Başkenti erkessk olup, Yüzölçümü 14.300 kilometrekaredir. Nüfusu 480 bin ve ikinci büyük kenti Karaayevsk'tir. zerk cumhuriyette yaşayan halklardan Abaza, erkes ve Karaaylar Sünni Müslümandır. Nüfusun %41'i Karaçaylı, %32'si Rus ve %12'si Çerkez, %8'i Abaza olup, Nogaylar, Osetler, Ukraynalılar ve Ermenilerin nüfusları da %3 ile 4 arasındadır.

Kafkaslar'dan bir görünüm

Ülkenin Güneyi, Kafkaslar nedeniyle dağlık olsa da büyük bölümü ovalıktır. Kafkas Dağlarının en yüksek noktası olan Elburuz Tepesi buradadır. Aslında Kafkas Dağları Asya ile Avrupanın sınırı olduğuna göre, Avrupanın da en yüksek noktası sayılır.

KABARDEY-BALKAR CUMHURİYETİ

Kafkas Dağlarının kuzey eteklerinde, Terek Nehri havzasında yer alan Kabardey-Balkar Özerk cumhuriyetinin alanı 12.500 kilometrekare ve nüfusu ise 900 bindir. Başkenti Nalçik'tir.

Kabardeylerin 13-15. yüzyıllarda Karaçay ve Balkarlarla birlikte Kuban Nehrinin kuzeyinde, Taman Yarımadası, Azak Denizi çevresi ile Kırım'da yaşarlarken, Tatarların baskıları nedeniyle şimdiki yerlerine çekildikleri düşünülmektedir. Rus Çarlığına 19. Yüzyıla kadar direnen bu halklardan, Balkarlar 1827'de Kabardeyler ise 1864'te Rus yönetimine girdiler.

Rusya'da 1861 yılında kölelik kaldırıldığı halde, buralarda bir süre daha devam etti. Fakat kölelikten kurtuldukları zaman da bunlara toprak verilmediği için, 1917 Ekim devrimini desteklediler.

Kabardey Ovasında yerleşmiş olan Kabardeyler tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Balkarlar ise, bölgenin geniş kesimini oluşturan güneydeki Baksan, Çegem ve Çerek nehirlerinin vadileri ile başkent Nalçik'te çevresinde oturmaktadır. Diğer bölgelerde ise çoğunluk Kabardey ve Ruslardan oluşur.

Kafkaslar'dan bir görünüm

Kabardey ve Balkarlar tarihleri boyunca Rus yönetimine karşı sürekli bağımsızlık mücadelesi verip de başarılı olamadığı için, sürgünler ve göçlerle dağılmış olup Osmanlı topraklarına göçleri, 1860'lardan başlayarak 1900'lere dek sürmüştür. Nüfusun 500.000'i (%55'i) Kabardey, 225.000'i (%25) Rus ve 105.000'i (%11) Balkardır. Kabartay ve Balkarlar Sünni Müslüman olup, resmi dil: Kabartayca, Rusça ve Balkarcadır.

KUZEY OSETYA (ALANYA) ÖZERK CUMHURİYETİ

Sanırım Kafkasların 5047 metre yüksekliğindeki, Kazbek Tepesinin doğusundaki, Terek Nehrinin kazdığı vadiden, nehri izleyerek Rus Gümrüğüne vardık. Rus Gümrüğünden sonra da arazi devamlı hafif bir eğimle alçalıyor ve vadi de yavaş yavaş genişliyordu.

Yol vadinin sol yamacında, kimi yerde tabanda akan çaya yakın kimi yerde dik ve yükselerek döne döne ilerliyordu. Vadinin iki tarafında da dağlar hala oldukça yüksekti. Her şey çok doğal ve çok güzeldi. Riskli ve çok zor bir yoldu, ama bu güzellikleri görmek, doğrusu her şeye değirdi.

Yolun geçtiği vadi

İlerledikçe vadi genişlemeye devam ederek bir süre sonra da çok geniş ve yemyeşil bir ovaya dönüştü. Vladikafkas, ovanın genişlediği yerde, karlı dağların biraz açığında kurulmuştu. Düz bir ovada ve yeşilin her tonunda vahşi bir tabiatı vardı. Vladikafkas, Osetya'nın başkenti olmanın da ötesinde, ülke nüfusunun neredeyse üçte ikisinin yaşadığı yegane kentiydi.

OSETLER: Osetya'nın bugünkü etnik yapısını belirleyen en önemli unsur **Alanlar**dır. Alanlar Milat başlarında, daha doğudaki yurtlarından ayrılıp Karadeniz civarına yerleştiler. İskitler gibi, göçebe bir kavimdi ve onlara yakın bir dil konuşuyorlardı.

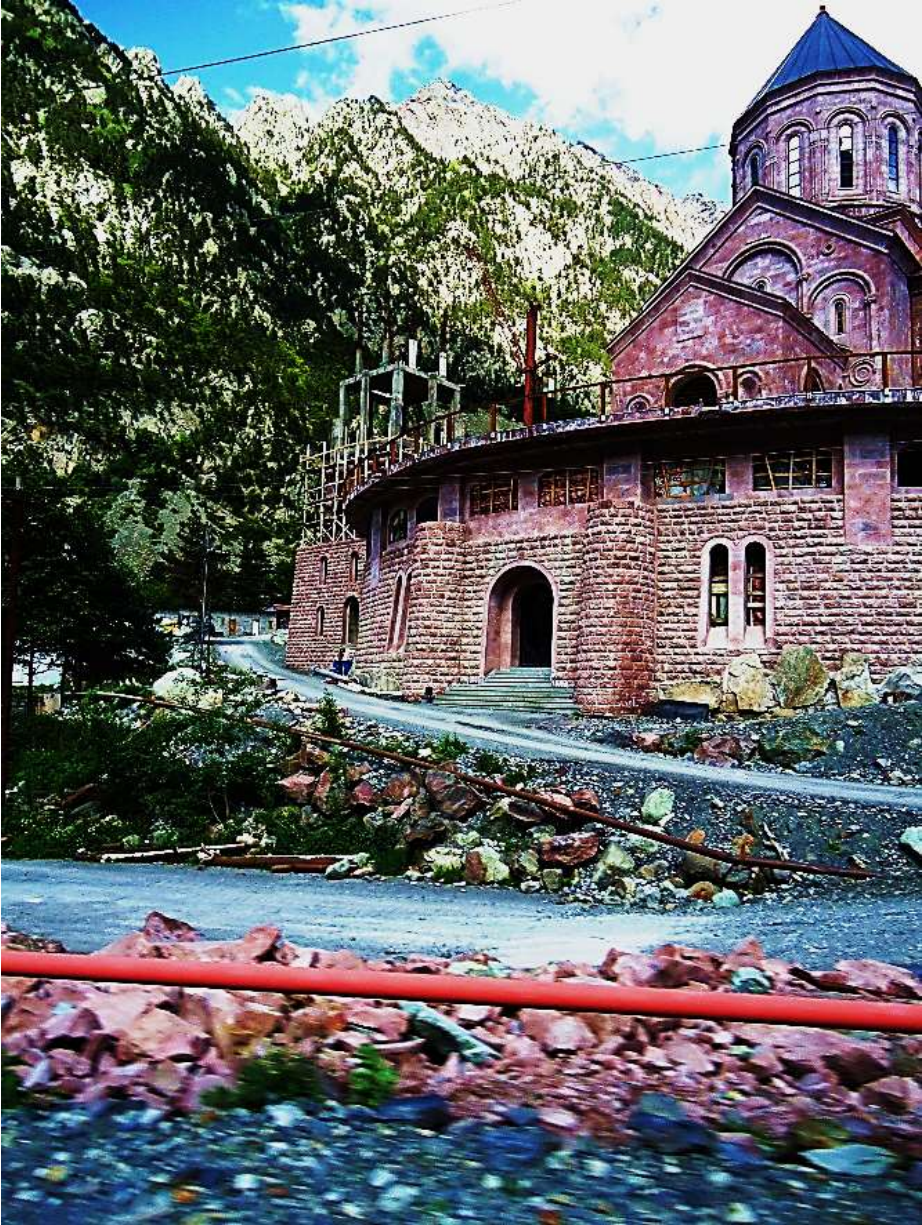
Hun istilası sırasında bir kısmı Batı Avrupa'ya göçerken, Kafkasya'da kalanlar 8. yüzyıldan 13. yüzyıla dek güçlü bir feodal krallık kurdular. Fakat bu devlet, Cengiz Han tarafından yıkılarak Alanlar kıyımına uğradı. Daha sonra gelen Timur istilaları da, Alanların toparlanmasına fırsat vermedi. Osetya'nın dağlık bölgelerine çekilen Alanlar, bugünkü Oset halkını meydana getirmiştir. Osetlerin İskit ve Sarmatlar ile onların ardılı Alanların soyundan geldiği sanıldığından, Osetya'nın bir adı da Alanya'dır.

Osetya'da 95 milliyete mensup 750.000 insan yaşamakta ve bunun yarısından fazlası Başkent Vladikafkas'ta oturmaktadır. En kalabalık gruplar Osetler %53, Ruslar %30, İnguşlar %5,2, Ermeniler %2,2, Gürcüler %1,9, Ukraynalılar %1,6, Kumuklar %1,5'tur. Öbür grupla %1'in altındadır.

Osetlerin çoğunluğu Ortodoks Hristiyan, % 30'u ise Sünnî (Hanefî) Müslüman olmasına rağmen ben Vladikafkas'ta cami göremedim. Ya benim gitmediğim bölümlerindeydi, ya da Müslümanlar Kabardey Çerkes cumhuriyeti veya İnguşetya sınırına yakın yerlerde de olabilir diye düşünüyorum. Vladikafkasta kiliseler ve Hristiyan mimarisine uygun yapılar çoğunlukla ilk farkedilen kent özellikleri durumundaydı.

Osetya'nın yüzölçümü 8.000 km² olup bu alanın %40'ı dağlıktır. Güneyde Cimara Dağında yükseklik 4.780 m'yi geçer. Çok sayıda akarsu derin vadiler içinden geçerek kuzeye doğru akarak, Terek ve Sunja ırmaklarına dökülür. Dağların hemen kuzeyinde başlayan düzlükler, ovaya dönüşerek kuzeye doğru uzanır. Alanın %40 ovalarla kaplıdır.

Güney ucundaki çok yüksek yerlerde çıplak kayalar ve buzullar bulunup, 4000 metreyi aşan dağ zirveleri, Kazbek 5033m, Cimara 4780m, Şırğ Berzend 4146m, Adayıhoğ 4646m, Tepli 4423m, Vilpata 4638m, Karavgom 4363m, Labada 4314metre gibi yüksekliklerle doğudan batıya doğru dizilirler. Buzulların altında Alp tipi çayırılar, ladin, köknar ve çam ormanları, onların altında ise yaprağını döken meşe ve kayın ormanları, en aşağıda da çayır ve step bitkileri görülür. Dağların bittiği kuzey bölümlerinden itibaren ovalar başlamakta olup alanın %20'si ormanlarla kaplıdır.

Kafkasların arasında bir kilise

Kafkasların güneyini kuzeye bağlayan Osetya'nın başlıca geçitleri: doğudan batıya doğru. Daryal (Daryan veya Arvıkonı) 2250m, Tırşı Efcæg 3132m (Efcæg geçit demektir), Rukı Efcæg 2996m, Cedoyı Efcæg 3004m, Koşkı Efcæg 3630m, Mamışonı Efcæg 2828 metre olarak sıralanmaktadır.

Gürcitan Gümrüğünden Osetya'ya girişte Kafkaslar

Bu geçitlerin en önemlileri Daryal Geçidi Gürcü askeri yolu üzerinde, Ruk Geçidi Kafkas ana yolu üzerinde olup 3660 metre uzunluğunda bir tünelle Kuzey Osetya'yı, Güney Osetya'ya bağlamaktadır. Kafkas Dağları turizm açısından bir dünya harikasıdır diyebilirim.

VLADİKAFKAS

İkinci güneşi
 Karların üzerinde parlarken
 Öylesine büyüğü bir şehir ki
 Osetlerin başkenti:
 İnsanlar mutlaka güneşi;
 Yaz başında bir ikinci vakti
 Kafkasların
 Karlı tepelerinde yansırken
 Vladikafkas'tan seyretmeli.

30.05.2012 Vladikafkas.

Vladikafkas'a ikinci vakti girdik. Taksici diğer iki müşterisini evine bıraktıktan sonra, beni otele bırakacağını anlattı. Kadınların bir şeyler alıp sattığı bir sokaktı burası. Ve anladığım kadarıyla bu malların hepsi 'Tiflis'ten beraber geldiğimiz bu ikisine ait değildi. Başkalarının siparişleri de vardı. Yeni sipariş verenler de vardı.

Sokak, satıcı kadınlar ve avare dolaşan gençlerle doluydu. Sanki bu dünya benden başka kimsenin umurunda değildi. Kimse kimsenin umurunda da değildi. Kimsenin kimseyle ilgilenmeye niyeti de yoktu. Kime ne sorsam, yanıt Rusça ve baştan savma, tek kelime İngilizce bilen yoktu.

Soru sormaya çalıştığım insanlar, "Ehh, seninle mi uğraşacağım" dercesine çekip gidiyordu. Burada İran gibi, uluslararası kurallar gereği olması gereken İngilizce bilgilendirme levhaları da yoktu. Neyin ve nerenin ne olduğunu anlamak olanaksızdı.

İlk kez içimde korkuyla karışık bir ürperti hissettim. Ahh, İran ah! İran'ı mumla arıyordum. İran'da da bilmediğim bir alfabe vardı, ama orada her şeyin İngilizcesi de altında Latin alfabesiyle yer alıyordu. Sonra İran insanı böyle, insana lakayt mıdır? Yardım için koşar gelir, bir biriyle yarışır, anlamazsan tutar elinden götürüp gösterir.

Vladikafkas ve Kafkas dağları

Bu arada şoför benim Larilere taktı kafayı. Bozdurmayacağım, diyorum, burada Larinin geçmeyeceğini, Ruple almam gerektiğini anlatmaya çalışıyor. Elbette ben de biliyorum ama Larinin kaç Ruple ettiğini bilmiyorum ve şoföre güvenmiyorum.

Dolar ver diyorum dolar yok diyor. “Bozdurmayacağım. Sonra çeynç ofiste dolara değiştirim şeklinde yarı sözcük yarı işaretle anlatmaya çalıştım. Bal gibi anladı aslında, ama biraz sonra yine aynı şeyleri söylüyordu.

Yanımda 50 Lari vardı. Otuzunu vereyim bari dedim. Arabanın arkasına dolanıp, yirmisini ayırdım ve otuz Lariyi uzattım. 400 ruble verip yüzüme baktı. Anlayıp anlamadığını kavramaya çalışıyordu. Ben de sanki daha fazla edeceğini

anıyormuşum gibi elimi hemen geri çekmedim. Çünkü o da elindeki para tomarını hemen geri çekmemişti. Tamam der gibi bir şeyler söyleyerek beni bir daha yokladı. Ben bilmediğim için kabul etmek zorunda kaldım.

Vladikafkas

Şoför satıcı kadınların siparişlerini aldıktan sonra, beni bulduğumuz yerden 2-3 km uzaklıkta bir otele götürdü. Otelin girişinde 70-75 yaşlarında sarışın bir nine dikiş makinesinin başına geçmiş dikiş dikiyordu. Biz varınca dikişi bırakıp masaya geldi. Şoför anlattı. Kadın “pasaport” dedi.

Ben “Dur bakalım, fiyat ne kadar anlamında işaret ve ezberimdeki birkaç Rusça sözcüğü birkaç kez yineledim. (Skalka Ruble= kaç ruble) O söylüyordu ama ben anlamıyordum. Kalem verdim eline yazdı 200 ruble. Güç bela odayı görmek istediğimi anlattım.

Odaya gittik. Eski han odaları gibi 5 metre yüksekliğinde köhne bir odada 4 yatak vardı. “Ben yalnız mı kalacağım diye işaret ettim, elinin dört parmağını gösterdi.

Olmaz diye ben de tek işaret parmağımı gösterince çıktık. Çünkü burası hiç bilmediğim tanımadığım bir ülke. İran’da olsa insanına güvenir kalabilirdim. Ama burası çok yabancı geldi.

Başka bir odaya gittik. Burası iki yataklıydı ama iki yatağın parasını vereceksin anlamında işaret yaptı. Kalemı verdim 400 yazdı. “Tamam” dedim. Pasaportu verip eşyalarımı içeri aldım.

Vladikafkas'ta bir cadde

Komünizm döneminin güç ve kudret sembolü devasa binalarından birisiydi otel. Ama her tarafı dökülüyordu. Duvarların badanası kabarmış, kocaman ağaç kapıların kilitleri bozulmuş, normal damak kapanmıyor, ya kilitliyorsunuz ya da iple tutturuyorsunuz.

Oda 4x4 ebatlarında ve kesin 5 metre yükseklikteydi. Ama fonksiyon sıfırdı. Oysa bu büyüklükte bir odadan kesinlikle iki kata bölüp iki oda çıkardıktan sonra, 4x4 odaya neler konulmaz ki?

Duş tuvalet dışarıda müşterekti. Tuvalette taharet olanağı yok, sabun deterjan bir şey yok. Kâğıt da yok. Odada klima, mini buzdolabı, telefon televizyon hiç bir şey yok. Terlik havlu yok.

Gerçi bunların bazılarına zaten gerek de yok, ama İran'da beğenmediğim otellerde bile bunların pek çoğu vardı. Geçen sene Gürcistan otelleri böyleydi. Ama Gürcistan bir yılda çok büyük bir mesafe kat ederek, hemen hemen Türkiye-İran standartlarına yaklaşmış. İran'ın tek eksiği hizmetler konusunda yeterli bilginin bulunmamasıydı ki, o burada zaten hiç yoktu.

Tiflis'ten saat 12.00'de çıkıp 17.00'de Vladikafkas'a gelmiştik. Sonrasında da bir saat geçmiş olmalı ki saat altıyı geçiyordu. Öğle yemeği yememiştim ama arabada birkaç bisküvi atıştırmıştım.

Şimdi oturup yemek yesem akşam olacak, onun için hemen dışarı çıktım. Ortalık kararınca kadar iki üç saat dolaşabilir ve bu olumsuz intibaları üzerimden atabilirdim. Çünkü ilk kez bir şehir bana yabancı geliyor, beni korkutuyor ve bana uzak duruyor gibi bir his vardı içimde.

Otelin önünden geçen yolu dik olarak kesen ve otelin yanından geçen yolun solunda bir park vardı. Sık, gür ve yüksek ağaçların bulunduğu parkın ortasında devasa büyüklükte bir heykel vardı.

Terek Nebri kıyılarında parklar

Otelin önünden geçen yol heykelin tam karşısına geliyordu. Heykeli arkama alarak 400 metre kadar yürüyünce bir nehrin üzerindeki köprüye geldim. Sonradan adının Terek olduğunu öğrendiğim nehrin üzerindeki köprünün girişinin iki tarafında da, normalin iki katı büyüklükte aslan heykelleri vardı.

Köprünün ortasında durup, Kafkaslara baktım. Kafkaslar olağanüstü bir görkem ve güzellik sergiliyordu. Kimi bembeyaz karların altında, kimi beyaz bulutların içinde, kimi yarı karlı... Sık sık görüntüsü değişiyor. Biri buluttan çıkıp diğeri bulutun içinde kayboluyor, kimine de güneş vurmuş, parıl parıl parlıyordu.

Nehir siyah çamur, toprak rengi, buz gibi kar sularını büyük bir hızla, etrafına çarpa çarpa eğim aşağı götürürken, değişik bir güzellik yaratıyordu. Buradan yukarıya ve aşağıya doğru köprüler dizilip gidiyordu. Orada kararımı verdim ve fikirlerim birden olumluya dönüştü. Çünkü Vladikafkas çok güzel bir şehirdi ve güzelin kötü olması olanaksızdı.

Terek ve Kafkas Dağları

Köprünün yukarılarını, aşağı taraflarını ve Kafkasları çektim. Ve bu şehri gezerken temel alacağım şeyin bu nehir olduğunu hemen anladım. Yerimi, yönümü ve diğer yerleri bu nehre ve hatta bu köprülere göre belirleyebilirdim. Rusça bilmeye veya birisine bir şey sormaya gerek yoktu.

Osetya Özerk Cumhuriyetinin başkenti olan Vladikafkas, çok verimli ve bitek bir ovada kurulmuş, bu yüzden dikilen bir bitki fırlayıp gidiyordu. Nüfusunun da yarım milyonu geçtiğini söylediler. Aslında beni ürküten bir şehirdi, ilk anda bir korkuya kapılmıştım, ama şimdi artık avuçlarımın içindeydi.

Köprüyü geçip bir kilometre kadar yürüyünce şehrin merkezine geldim. Açlık neyse de, iyice susamıştım ve hiç Ruplem yoktu. Taksicinin verdiği 400 Ruplenin hepsini otelciye vermiştim. Hemen para bozdurmam gerekiyordu. Ama nerde ve nasıl bozduracağım.

Bulvarın ortasında park

Çünkü ne banka belli, ne restoran ne de market. Vitrin olayı hiç yok. Ancak tabelasından anlayabilirsiniz ki, onları okuyabilmek de olanaksız. Özellikle bankaları İran'da görkemli büyük ve lüks binalarda büyük tabelalarda

görmeye alıştığım için burada sıradan binalardaki sıradan işyerlerinden birisinin banka olabileceğini tahmin etmek çok zordu. Gerçi bu saatte kapalıdır ama en azından yarın için hazırlık olacaktı.

Şehrin en merkezi bir yerinde sağda büyük bir bulvar vardı. Solda da devan ediyor ve ikisi bir alt geçitle birbirine bağlanıyordu. Döviz bürosunu, dolar, ruble ve el işaretleriyle anlatabildiğim birkaç kişiden bazıları sola giden bulvarı gösterdi. Çoğu seniyle mi uğraşacağım be adam dercesine cevap vermeden geçip gitti.

Sol tarafa 6-7 yüz metre kadar gittim, nerenin ne olduğu hakkında bir fikir edinemedim. Artık ümidi kesmişken bir bankomat yazısı gördüm. World ve Wisa gibi kartların küçük resimleri vardı.

Yurt dışında bankamatikle para çekmeyi bu güne dek hiç denememiştim ama şimdi hiç param da yok, bir denesem mi acaba dedim. Sonra ya kartı tanımaz da alıkoysa, banka da kapalı gibi düşüncelerle vazgeçtim.

Bulvarın karşı tarafına geçtim. Çok geniş bir bulvar. Fakat taşıt trafiğine kapalı. Yalnızca tramvay çalışıyor. Ortası park ve yol. Ortada 4-5 metre genişliğinde bir yol, kenarlarında yine 5'er metrelik, çim çiçek ve ağaçlardan oluşan bir park. Kenarlarda banklarda oturup dinleneler, sevgililer, arkadaş grupları vs.

Araç trafiğine kapalı olduğu için bulvarın iki tarafından ve kaldırımlardan da gidip gelenler var. Yanlarda eski, estetik ve nostaljik bir hava yansıtan yapıların fotoğraflarını çekerek ilerlerken bir kapıda İngilizce küçük bir levha gördüm. Travel Clup yazıyor. Travel gezmek olduğu düşüncesiyle, "Grozni'ye araba var mı" diye sormak için girdim içeriye.

Bir şehre geldiğim andan itibaren her fırsatta bir sonraki şehre gidiş yollarını da araştırıyordum ki, onun için ayrıca zaman harcamayayım. İçerdeki bayan, İngilizceyi benim kadar da bilmiyordu; ama anladım ki, burası otobüs firması falan da değildi. Bayan benim ağzımdan kaçırduğım Türkçe sözcükleri

yakalamış olmalı ki, “your Türkiye” dedi. “Yes” dedim. Bekle işareti yaparak yandaki salona geçti. Oradan birisini çağırdı.

Vladikafkas ile Kafkaslar arasında orman

Otuz yaşlarında bir delikanlı “Selamaleyküm abi, hoş geldin” dedi. Sevincimden uçacak gibiydim. “Hoş bulduk” dedim. Bir iki hal hatır sorularından sonra, Vladikafkas’ın gezilecek yerleri, banka, döviz bürosu, Grozni arabası vs, aklıma gelen her şeyi sordum. Telefonunu verdi. Ne zaman başın sıkışırsa buraya gel veya telefon et, dedi. Ve işte o andan itibaren bendeki Vladikafkas fobisi tamamen silinip gitti.

Mirşa burada büyükçe bir halı ve mobilya mağazasında çalışıyordu, ya da buranın sahibiydi. Bunu anlayamadım, sorma gereği de duymadım. Fakat Türkçeyi nasıl öğrendiğini sordum. Geçmişte birkaç yıl Trabzon’da çalıştığını söyledi.

Mirşa'nın mağazasında

İlerde büyük ve çok güzel parklar vardı. Hızla o tarafa yürüdüm. Nehir kenarındaki şahane parkta, ağaçlar ekvatorial bölgenin yağmur ormanları gibiydi. Parktan sonra yine bir aslanlı köprü. Fakat bunun aslanları oturuyor. Köprünün öte yakasında devasa bir at şaha kalkmış ve üstünde binicisi, arkasında devasa komünizm abidesi binalar. Ve uzaklardan zirvelerindeki ışık kırıntılarıyla gülümseyen Kafkaslar. Fakat hava kararıyor. Bugünlük bu kadar yeter diye geri döndüm.

Caddenin sonundan dönüşte pek çok insanın girip, ellerinde paketlerle çıktığı bir kapı görünce ben de bir bakayım diye kapısını açınca, buranın bir süpermarket olduğunu gördüm. Param olmadığından hızla gezip çıktım. Belki para bozdurabilirim diye yoluma çıkan İmperyal otele uğradım, fakat resepsiyonda kimse yoktu.

Fakat bulvarın başına varınca, düşündüm, ne yiyeceğim. Ekmek olsa neyse ama o da yoktu. Bankanın yanına gelmişim, kartı bir deneyeyim dedim. Kartı kabul etti. Dil İngilizceyi seçtim. Ne kadar para çekeceğimi sordu. Lira karşılığıdır diye 500'e tıkladım ama 500 ruble verdi. Hemen markete dönüp akşam için bir şeyler alıp otele döndüğümde saat dokuza gelmek üzereydi.

Terek kıyısında büyük bir park

Bizim otelci nine benim kaydı yapamamış beni bekliyordu. Ne dediğini anlamadım. Karşı odadaki adamı çağırdı. Adam bana “Abi bu senin adını yazacak, fakat okuyamamış, bu İstanbul yazısını ben de okuyamam” dedi. Kadın pasaportta soyadını gösterdi. Ben “Öner” dedim. Adımı da söyledim, bunları Kiril alfabesiyle yazdı. Abdül, “Ben Dağıstanlıyım. Türkçe bilirik, ama İstanbul Türkçesini az anlıyak” dedi.

Abdül'e soracağım şeyler vardı, ama hem aç ve hem de çok yorgundum. Biraz sonra görüşelim deyip odaya geçtim. Küçük şişede su vardı ama yetmeyebilirdi. Onun için musluğun suyu içilebilir mi diye dönüp sordum. İçilir dedikten sonra önce doyasya bir su içtim. Biraz bir şeyler yedikten sonra yarım saat kadar dinlendim.

Sonra da fincanıma bir poşet çay koyduktan sonra lobiye çıkıp sıcak su istedim. Abdul hemen ısıtıcıyı çalıştırıp sıcak suyu döktü. Bir yandan çay içerken bir yandan da Grozni'ye nasıl gidiliri konuşmaya başladık. Ama gördüm ki Abdül benim söylediklerimin yüzde ellisini bile anlamıyor, bana anlattıklarının içinde de Türkçe sözcük sayısı yüzde kırkı bulmuyordu. Grozni konusunda tam bir şey anlatamadı. Gerçi önemli de değildi artık, yarın gidip Mirşa'ya sorarım dedim.

Vladikafkas

Grozni'yi görmesem de olurdu. Ama arkadaşım Yalçın Bey yolun düşerse bizim oralara da bir uğra demişti. Şimdi buraya kadar gelmişken görmeden geçmek olmazdı. Yalçın Beye Grozni'nin fotoğraflarını götürmek istiyordum. Ama yarın sabah Grozni yolunu ararken bir gün kaybolabilirdi. Onun için planı değiştirdim. Yarın Vladikafkas'ı gezecektim. Gezerken de Grozni'ye gidişi araştıracaktım.

Odaya gelip, Tahran'dan bu akşama kadar çektiğim fotoğrafları bilgisayara aktarıp, ülke ve şehirlere göre adlandırırken bir de baktım saat bir olmuş. Sabah devam ederim diyerek bilgisayarı kapatıp yattım.

Mavi Kilise

29 Mayıs Salı sabahı 6.30'da kalkıp 8.30'a kadar fotoğrafları yeniden adlandırıp ayırdım. Bir kahvaltı yapıp, saat 9.00'da yine Mirşa'nın dükkânının bulunduğu bulvardan başladım gezmeye. Hiç durmadan Mirşa'nın dükkâna vardım.

İki sorunum vardı. Biri telefonum yok, birisi de Grozni'ye hangi ovtovakzaldan gideceğim. Önce Mirşa'nın iki dükkân berisindeki telekomdan bir Rusya hattı aldık. Sonra otogara giden dolmuşun numarasını öğrendik. 8 numaralı dolmuşun son durağı imiş.

Karşı kıyıdaki parkta büyük bir heykel

Bulvarın sonuna kadar da hızla giderek buradaki köprüye geldim. Gezilecek güzel yerler sağda nehirde taraftaydı. Ama ben önce sol tarafta ne var ne yok diye kısa bir gezinti yaptım. Gözüme mavi renkli ve güzel küçük bir bahçesi olan, ilginç bir kilise ilişti. Oraya çıkıp dolaştım. Ziyaretçileri izledim.

İran'da cami ve türbelerdeki, dualar, yüz veya elini sürmeler, Hristiyanlarda da hemen hemen aynıydı. Dinler aslında olsa da birbirinin kopyası ve olmasa da birinin diğerinden önemli farkı, ne yazık ki, insanları birbirine karşı ötekileştirmek ve çatıştırmak için bir numaralı araç olarak kullanılıyordu.

Dün akşamüzeri şöyle bir bakıp geri döndüğüm aslanlı köprüye geldim. Benim otelin yanındaki köprünün aslanlarından daha büyüktü aslanları. Nehrin karşı tarafındaki parkta ki devasa heykelin yanından yukarı 500 m kadar yürüyüp geri döndüm.

Park

Buradan bir kilometre kadar aşağı indikten sonra, banka gibi bir yere geldim. Banka kapalıydı ama yanda bir yer gösterdiler orada 100 dolar bozdurdum. 3200 Ruple verdiler. Demek ki bir dolar 32 Ruple'di.

Biraz içerilerde dolaştıktan sonra yine nehre çıktım. Aslanlı köprü yukarıda kalmıştı. Burada başka bir köprü var. Ve bunun heykelleri efsanevi bir kuştı. Köprüden karşıya geçtim. Solda lunapark, çocuklar, satıcı kadınlar. Sağda yağmur ormanları gibi ağaçları olan bir park ve içinde suni bir göl var.

Buradan biraz daha ilerlesem bulvara varacağım. Onun için geri dönüp, köprüyü geçip, nehir kenarındaki yaya yolundan aşağı yürüyorum. Yine ilginç bir kilise, komünizmin abidesi görkemli devasa binalar. Fakat içi ve içeriği sıfırdı. Sanki hiç fonksiyonu düşünülmeden dış görünüşü için yapılmışlar.

Derken benim otelin yanındaki köprüyü de geçerek, 4 köprü daha aşağıya indim. Buradan karşıya geçerek, yolun trafiği yoğun ve şehrin gelişkin bölgelerinde dolaşarak, başlangıçtaki bulvara geldim. Bu arada gezdiğim yerlerde çat pat Türkçe bilen birkaç kişiye daha rastladım.

Saat 15.00 olmuştu. Demek ki altı saattir geziyorum. Günlük yürüyüşe bir limit getirmek ve altı saatle sınırlamak istiyordum. Yoksa ayaklarda sorun çıkmasından korkuyordum. Bu yüzden otele gidip, domates soğan salatalık bir şeylerle bir öğle yemeği yiyip, yola çıktım.

Mirşa'nın söylediği 8 nolu dolmuşa binerek, 1 nolu otogara gittim. Otogar dediğin bir sürü taksi ve minübüsün bulunduğu basit bir durak. Otobüs yok. Grozni'ye arabanın da buradan kalkmadığını büyük uğraşlar sonrası öğrendim.

Kassalardan sadece biri açıktı. Oradaki bayan da, bana Rusça olarak önce normal, sonra bağıra bağıra anlattı. Ben ne kadar Rusça hayır anlamında işaretler yapsam, ingiliz, türkış desem de fayda etmiyordu. Bu kez tek tek ve bağıra bağıra 2 nolu avtogakzaldan kalktığını anlattıktan sonra, nasıl hala anlamadığıma şaşırarak, aptalmışım gibi yüzüme bakıp eliyle haydi oradan

seninle mi uğraşacağım dercesine bir işaret yapıp, tavrını açıkça belli etmek için, sandalyeyi tersine çevirerek sırtını döndü.

Vladikavkaz'ta park

Burada insanlar öylesi içe dönük bir yaşam içinde kendi hayatlarını yaşıyordu ki, bunu herkesin bilip anlaması gerektiğini düşünüyordu. İngilizce, Türkçe gibi başka bir şeylerin olabileceğini anlamaları olanaksızdı.

İnsanlar Türk olsa da, Kazak, Azeri, Türkmen, Çeçen Mongol ne olursa olsun burada hepsi de Rusçayı bildiğine göre dışarıdan gelen herkesin de Rusçayı bilmesi gerektiğini düşünüyorlardı.

Oysa onun tekrar tekrar anlattığı şeyi ben ilk anda yüzünün ifadesin anladım. Sonra 2 ya da, avtovakzal dedi. Yani bunu anlamamak olanaksız. Ama

ben ona şimdi iki nolu otogara nasıl gideceğimi soruyorum ve asıl o anlamıyordu. Dva Avtovagzal (otogar iki) diyorum. Gitmek fiilini hatırlayamadım, ama marşrutnaye taksi nomer (dolmuş no) diyorum. Anlaması gerek. Oraya giden dolmuşun numarasını soruyorum.

Otogarda yazıhanedeki bayanla anlaşılamayınca dışarı çıktım. Yoldan üç polis geçiyordu onları durutup sordum. Gitme işareti yaparak “Dva avtovakzal” diyordum; ama onlarla da anlaşımadım. En sonunda polisin birisi anladı galiba, gel işareti yaptı. Yola çıktık. Dolmuşu durutup beni bindirdi. Şoföre dva avtovakzal dedi.

Vladikafkas'tan Kafkas dağlarının görünüşü

İki nolu otogara vardığımda, her yer kapalıydı. Üç beş taksi ile iki minübüs vardı. Taksiciler hemen şimdi götürelim diyorlardı. Grozni diyorum

Avktobus diyorum... Otobüs yok, taksi diyor. Anlayabildiğim kadarıyla buradan beni Nazeran diye bir yere götürecekler. Oradan Grozni'ye gitmek çok kolaymış vs.

Otele dönmek için dolmuş baktım. Geldiğim dolmuşun numarasına inince bakayım diyordum fakat unutmuş, bakmamıştım. İleri doğru yürüdüm. Genç bir kadın da bekliyordu. Belli ki o da bineceği dolmuşun numarasını bilmiyor ve bana soruyordu. Ben gideceğim yeri çat pat anlattım. Hemen ilerde gelen bir gence gidip sordu ve 100 metre kadar ileride bir kavşağı işaret etti. Yere de 28 yazdı.

Anladım 28 nolu dolmuşu o köşeden binecektim. Kavşağa yöneldim. O da geldi. Koltuğunun altında 6-7 aylık dünya güzeli bir bebek bana gülümsüyordu. Bir elinde de büyükçe bir poşet vardı. Poşeti ben taşıyayım dedim yok ben taşıyım anlamında bir şeyler söyledi.

Otele döndüm. Oteldeki bayan değişmişti. Bu da 50-60 yaş arası ama 120 kilodan az değildi. Abdül'ün aracılığıyla onunla da biraz Grozni yarenliği ettikten sonra gidip yemek yiyip çamaşır yıkadım.

Sonra da oturup düşündüm. Polisi, memuru, okumuşu öğrencisi veya iş sahibi hiç İngilizce bilene rastlamadım. İngilizceye güvenip gelsem yolda kalacaktım. Ama Türkçe bilen yine tek tük çıkıyordu.

ÇEÇENİSTAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Tepeden tırnağa
İmar edilmiş
Çiçek gibi Çeçenistan...
Sanki allar giyinmiş
Taze bir gelin
Ve sanki düğün bayram.
Ama izleri yüzleride
Azgın bir selin
Sanırsınız kınalı bir kurban!

Değil imar iskân
Olsa da bağı irem
Olsa da gülistan
Kaybedilmişse eğer
Yüz binlerce can
Kıyım ve yıkım günlerini
Nasıl unuttur insan? Mayıs 2012 Grozni

Doğusunda Dağıstan, güneyinde Gürcistan, kuzeyinde Rusya Federasyonu'na bağlı Stavropol Kray, batısında İnguşya ve Kuzey Osetya ile çevrili olan Çeçenistan'ın halkı, Kafkasların yerli ve en eski halklarından olup Sünni Müslümandır.

Çeçenya olarak da bilinen Çeçenistan Özerk Cumhuriyetinin alanı 12.900 kilometrekare nüfusu ise bir milyondur. Fakat Çeçenistan dışında Rusyanın değişik yerlerinde yaşayan Çeçenlerin sayısı da çoktur. Gürcistan, Ürdün, Suriye ve Türkiye'ye 1850'li yıllardaki savaşlar sırasında göç ederek yerleşen Çeçenler de çok fazladır.

Ayrıca Çeçenler, 1944 yılındaki Stalin zulmünden de payını almış, diğer Kafkas halkları gibi topraklarından sürülmüşler ve ancak Stalin'in ölümünden sonra bir bölümü Çeçenistan'a dönebilmiştir.

TARİH: Çeçenlerin ve İnguşların ataları Nah kabileleri olup, Nahlar 16. yüzyıla değin Kafkasyanın dağlık bölgelerinde yaşıyorlardı. 16. Yüzyılda ovalara inip yerleştikten sonra Müslüman oldular. Bu tarihten sonra Çeçenlerde milliyetçilik hızla gelişmişti. Milliyet olarak, bazı çeçen milliyetçileri kökenlerini Urartulara dayandırırken, bazıları da Avar Türklerine dayandırmaktadır. Yakın tarihleri, Kafkasların genel tarih akışına paralel olarak 1850 ve 1860'lı yılların göçleri, 1944 Stalin sürgünü derken; 1991'de de Sovyetler Birliğinin

dağılmasından sonra Rusya ile federasyon anlaşmasını imzalamayı reddederek İçkerya Çeçen Cumhuriyeti adıyla tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etti.

Grozni'de bir medrese

Çeçenistan'ın bağımsızlığını Gürcistan, Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Afganistan tanıdı. Daha sonra 1991'de yapılan seçimlerle oluşan Çeçen-İnguş Parlamentosu Cahar Dudayev'i ilk cumhurbaşkanı seçerek, Latin Alfabesini kabul etti.

Fakat Rusya Federasyonu Çeçenistanın bağımsızlığını tanımadı. Çeçenistan 1994-1996 yılları arasındaki kanlı savaşıardan büyük zarar gördü;

kentleri yıkıldı. Nihayet 1996 yılında ateşkes imzalamak zorunda kaldı. Ama ateskese rağmen Rus baskısı ve buna karşı gizli bir direniş sürmektedir.

Bunu Grozni’de dolaşırken net olarak gördüm diyebilirim. Savaş sonrası Ruslar Çeçenistanı yeniden imar etseler de, gözlemlerime göre savaşın bitmediği, insanların bakışlarından, tavır ve duruşlarından ve sıkı güvenlik önlemlerinden anlaşılmaktadır.

Görünüşte savaş bitmiş
Fırtına dinmiş
Sarılmış yaraları depremin.
Fakat fatura
Kadınlara kesilmiş.
Kocaları ölmüş
Almış başını çekip gitmiş
Tonlarca yıkığın altından
Kadınlar Çeçenya’ya
Yeniden can vermiş.

COĞRAFYA: Çeçenistan’ın Güneyde Kafkas Dağlarına dayanan bölümleri, tamamen dağlık olup, dağlar batıdaki Nazrani’den başlayıp doğudaki Gerzel-dola kadar uzanmaktadır. Batıda Taşlık sıradağlarının kuzeyinde Sunzha (Sunja) sıradağları, onunda kuzeyinde Terek sıradağları bulunur. Burada batıdan doğuya doğru, Kafkasların 4000 metreyi aşan, Şan Dağı (4451 m.), Tuloy Lam (4493 m.) ve Dikaluooy Lam (4285 metre) tepeleri yer alır. Ülkenin kuzeyinde ise ovalar geniş alanları kaplamaktadır.

Bu sıradağların arasındaki vadilerde, Terek ve Sunzha’ya (Sunca) katılan büyük çaylar akar. Çeçenya’nın en önemli nehri Kafkas buzullarından kaynaklanan 590 km uzunluğundaki Terek Nehri olup, Osetya’dan Çeçenistan’a girdikten sonra, Dağıstan’da Hazar denizine dökülür. Diğer önemli nehri ise Terek Nehrinin en büyük kolu olan Sunca’dır. Sunca Nehri Çeçenya’nın güneyindeki Taşlık sıradağlarından kaynaklanıp, güneyden kuzeye doğru dikine akarken Assa, Argun, Huluhula çaylarıyla beslenir. İnguşetya’nın başkenti

Nazran'dan sonra Marbulak'a, Caharkala ve buradan Gudermes'e varır. Gudermes'ten de kuzeye dönerek Terek Nehriyle birleşir.

Grozni'de her yer ve her şey bugün hizmete girmiş gibi

Çeçenistan'ın Başkenti Grozni olup, Cahar Dudayev anısına Caharkala olarak değiştirilmişse de genelde hala Grozni adının kullanıldığını gördüm.

Okuyabiliyorum gözlerinden
Farkediyorum insanlarda
Öfkeyi, kin ve nefreti...
Çünkü 500 bin nüfustan
Kalmış 350 bini.
Yüz bini erkek
Ve kadın 250 bini.

Çeçenistan kırsalından

Büyük olmuş yıkım
Büyük olmuş kıyım
Grozni şimdi
Bir kadınlar kenti.

GROZNI

Sabah, erkenden otelden çıktım. Abdül “Oraya 21 gider” demişti ama on dakika bekledim aynı numaradan iki üç dolmuş geçtiği halde 21 gelmiyordu. Dün akşamüzeri 28’e köşeden binip otele dönmüştüm. Oraya kadar gider düşüncesiyle 28’e binip köşede inerek otogara vardım.

Grozni otobüsü dolmak üzereydi. Hemen şapkamı çıkarıp boş bir koltuğa koyduktan sonra şoföre Grozni dedim. Kafsıyla tamam işareti yaptı ve 9.00'da hareket ettik.

Otobüs minibüs arası 25-30 kişilik çok yaşlı, külüstür bir arabaydı. Bagajı olmadığından herkesin eşyası yanındaydı. Koltuklar yatmıyor ve normalden üçte bir oranında daha küçük gibi geldi bana. Yolcunun üçte ikisi kadındı.

Saat 11.00'de Grozni'ye vardık. Burada da taksi ve minibüsler vardı. Şehrin dışındaydı. Şoför otur işareti yaptı. Oturdum ilerde şehir merkezine giden bir kavşakta indirdi.

Otobüsten indiğim meydan

Arabadan indiğimiz yerde bir meydan ve çevresinde devasa büyüklükte, ama yeni ve estetik açıdan çok güzel görünen binalar vardı. Caddeden aşağıya doğru ilerledim. Her yer ve her şey sanki dün yapılp bugün yeni hizmete girmiş gibi, yeni, düzenli ve tertemizdi. Bir aydır geziyorum, onca şehir gördüm, ilk kez böylesini görüyordum.

Ne asfaltta ceviz kadar bir oyuk, ne kaldırımda bir boşluk veya oynamış bir kaldırım taşı, ne de çevrede en ufak bir pislik yoktu. Her şey inceden inceye hesaplanmış ve yerli yerine oturmuş olup hiçbir şey sırtmıyordu. Sırtan tek şey, her şeyin bu kadar yeni, hesaplı kitaplı ve hiçbir şehirde görülemeyecek kadar düzgün olmasıydı.

Şehrin pek çok yerinde Kadirov ile Putin'in resimleri var.

Köprülerde, meydanlarda Kadirov’la Putin’in resimleri hep yan yana veya ikisi birlikte el sıkışır vaziyette poz veriyorlardı. Anlaşılan Rusya savaşta yerle bir ettiği Grozni’yi yeniden imar etmiş ve Çeçen halkına birlik mesajları veriliyordu.

Bir üst geçitten tren yolu geçiyordu. Yalnızca burada otları ve doğal yapıyı görebildim. Sonrasında yine büyük ama zevkli ve estetik yepyeni binalar.

Saat kulesi ve Uzakıtan hacı Ahmet Kadirov Cami

Ama Osetya’da görmediğim ölçüde her kavşakta, her köşede hem de makineli tüfek taşıyan polisler var. İlerde bir küme gökdelen... Beş yıldızlı Grozni otel. Gökdelenlerin en yüksek olanında saat kulesi... Önünden bir nehir geçiyor. Sunca sanıyorum. Nehrin bir tarafında gökdelenler ve karşısında

Selimiye benzeri bir camisi. Yapım tarihi 2008 ve Edirne'deki Selimiye camisinin bire bir aynısı. Cami çevresinde çok büyük ve çok güzel bir park...

Caminin dıştan ve girip içten çekimlerini yaptım. Muhteşemdi. Tuvaletini görünce burada su vardır diye hemen daldım. Çünkü 24 saatten fazla gitmiyordum. Gerçekten de tuvalette taharet için su vardı ve çok da temizdi.

Gökdelenlerin bulunduğu bölge

Çıkıp nehrin akış yönünde yürüdüm biraz. Burada da ortası parklı bir bulvar vardı. Nehrin karşısında altın yaldızlı kubbeleri parıldayan bir medrese vardı. Daha ilerde başka camiler.

Tekrar Kadirov caddesine dönerek ortasındaki parktan aşağıya devam ettim. Saat 14.30'du. Acıktım ve özellikle de susadım. Hava sıcak terle su

kaybediyorum. Ama bu kadar yol geldim, hiçbir yerde hiçbir yiyecek içecek veya başka bir şey göremedim. Bu devasa binaların altı hep dükkan mağazaydı, ama ne olduğu belli değildi. Tabelalarını ise ben okuyamıyordum. Vitrin yok, pencereler perdeli.

Biraz daha gidince solda kalabalık bir yan sokak belirdi. Burada küçük Pazar gibi bir yerde kadınlar meyve sebze ekmek vs satıyordu. Bir ekmekle bir domates ve bir tane salatalık aldım. İki de muz. Bunları Kadirov Bulvarının ortasındaki parkta bir banka oturarak yiyip karnımı doyurduktan sonra, cadde boyunca ileriye devam ettim.

Restore edilen Hacı Ahmet Kadirov Müzesi, yanda Putin'in resmi.

Biraz ilerleyince sağda dört tarafında kuleler bulunan yüksek, büyük ve kubbeli bir binanın önünde resmimi çekmesini rica ettiğim orta yaşlı iki Çeçen, hayır anlamında tersleyip geçtiler. Bunlar yenilgiyi hazmedemeyen, bu yüzden her şeye kin ve öfkeyle bakan ve herkese rest çeken bir kesimdi ve polis bunlara bulaşmaktan çekiniyordu.

Daha genç kesimler ise, her şeye boş vermiş ve herkesi yok sayan ve kendi hayatını yaşayan bir görünüş sergiliyordu. Ama bunlar azdı. Asıl büyük kitle kadınlardı.

Her yerde her işte kadınlar vardı. Ve kadınlar sadece bugünü yaşıyor, her şeye daha gerçekçi bir pencereden bakıyordu. Çünkü bütün yük ve sorumluluk onların üzerindeydi. Yani savaşı kadınlar çıkarmamıştı, ama savaşın tüm yükü onların üzerine yüklenmişti.

Yakılıp yıkıldıktan sonra
Yeniden kurulmuş şimdi.
Sanki bugün hizmete girmiş gibi
Pırıl-pırıl, temiz mi temiz.
Her şey muazzam yeni mi, yeni
Fakat ağzıyla kuş tutsa Rusya
Geçmemiş insanların öfkesi.

Kadirov caddesi üçlü bir heykelin bulunduğu meydanda bitiyordu. Sağda büyük ve güzel bir park var. Yol sağa ve sola devam etse de, karşıya geçmiyor. Karşıda daha büyük bir parkın içinde müze var.

Meydanda, parkta her yerde makineli tüfekleriyle polisler, ama halk onlar yokmuş gibi yaşıyor. Rusya hala Çeçenlerden korkuyor çekiniyor anlaşılır. Ya da Kadirov babası gibi bir suikasta kurban gitmekten çekiniyor da olabilir. Gerçi babasına suikastı Putin ile işbirliği yaparak, Kadirov'un hazırladığını söyleyenler de var.

Selimiye'ye benzettiğim Hacı Ahmet Kadırov Camii

Burada parka girip bankta oturan iki gençten bir fotoğrafımı çekmelerini işaretle anlatmaya çalışıyorum. “Tamam, çekelim abi... Sen Türkiye’den mi geldin” dediler.

Tanıştık. Oturup biraz sohbet ettik bu Kayserili kardeşlerimizle... “70 gündür buradayız. Müzeyi yapıyoruz” dediler. Gelirken fotoğraf çektiğim kuleler ve yüksek kubbeli bina, yeni müze olacakmış. (Hacı Ahmet Kadırov Müzesi)

“Benim bildiğim kadarıyla savaştan önce buranın nüfusu yarım milyonu geçiyordu. Şimdi ne kadar biliyor musunuz” dedim. “350 binmiş, yüz bini erkek 250 bini kadın” dediler.

Demek ki normale göre 150 bin kadın fazla olduğuna göre, savaşta Grozni'den 150 bin erkek nüfusun öldüğü anlaşıyordu.

Kafkasların en mamur şehri
En temiz ve en bakımlısı Grozni.
Ama ne görkemli binalar,
Ne caddeler ve parklar
Silememiş savaşın izlerini.

Gençler umarsız
Ve unutmuş belki
Ama kadınlar yorgun
Bitkin ve dingin
Silememiş yapılan imar
Ve yağdırılan yatırımlar
Orta yaş erkeklerin öfkesini

Onlar bir şekilde çekip gitmiş, ama kadınlar ailenin çocukların sorumluluğunu yüklenmek zorunda kalmıştı. Çünkü hayat devam ediyordu. Şu devletler ne kadar kötüydü. İnsanları öldürüyor, kadınları ve çocukları ağır yükümlülüklerin altına sokuyor, sonra da hiç bir şey olmamış gibi birlikte çekilmiş lider resimleriyle halkı kandırmaya çalışıyordu.

Ama sokakta gördüğüm hiçbir kimse bunu yutmuyordu. Grozni tepeden tırnağa yenilenerek, dünyanın en modern, en temiz, en güzel kenti haline getirilse de, herkes sanki fırsat kolluyordu. Ve devletlerde bunun farkında, olmalı ki, Rusya'nın hiçbir yerinde olmadığı kadar silahlı güvenlikçi konulmuş sokaklara.

Şehir nasıl bu kadar temiz dedim. Kadınlar geceleri sabaha kadar süpürüyor dediler. Kadirov Camisinin önünde yüzü dahil her yeri kapalı temizlik yapan gözlüklü kadınları dini nedenle kapanmış sanmıştım; meğer temizlikçi kadınlar hem toza karşı ve hem de tanınmamak için böyle giyinirlermiş.

Kayserili gençlerle Grozni hatırası

Kayserili gençler yanda bir pazar var ve bir de karşıda müzeyi görmelisiniz dediler. Parkın içinden fotoğraflar çekerek pazara geçtim. Burada her ne ararsan bulunacak cinsten büyük bir Pazar vardı.

Zaten bir saattir sol ayak bileği ağrıyordu ki yarım saattir sağ diz kapak da ağrımaya başlamıştı. Otura kalka günde 8-10 saat gezebiliyordum. Ama hiç oturmadan 5 saat bile aşırı yoruyordu.

Pazar yerinden

Pazarda Azeri birisinden iki kalem pil aldım ve biraz sohbet ettim. “Çeçenler Müslüman’dır ama Türk değil. Ama az da olsa Türk bulunur” dedi. Sonra Pazarın fotoğrafını çekerken orta yaşlı bir kadın bağırdı. “Benim fotoğrafımı da çek” diyordu. Fotoğrafını çekip onunla da biraz konuştum. Bir bardak kirazını aldım, sevindi. Türkçesi fena değildi.

Buradan hemen müzeye geçtim. Muhteşem bir bina idi ama kapanmıştı. Askere rica ettim, kapıdan resimlerini çekmeme izin verdi. İçindeki eserleri bilmem ama bina müthiş güzeldi.

Buradan sonra geri dönmeye karar verdim. Saat beş olmuş ve 11.00’dan beri altı saattir yürüyordum. Çok yorulmuş olduğumu fark ettim.

Parkın içinde kule gibi müze

Bir taksi çağırıp otogara gittim. Nazeren’a bir minibüs kalkmak üzereydi. Adama “Vladikafkas” dedim tamam bin işareti yaptı. Nazeran’a gittiğini anlamıştım. “No Nazeran, Vladikafkas” dedim; yine “Tamam” işareti yaptı. Yalan söylediğini biliyordum ama Vladikafkas’a direk giden de yoktu. Zorunlu bindim.

Önde şoförün yanında iki kişi oturuyor; onların arkasında geriye bakan koltukta üç kişi vardı. Adam beni bu üç kadının arasına dördüncü olarak sıkıştırdı. Çünkü kenarda yer olmadığı gibi, 130 kiloluk bir kadının yarısı

solumda kapının iniş çıkış boşluğuna taşıyor ve girişi kapatıyordu. Onun için beni araya koydu.

Öndekilerin koltuğu arkaya hafif yatık olduğundan biz arkaya yaslanmak şöyle dursun, dik oturamıyorduk bile. Birde ters oturmak hiç sevmediğim bir şey. Bizden arkada bir tarafta tek, bir tarafta iki oturma yeri olan iki sırada 6 kişi var.

Ondan sonraki koltuklar öndekilere dik ve birbirine bakacak biçimde ikişer kişilik biri sağda biri solda. Aslında burası normalde minibüsün bagaj yeri olması lazım. Bagaj yok herkesin eşyası yanında ve kucağında. 16 kişiyiz ve 13 ü kadın. Ve bu durum burada böyle alışıldığı için gayet normal karşılanıyor.

Bir buçuk saat Nazeran'a kadar böyle iki büküm sıkış tepiş geldim. Nazeran'da şoför bana otogardaki minibüsleri işaret ederek Vladikafkas dedi. Ben yalan söylediğini anlatmaya çalışırken bir kadın sırtıma dokunarak gel işareti yaptı. Onu izledim. Beni Vladikafkas minibüsünün yanına kadar götürerek, şoföre Vladikafkas'a gideceğimi anlattı.

Nazaran'dan dönüşte minibüste yine kadınlar çoğunlukta ve ilginç bir olay yaşadım. Sabah bindiğim otobüsün de çoğu kadındı ve parayı toplayıp alan da kadındı. Grozni'de de aynısı oldu. Şimdide yine minibüs dolunca bir kadın gelip parayı toplayıp kapıyı kapatınca minibüs hareket etti. Şoförlerin para ile alakası yoktu.

Ben yüz Ruple verdim kadın bana yirmi Ruple verdi. Giderken otobüse 150 vermiştim. Gerçi o yolun tamamı içindi. Şimdi de Grozni'den Nazeran'a 120 verdiğime göre, dönüş toplam 200 Ruple'ye geliyordu. Bunun çok olduğunu fark ettim. Birde en son aldığı kadından 40 ruble aldığını gördüm ama kapı kapanıp araba hareket edince bir şey söyleyemedim.

Bu kez uyanıklık yapıp kapının yanındaki tek kişilik koltuğa şapkamı koymuştum. Karşımdaki ters koltukta yine dört bayan vardı. Önümde ve yönü bana dönük olana 100 ruple verdiğimi ve 20 geri aldığımı (ki, para daha

elimdeydi) o da görmüştü. Dikkatle yüzüme ve elime bakınca anlatmaya çalıştım.

Elimi açıp paraya baktı, olmaz gibisine yanındakine gösterdi. Bana atmış vermesi gerektiğini cebinden kırk çıkararak gösterdi, ama yapacak bir şey yok anlamında ellerimi yana açtım.

Sunca Nebri

Aslında önemli bir para da değildi ama yutmadığımı anlatmak için söylemiştim. Beş on dakika sonra kadın konuyu tekrar öteki kadınlara açtı. Sonra şoföre söyledi. Sanıyorum şoför olumsuz yanıt verince kadın para toplamaya başladı. Eyvah dilenci durumuna düştüm bunu bana topluyor galiba

dedim. Gerçekten de 40 Ruple 2.5-3 lira gibi bir paraydı. Üzüldüm ama durumu tam bilemeyince sustum.

Bayan kendisi 20 koydu, on yanındaki arkadaşından on da başka birinden alıp bana uzattı. Olmaz dedim; ısrar etti; hayır dedim, tutup cebime koydu... Çok kötü duruma düşmüştüm. Hiçbir şey yapamadım.

Aslında ne kadar zor koşullarda ailenin geçimini sağlamaya çalıştıklarını biliyor, gerekirse ben onlara yardım etmek istiyordum. Fakat burada Çeçen kadınının ve halkının onurunu korumak adına yapılan bu davranışı ret etmenin saygısızlık olacağı düşüncesiyle, istemeyerek ve de utanarak kabullenmek zorunda kaldım.

Otele döndüğümde çok yorgundum. Artık her taraftan arıza sinyalleri gelmeye başlamıştı. Ama buna yaşlılık da diyemiyordum. Çünkü bu tempoya gençler de dayanamazdı. Geziyi haziran sonuna dek tamamlayacağım diye zamanla amansız bir yarışa girmiştım ve zamana yetişemiyordum.

Yolculuk halinde değilsem, gündüzleri sabah 9, akşam 9 arasını geziye ayırıyordum. Bu 12 saat içinde yürüyüşün payı 7-8 saate kadar çıkabiliyor ve beden bunu tolare edebiliyordu. Fakat gece en az 6-7 saat uyumak kaydıyla.

Fakat bazen yeni geldiğim bir şehirde aynı yürüyüşü öğleden sonra 5-7 saatlik bir süreye sığdırmaya kalktığımda ayaklar arıza sinyali vermeye başlıyordu. Ve birde akşam gece bire kadar yazıp, sabah beşten sekize yazmak ve resim düzenlemeye ayrılıyorsa zaman, uyku ve dinlenme süresi 4-5 saate kadar düşebiliyordu. Ve bu süre vücudun kendini toplayıp yeni bir güne hazırlamasına yetmiyordu.

Çünkü aslında 66 yaşında bir beden bu tempoyu kaldırması olanaksızdı. Antalya da olsam bunun yarısını yapamazdım. Ama ben bu bedeni aylar öncesinden sürekli telkinle hazırladım, konsantre ettim. İyi bir telkin ve konsantrasyonla bir beden her zaman için performansını ikiye, üçe katlayabileceğine ve aslında beden beyinden daha akıllı olduğuna inanıyorum.

Bu yüzden bedenim ilk yirmi güne çok iyi dayandı. Ama uyku ve istirahatı kısıtıkça teklemeye başladı. Çünkü ben onu motive ederken, hasta olmayacaksın, arıza çıkarmayacaksın, zorluklar ve 30-40 saatlik yolculuklara dayanıklı olacaksın derken, uyumayacak dinlenmeyeceksin dememiştim. Yani pazarlığı aslında beden değil, ben bozmuştum.

Bu yüzden gezinin sonucu ne olursa olsun, bundan sonra haftada bir gün tatil yapmaya karar verdim. Bu tatil gününde, resimleri düzenleyecek, yazıları yazacak, çamaşırı yıkayacaktım.

Yani aslında tatil değil ama gezi tatil olacaktı. Akşamları ve sabahları daha az yazı ve resim çalışması yapacağımdan, uykuya 6-7 saat zaman kalacaktı. Şu anda ise işin artan kısmını hep uyku ve dinlenmeden çalarak karşılıyorum ki beden buna haklı olarak itiraz etmeye başladı.

Onun için bir günü resim ve yazılara ayırıp, gece 12.00'de yatıp sabah 07.00'de kalkacak ve hiç durmadan 4 saatten fazla yürümeyecek, günlük 7 saatlik yürüyüşü en az on saate yayacak, yeni planı uygulamaya koyacaktım. Bu yüzden Mahaçkale'ye ayırdığım iki günü üç güne çıkardım.

İNGUŞ ÖZERK CUMHURİYETİ

Gürcistanın kuzeyinde Osetya ile Çeçenistan arasında 9.600 kilometrekare alan ve 350.000 nüfusa sahip olan İnguşetya'nın başkenti Nazran'dır. Çeçenlerle aynı coğrafyayı paylaşan ve aynı dili konuşan İnguşlar, yüzyıllardır Çeçenlerle beraber yaşamalarına rağmen, Rus-Çeçen Savaşından sonra 31 Mart 1992'de Çeçenlerden ayrılarak, Rusya Federasyonuna katılmayı kabul edip, kendi özerk cumhuriyetlerini kurmuşlardır.

İnguş tarihi Çeçenlerinkiyle aynı olup her iki halkın da atalarının Nahlar olduğu 7. yüzyıl Bizans kaynaklarında belirtilmektedir. 16 yüzyılda kuzeye ovalara inmeleri, İslam olmaları 1860'ların kıyım, sürgün ve göçleri, 2. Dünya Savaşında yaşanan Stalin sürgünü hep Çeçenlerle paylaşılan ortak kader gibidir.

Stalin'in Kazakistan ve Sibirya'ya sürgün ettiği İnguşların bu sürgün sırasında üçte ikisinin kırıldđı tahmin edilmektedir. Stalin'in ölümünden sonra 1957'de topraklarına dönmelerine izin verildiyse de topraklarına Osetler yerleştirilmiş olduğundan İnguşlar, Osetlerin kötü muameleleriyle karşılıtlar. Ekim 1992'deki etnik çatışma sonrasında Kuzey Osetyada kendi topraklarında yaşayan İnguşlar zorla yerlerinden edildiler.

İnguşetya Kırsalından

Sonuçta Rusya'nın istediği biçimde federasyon anlaşmasını imzalamak zorunda kaldılar. Böylece belki Çeçenistan gibi bir yıkımdan kurtuldular. Fakat benim gördüğüm İnguşetya zaten kırsal köy ve kasabalardan oluşup öylesine yıkılacak büyük ve mamur şehirleri yok. Başkent Nazran bile bir kasaba gibiydi.

Başkent Nazran'da otogar

Grozni ve Mahaçkale'ye yolculuğum sırasında iki kez İnguş Cumhuriyetinin içinden geçtim. Yani Vladikafkas tarafından girince Nazran üzerinden, ülkenin tamamını geçerek Çeçenistana varıldığından, Batıdan Doğuya tamamını görmüş oldum. Güneyde Gürcistan sınırında dağlık olsa da, benim içinden geçtiğim orta bölümleri hafif dalgalı düzlükler halinde sonu görünmez ovalar biçimindeydi.

MAHAÇKALE'YE YOLCULUK

Akşam Grozni'den Vladikafkas'a döndüğümde oteldeki bayan yine değişmişti. Bu kez 45-50 yaşlarında, daha bakımlı ve tombul bir bayan vardı. Gözleri parlıyor ve boş olmadığı anlaşıyordu. Onun da benimki kadar İngilizcesi vardı. Nerden gelip nereye gidiyorsun vs. derken ben İran, Azerbaycan, Gürcistan'ı sayınca "Ermenistan" dedi.

Vladikafkas

Ben "No Ermenistan" dedikten sonra, iki işaret parmağımı halka gibi birbirine geçirerek, "Ermenistan Türkiye" kavgalı demek istedim. Yani çatışma içinde gibi bir işaret yaptım.

“I’m an Ermeni; (Ben Ermeni’yim) dedi. Ne diyeceğimi şaşırdım. Burada ben de Ermenilere düşmanmışım gibi bir anlam çıkarabilirdi. Fakat ben bu kıt kanaat İngilizcemle bunu nasıl açıklayabilirdim. Olayın devletlerin arasında olduğunu, halkların ortak bir kültürün ürünü olduğunu anlatmaya çalışıp, odaya çekildim.

Yemekten sonra hem Abdül’ü görmek ve hem de çay için sıcak su almaya tekrar lobiye geldiğimde, Abdül gelmiş televizyon seyrediyordu. Sabah Mahaçkale’ye gidecektim ve hala hangi otogara gideceğimi bilmiyorum. Ayrıca bu minibüslerle gitmek de istemiyorum.

Dün Grozni’den Vladikafkas’a dönüşte iki saat yolculuk, Tahrandan Tiflis’e 30 saat yolculuktan daha fazla yordu. Onun için otobüs yoksa trenle gideyim diyordum. Fakat Abdül sanıyorum benim söylediklerimi anlamıyordu, ya da anlatamıyordu.

Sonuç olarak tren ve otobüs yok dedi. Grozni ye gideceksin. Oranın minibüsüyle Hasayurt’a gideceksin. Oradan Kızılyurt’a, oradan da Mahaçkale’ye gideceksin. Şaşırp kaldım. Yahu bu şehirden şehre geçmek bizde 1960’lı yılların başında vardı. 1965’lerde ise tek otobüsle Antalya’dan Ankara veya İstanbul’a gidilmeye başlamıştı. Burası daha altmışlı yılları mı yaşıyordu?

Ah, İran, ah... İran’ın 30-40 saatlik yollara giden lüks arabaları. Gerçi Gürcistan ve Azerbaycan arabaları da aynı ise de bu ülkelerde uzun yol taşımaları Türk veya İran arabaları yaptığı için oralarda da sorun yoktu.

Ben kadına durumu İngilizce olarak anlattım. O bir yerlere telefon edip Abdül’e anlattı. Ama Abdül bana anlatamayınca kadın bir yere daha telefon edip, telefonu bana verdi.

Telefonda Ermeni bir kadın, Türkçe olarak ne istediğimi sordu. Ben durumu anlattım. Hemen araştırıp geri döneceğini söyledi. Telefonu otelci kadın aldı. Telefonda Türkçe konuşan kadın benim isteğimi ona anlatmış, o da sabah sekizde otobüs olduğunu söylemiş.

Kadın telefonu tekrar bana verdi. Telefondaki kadın, “2. Otogarda sabah sekizde Mahaçkale’ye otobüs varmış. Ben söyleyeyim arkadaşşıma, sabah 7.30’da sana taksi çağırısın, onunla gidersin. Ayrıca benim telefonumu da versin, bir anlaşma sorunuyla karşılaşırsan Rusya’nın her yerinden beni arayabilirsin” dedi. Biz Abdül’e güvenmiştik, ama sorunu iki ermeni kadın çözdü.

Vladikafkas'ta bir bulvar

Sabah erkenden kalkıp, eşyaları topladım. Bir kahvaltı yapıp çıktım. Kadın telefon etmek için beni bekliyordu. Telefon ettikten beş dakika sonra taksi geldi. Taksiciye durumu anlatıp beni uğurladı.

Aslanlı köprüyü geçerken içimi bir hüznün sardı. Çükü Vladikafkas artık yabancı bir şehir değil, benim şehrim olmuştu. Fakat onu şimdi bir daha

görmemek üzere bırakıp gidiyordum. Zaten yaşamak da geri dönüşü, tekrarı olmayan bir yol değil miydi?

Otogara varmak üzereyken saate bakayım diye telefonu aradım yoktu. Eyvah otelde kalmış. Şoföre “Telefon atel, atel” derken bir yandan da geri dön işareti yapıyordum. Anladı ve hemen döndü.

Kadın çok zeki ve düşünceli bir kadındı. Geri döneceğimi ve zaman kaybetmemin otobüsü kaçırmak anlamına geleceğini anlamış olmalı ki, elinde telefon ve Rusça Sözlüğüm, kapıda bekliyordu.

Terek Nehri

Alıp hemen otogara gittim. Zaten tek otobüs vardı. O da dolmuş ve harekete hazırdı. Onun için eşyaları falan vermeden otobüse çıkıp en arkının önünde bir boş yer bulup şapkamı koydum.

İnguşya'nın başkenti Nazran garajı ilk durak oldu

Sonra inip eşyalarımı bagaja verdim. İyi ki de öğle yapmışım yoksa 6 saat ayakta gidecektim. Yarın sabah sekize dek başka otobüs de yok. Ancak şehirden şehre aktarma ile gidilebiliyordu ki bu minibüslerle böyle bir yolculuk felaket olurdu.

Otogar binası da dışından görkemli bir binaydı. Ama neredeyse yıkılmak üzere olduğundan içinde kassa falan yoktu. Zaten taksi ve minibüslerden başka, doğru dürüst otobüs de yoktu.

Nitekim 3 bayan ayakta yolculuk yapıyordu ve burada bayana, yaşlıya vs. yer vermek gibi bir şey yoktu. Kim hangi hakka sahip ise onu kullanmak zorundaymış gibi bir anlayış vardı.

İnguş Kentinin uzaktan görünüşü

Otobüs saat sekizde hareket etti. Buradan Grozni'ye dek yolu biliyorum. Önce Nazran'a geldik. Burası İnguşya'nın başkenti ve orta büyüklükte bir şehirdi. Çeçenlerin uzun süren savaşlarından sonra Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti bölünerek, İnguşya ayrı cumhuriyet olmuş.

Nazeran ile Grozni arasında İnguş kenti yolun solunda, hafif dalgalı bir arazide kurulmuş ve sanki bana Nazeran'dan daha büyük bir şehir gibi geldi. Fakat Nazran, Kafkaslarla Hazar arasında bir kavşak noktası olmalı ki, ulaşımında merkezi bir rolü vardı. İnguşya'da Nazran'dan sonra İnguş kenti geliyordu. İnguş da orta büyüklükte bir şehir.

İçinden geçen akarsuyun derince oyduğu bir vadi var. Genelde yeşil egemen ama tarlalarda çoğunlukla tahıllar var ki, hasattan sonra her tarafa sarı hakim olacak. Arazi hafif dalgalı ve Coğrafya bozkır olup, yol kenarı ağaçlaması hep ceviz. Kilometrelerce yolun iki tarafında ceviz ağaçları var. Minarelerden de İnguşların Müslüman olduğu anlaşılıyor.

Arada küçük yerleşimlerden sonra Çeçenistan Özerk Cumhuriyetine ait bir kasabada büyük ve yeşil renkli bir cami dikkatimi çekti. Sonra da Grozni'ye geldik. Grozni'nin girişinde gür bir orman vardı ve yol 3-5 kilometre bu ormanın içinden devam ediyordu. Ama çıkışta orman yok. Dün Grozni'de gezmeye başladığım Kadirov caddesinin başından ileriye devam ettik. Bundan sonra genel olarak savan bozkır arası bir bitki örtüsü var.

Miçbet de Grozni gibi yeniden kurulmuş bir kent

Grozni'den sonra başka bir çeçen şehrie geldik. Sordum Miçet dediler. Ben de Miçet olarak yazdım. Fakat bu yazı kenthaber.com'daki köşemde yayınlandığı zaman aşağıdaki eleştiriyi aldım

Yorumlarınız

Mansour IP: 79.85.34.xxx Tarih : 14.01.2013 17:41:25

Dil bilmeden yapılan gezi ve verilen bilgiler ancak bu kadar olur... Gudurimes degil, Gudermes... Nazeran degil, Nazran... Cecenya'da Micet diye bir sehir yok Her yerde Kadyrovitsler ve Rus askerleri var, cunku savas bitmedi, onlar da sadece isgal gucleri ve yerel isbirlikcileri..

nazmi Öner IP: 62.45.3.xxx Tarih : 15.01.2013 14:11:39

Sayın Mansour.Düzeltmeleriniz için teşekkür ederim. Ama ben de zaten bu bilgilerin kesin ve net bilgiler falan olduğunu söylemediğim gibi, yanlış anlaşılmasın diye, bilgilerin nasıl elde edildiğini, yer adlarını söyleyenin şivesiyle yazdığımı belirttim. Burada zaten Rusçadan başka bir dil yok. Rusyanın alfabesi de farklı olunca tabelalardan da şehir adını çıkarmak olanaksız. Bunlar buraların kesin doğruları değil, benim gezip gördüklerim ve orada karşılaştığım, özellikle Türk kökenli insanların verdiği bilgilerdir. Bilimsel bir rapor falan değildir. Amaç da bu ülkelerle ilgili yaklaşık bir fikir vermektir. Özetle gezip gördüklerim ve duyduklarımdır. Ve birgünlük Grozni gezisinde de ancak bu kadar olmaktadır. Teşekkürler.

Sonradan harita üzerinde yaptığım araştırmalarda buranın Argun olabileceği kanaatine vardım. Fakat adı Miçet veya Argun her ne ise, bu şehir de, tıpkı Grozni gibi, düzgün, düzenli ve temiz. Ve yine devasa büyüklüğüne estetik eklenmiş binalar burada da var. Hatta burada da Selimiye benzeri kocaman bir cami var.

Kafkas dağlarının eteklerinde başlayan ova kesintisiz devam ediyor. Ama Kafkaslardan uzaklaştıkça da bitki örtüsü, savandan bozkıra dönüşüyordu.

Bir sonraki Çeçen şehri Gudurmiyes de Grozni ve Miçet'in hemen hemen aynısı. Burada da Selimiye benzeri kocaman bir cami gördüm. Hatta buranın merkezinde, Grozni merkezindeki saat kulesi ve gökdelenlerin neredeyse bire bir aynısı vardı. Fakat Gudermes'in çıkışında Avustralya evleri gibi tek katlı ve bahçeli evlerden oluşan büyük bir mahalle de var.

Gudermes de Grozni'nin aynısı binalar

Bir süre bozkır bitkilerinin hakim olduğu ovada ilerledikten sonra Çeçenistan çıkışında, silahlı asker veya polisler arabaları durutup tek tek kimlik kontrolü yaptılar. Buradan sınırı geçerek Hasayurt tarafına geldik.

Dağıstan sınırında Hasayut'a girerken yine bir kontrol noktası vardı. Fakat polislerin silahı bile yok. Elllerinde sadece cop var. Kimlik kontrolü falan da yapmadan geç dediler. Hasayut'a girdik.

Hasayut'ta otagara girdik. Çeçenistan'dan çıkışımız o denli belliydi ki, sanki İsviçre'den Mozambik'e geçer gibi her şey birden değişti. Artık burası Dağıstan... Yollar bozuk, kaldırımlar bazı yerde var, bazı yerde yok... Şehir toz toprak, çöp pislik içinde... Gerçek anlamda tam bir Dağıstan şehri...

Hasayut garajı

Aslında Hasayut'ta çok büyük bir şehir, camileri var ama Çeçen şehirleri gibi görkemli, bakımlı ve temiz değil. Anladığım kadarıyla Çeçenistan'da, sanki sus payı veya savaş tazminatı gibi aşırı bir hizmet görülüyordu.

Yer isimlerini sağımda solumda oturanlara sorarak yazıyorum. Tam doğru olmayabilir. Çünkü buraya dek gördüğüm insanlar, sorularınızı yanıtlamak istemiyorlar. Yanıtlayanı da bir kez söylüyor sizin onu Türkçe hecelemedenizi sanki kendisiyle alay ediliyormuş gibi mi kabul ediyor neyse, yönünü size ters dönerek isteksizliğini ifade ediyor.

Yani “Apaçık söylüyorum işte. Sen bunu nasıl anlamazsın” der gibiydi. Oysa söz ağzında öyle bir yuvarlanıyor ki, anlamak olanaksız. Çünkü telaffuz çok farklıydı.

Ve bir de sizin Rusçayı bilmeyişinizi insanların kabul etmesi çok zordu. Rusya’da her tür millet yaşıyor ama hepsi de Rusçayı biliyordu. Siz nasıl olur da Rusçayı bilmezsiniz, ya da yeryüzünde Rusçayı bilmeyen bir insan olabilir mi, dercesine suratınıza bakıyordu.

Kızılyurt

Gudurmiye’de otobüsten inenler olunca yanımdaki adam sorularıma muhatap olmamak için boşalan yere geçti, arkaya dönüp sorduğum kızlar da Hasayurt’ta yer değiştirdi. Ah, İran insanını nerede bulayım, diyorum

Çünkü bunlar o denli Rusya’ya dönük ve dünyayı Rusya’dan ibaret sanıp, dışarıdan habersiz yaşıyorlardı ki, Rusçayı bilmememi kabul edemiyorlardı.

Bu gençler hemen hepsi üniversite mezunu olmalıydı ama üniversitelerde de, yabancı dil ve genel kültür yeterince verilmemiş olmalı ki, dünyadan haberleri yoktu. Ama giyim kuşamları, yaşam tarzları Avrupa’dan hiç farksızdı.

Hasayurt ile Kızılyurt arasında bozkır

Hasayurt'tan sonra Kızılyurt'a geldik. Burası da orta büyüklükte bir şehir. Fakat şehir sağda kaldığı için pek çekim yapamadım. Büyük bir akarsuyu var. Arazi hep aynı arazi ve bozkırlaşma artarak devam ediyor. Bunların da camileri var.

Kızılyurt yakınlarında bir akarsu

Buralarda artık ağaçlar ancak yerleşimlerin içinde ve tam bir bozkır iklimi var. Fakat Mahaçkale yakınlarında bir dağda orman vardı. Mahaçkale de bu dağın yanında ve arkasındaydı. Öğleyin saat 13.00'te de Mahaçkale'ye vardık.

DAĞISTAN ÖZERK CUMHURİYETİ

SSCB'de Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 20 Ocak 1921'de kuruldu. Sovyetler Birliğnin dağılmasından sonra ise, Rusya Federasyonu içinde Dağıstan Özerk Cumhuriyeti olarak yerini aldı.

Dağıstan, Kafkas Dağlarının doğu ucunun kuzeye bakan yamaçlarından başlayarak, Hazar Denizi kıyılarında 400 km kadar güneyden kuzeye bir uzanış gösterir. Güney ve güney batısında Kafkas Dağları, Güton dağında 3646 metreye, Bazardyuzu (Pa Dağı'nda) da 4480 metreye ulaşır.

Güneyinde Azerbaycan, batısında Gürcistan ve Çeçenistan, kuzeyinde Kalmuk Özerk Cumhuriyeti ve doğuda Hazar denizi ile çevrilmiş olan Dağıstan'ın alanı 50.875 kilometrekaredir.

Dağıstan'ın iklimi genel olarak sıcak ve kurudur. Güneyde Kafkasların kuzey yamaçları yağışlı ve ormanla kaplıdır. Başlıca akarsuları Sulak, daha kuzeyde Çeçenistan'dan gelen Terek, güneydoğu istikametinde akarak Hazar'a ulaşan Samur'dur.

Ülkenin kuzeyinde yer alan Sulak-Terek-Kuma düzlüğünde birçok tuz gölü ve bataklık vardır. Buralarda nüfus yoğunluğu çok düşüktür.

Dağıstan'ın 3.000.000'a yaklaşan nüfusu içinde Türk soylu halklardan Kumuklar, Azeriler ve Nogayların genel nüfusa oranı % 20'yi bulmaktadır. Türk guruplar, Dağıstanın kuzeyi ve doğusundaki düzlük bölgelerde yaşamaktadır. Dağlık ve platolarla kaplı alanlarda ise Kafkas kökenli etnik guruplar yaşamaktadır. Nüfusun %90'ı Sünni Müslüman olup başkent Mahaçkale'dir.

Rus ve Yahudilerin büyük ölçüde Dağıstan'dan göç etmelerine rağmen Dağıstan nüfusunun hızla artması, eski Sovyet toprakları üzerindeki Dağıstanlılar'ın şimdi kendi ülkelerine geri dönmeleriyle açıklanmaktadır.

Dağıstan Haritası

Dağıstan etnik bir yapıdan çok coğrafi bir bölgeyi temsil ettiğinden, nüfus çok farklı etnik gruplardan oluşmaktadır. Bu grupların başlıcaları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

	1926	1939	1959	1970	1979	1989	2002
Avarlar	177,189 (22.5%)	230,488 (24.8%)	239,373 (22.5%)	349,304 (24.5%)	418,634 (25.7%)	496,077 (27.5%)	758,438 (29.4%)
Darginler	125,707 (16.0%)	150,421 (16.2%)	148,194 (13.9%)	207,776 (14.5%)	246,854 (15.2%)	280,431 (15.6%)	425,526 (16.5%)
Lezgiler	90,509 (11.5%)	96,723 (10.4%)	108,615 (10.2%)	162,721 (11.4%)	188,804 (11.6%)	204,370 (11.3%)	336,698 (13.1%)
Laklar	39,878 (5.1%)	51,671 (5.6%)	53,451 (5.0%)	72,240 (5.1%)	83,457 (5.1%)	91,682 (5.1%)	139,732 (5.4%)
Tabasaranlar	31,915 (4.0%)	33,432 (3.6%)	33,548 (3.2%)	53,253 (3.7%)	71,722 (4.4%)	78,196 (4.3%)	101,152 (4.3%)
Rutullar	10,333 (1.3%)	20,408 (2.2%)	6,566 (0.6%)	11,799 (0.8%)	14,288 (0.9%)	14,955 (0.8%)	24,298 (0.9%)

Agullar	7,653 (1.0%)		6,378 (0.6%)	8,644 (0.6%)	11,459 (0.7%)	13,791 (0.8%)	23,314 (0.9%)
Tsakhurlar	3,531 (0.4%)		4,278 (0.4%)	4,309 (0.3%)	4,560 (0.3%)	5,194 (0.3%)	8,168 (0.3%)
Kumuklar	87,960 (11.2%)	100,053 (10.8%)	120,859 (11.4%)	169,019 (11.8%)	202,297 (12.4%)	231,805 (12.9%)	365,804 (14.2%)
Nogaylar	26,086 (3.3%)	4,677 (0.5%)	14,939 (1.4%)	21,750 (1.5%)	24,977 (1.5%)	28,294 (1.6%)	38,168 (1.5%)
Ruslar	98,197 (12.5%)	132,952 (14.3%)	213,754 (20.1%)	209,570 (14.7%)	189,474 (11.6%)	165,940 (9.2%)	120,875 (4.7%)
Azeriler	23,428 (3.0%)	31,141 (3.3%)	38,224 (3.6%)	54,403 (3.8%)	64,514 (4.0%)	75,463 (4.2%)	111,656 (4.3%)
Çeçenler	21,851 (2.8%)	26,419 (2.8%)	12,798 (1.2%)	39,965 (2.8%)	49,227 (3.0%)	57,877 (3.2%)	87,867 (3.4%)
Diğerleri	43,861 (5.6%)	52,031 (5.6%)	61,495 (5.8%)	63,787 (4.5%)	57,892 (3.6%)	58,113 (3.2%)	25,835 (1.0%)

MAHAÇKALE

Mahaçkale otogarında bir taksici, otele götürmek üzere eşyalarımı aldı. Merkezdeki otelleri aramaya başladı. Fiyatlar 800-1000 ruble arasıydı. Otobüsten indiğimiz yerde 500 rubleye varmış; ama merkeze çok uzaktı. Buradan Hazar görünmüyordu bile. Çaresiz kabul edip merkeze gittik.

Beş altı kilometre gittikten sonra dağın Hazara bakan yüzüne döndük. Burada Dağ ile deniz arasında dağa daha yakın bir ana cadde var. Mahaçkale merkezi bu ana cadde ile Hazar Denizi arasında kalıyordu.

Dağın eteğinde ana cadde

Ana cadde üzerinde bir otele girdik. Düzgün temiz bir otele benziyordu. Resepsiyonda birkaç kadın sohbet ediyordu. Taksici durumu anlattı, turist kabul etmiyorlarmış, bir bina ötedeki otele gönderdi. Orası da günlük yedi yüz artı 250 Ruble giriş ücreti istedi. Zaman kaybetmemek için kabul edip 950 Ruble verdim. Yarın için de 700 verecektim. Hemen eşyaları odaya bırakıp dışarı çıktım.

50 metre kadar ilerde anayolu kesen ve denize giden bir ana cadde daha vardı. Hemen oradan aşağıya denize doğru yol almaya başladım. Karşıma çıkan ilk dövizcide yüz dolar bozdurdum. Bu dövizci 3250 Ruple verdi. Oradan aşağı resim çekerek, çevreyi inceleyerek iniyorum. Cadde görüldüğünden çok daha uzunmuş meğer.

Bir ara sokakta Türkiye City tabelasını görünce oraya girdim. Ama Türkçe bilen yoktu. Az ilerde bir konfeksiyon mağazasını göstererek, orada Türk vardır dediler.

Oraya gittim. Tezgahtaki bayan telefon etti ve telefonu bana verdi. Kendimi tanıtp, görüşmek istediğimi söyledim. “Ben bu binanın en üst katındayım. Çocuk uyuyor onun için aşağı inemiyorum. Sen buyur” dedi. “Rahatsız etmeyeyim, daha üç gün buradayım, sonra uğrarım” dediysem de ısrar etti; yukarı çıktım.

İlyas Coşkun Ankaralıydı. Önce Dağıstan’la ticaret yapıyor, derken sonra buradan evlenmiş ve burada mağaza açmışlar. Yedi aydır buradayım dedi. Gezilecek görülecek yerler olarak fazla bilmiyorum, hanıma sorduktan sonra sana telefon ederim dedi.

“Bildğim kadarıyla içerde senin kaldığın otelin önünden geçen ana cadde, oradan aşağıya geldiğin 26. Cadde ve bir de bu 26 Caddenin paraleli Dahadeyava caddesi ile bu iki caddeyi keserek denize paralel olarak uzanan Lenina bulvarı var” dedi. Dağıstan’da 40’tan fazla etnik grup bulunduğunu, çoğunluğun Avarlar olduğunu söyledi.

“Avarlar Türkçe bilir, onlar Türk” dedim. “Hayır, onlar Türklüğü kabul etmez ve Türkçe de bilmez” dedi.

Dağın Hazar'a bakan yüzü

“Türkçeyi Kumuklar bilir. Burada Avarlardan sonra en çok Kumuklar ve lezginler vardır. Azeriler de bilir Türkçeyi, ama onlar Azerbaycan sınırında Derbent taraflarındadır. Burada azdır” dedi.

“Geçim standardı yüksek mi? Çünkü her şey çok pahalı” dedim. “Fena değil. Tarım ve hayvancılık yaygın” dedi.

“Aylık bir memur ne alır” dedim; “Öğretmen 5000 Ruple alır” dedi. “Meyve ve sebzelerin asgari fiyatı 100 Ruple olan bir yerde çok az değil mi? Nihayeti 200 dolar bile değil.”

“Olaya öyle bakmamak gerekir” dedi. “Bir kere elektrik, su, gaz bedava. Benzin çok ucuz. Ayrıca başka gelirleri de vardır. Bir öğretmen öğretmenliğin dışında birkaç işte daha çalışır” dedi.

“Yevmiye ne kadardır, bir amale, işçi vs.” dedim. “Burada yevmiye olamaz. Yevmiye adamı batırır. Şu karşı binanın tuğla kaplaması başlayalı iki ayı geçti ve daha işte o kadar yapabildiler. Türkiye’de olsa bir haftada bunun tamamını bitirirler. Onun için burada her iş götürüdür. İşçilik de malzeme parası kadardır. Örneğin bu kaplama işine ne kadar malzeme gidiyorsa işçiliği de o kadardır” dedi.

İlyas’la birbirimize telefonlarımızı verip vedalaştık. Dil açısından veya başka yönden ihtiyaç duyduğumda kendisini arayacaktım. Ben 26. Caddede sahile doğru yürüyüşümü sürdürürken bir internet kafe görür müyüm diye de bakıyorum. Fakat internet cafe bulamadan sahil bulvarına indim. Sahile inmişken Tren vakzalını da aramalıyım diye düşündüm. Çünkü bir yere geldiğim andan itibaren nasıl gideceğimi de araştırmam gerekiyor.

Nihayet Lenina’ya indim. Önce sağa doğru yürüdüm. İlerde bir üst geçit var. Oraya kadar gidip geçidin üstünden fotoğraflar çektim. Sonra geri dönüp, Leningrad oteline fiyatları sordum. O da 700 Ruple idi, ama onda da internet yoktu. Gösterişli gökdelen gibi devasa bir bina ama içinde küf ve rutubet kokusu var.

26. caddenin Leninayı kesip sahile devam eden bölümünü izleyerek Hazar kıyısına vardım. Burada kıyı boyunca uzanan güzel bir park vardı. Baku’nun hazar kıyısındaki parkına göre çok bakımsız, köhne bir yerdi.

Ama ağaçlar ve bitkiler oradakilerin aksine çok canlı ve gürdü. Zaten geldiğim cadde boyunca da gördüğüm kadarıyla Mahaçkale dökülüyordu. Hiç bakım ve temizlik yok ama komünizmin simgesi devasa binalar çoktu. Oysa

birazcık bir çeki düzen verilse şahane bir şehir olacaktı. Çünkü iklim ve bitki örtüsü müsait, deniz, dağ, ova ne istersen vardı.

Mahaçkale’de Hazar kıyısı

İlyas ben Akara’dayken belediye yiyor diye kızardım ama şimdi taktir ediyorum. Çünkü Türkiye’deki belediyeler yese de yine, iş de yapıyordu. Burada hiç iş yapan yok, hepsini yerel hükümet yiyor, demişti. Ama her ne kadar belediye veya hükümet hiçbir şey yapmasa da, Mahaçkale’nin doğası çok güzeldi. Hazar doğudan sımsıkı sarıyor. Kıyıda balıkçılar, gençler ve ileride plajlar ve daha uzakta liman. Açıkta bir gemi var. Parkta insanlar cıvı cıvı.

Burada çekimler yaptıktan sonra Lenina’ya geri dönerek bu kez ters yönde ilerledim. Lenina ortası park olan geniş bir bulvar. Yanlardaki geniş

kaldırımlardan başka ortadaki parkın ortasından da yayalar yürüyor. Ve burada oturmak için banklar var.

Lenina'nın sonunda çok büyük bir meydan'a vardım, meydana bakan devasa binalar parlamento vs olmalı ki silahlı asker ve polisler var. Bunların karşısında ve meydanın ortalarında bir yerde devasa bir heykel var.

Meydanın sonuna kadar gidince sağda çok büyük ve çok güzel bir park var. Parkta yağmur ormanlarını andıran devasa ağaçlar. Aslında burada da bir bakım ve düzen olmasa da, doğallığıyla bile çok şahane bir parktı. Müslüman bir ülke olmasına rağmen, insanların giyim kuşamı, modern bir Avrupa kenti gibiydi.

Büyük ve güzel bir park

Buradan yine leninaya, oradan da 26. Caddenin paraleli olan Dahadeyava caddesine geçtim. Şimdi Dahadeyava’da, 26. Caddeden indiğim yolu geri dönüyordum. Saat 19.30 olmuş ve beş buçuk saattir yürüyordum. Çok yorulduğumu hissettim ama artık buralarda oturacak bir yer de yoktu. Bir an önce otele varıp bir duş alıp uzanmayı hayal ediyordum. 20.30’ da otele vardım.

MAHAÇKALE’DE GECE OTELDEN ATILDIM

Otelde beni bir sürpriz bekliyordu. Kapıdan girince resepsiyondaki kadın dur işareti yaptı. “Problem” diyordu. Ne problemi anlayamadım. Sürenin geçtiğini anlatmaya çalışıyordum. Pasaportta 28 Mayıs, Rusya’ya giriş tarihini gösteriyor. Üç parmağını gösterip 31 yazıyor.

Yorgunum ter içindeyim, fakat şimdi daha büyük bir kaygı ve ter içinde kaldım. Neden diyorum. Benim kalma sürem üç gün mü? Her ülkede üç ay kalıyorum vs. diyorum, o da bana bir şeyler diyor, anlaşıyoruz.

Hazar Kıyısındaki park

Ben İlyas'ı mı arasam derken, kadın asansörden inen iki kişiyi çağırdı. Onlara durumu anlattı. Onlardan orta yaşlısı bana, “Senin Rusya’ya girişinden itibaren üç gün geçmiş, ama girişin yapılmamış. Giriş yaptırmadığın için oturma süren dolmuş. Şu anda kaçak görünüyorsun. Bu yüzden bu otel seni kabul etmiyor. Sorumluluk alamam diyor. Oteli terk etmeni istiyor” dedi.

“Ben bilmiyordum. Nereye başvuracaktım” dedim. Kadına sordu, “Vladikafkas’taki otel girişini yapması gerekirdi” dedi. Demek ki oradaki terzi ninem bunu yapamamıştı. Çünkü belki de ben onun oteline gelen ilk turisttim.

Peki, benim suçum ne. Şu saatten sonra ben nereye gideceğim. Sokakta mı kalacağım, dedim; ama ne dersen de, faydasız. Kadın ben bu riski alamam

diyordu. “Peki, bir çare söyleyin” dedim. 50 metre ilerde bir otelin kaçakları kabul ettiğini söyledi.

Azerilere rica ettim. “Dil bilmiyorum gelin bana yardımcı olun” dedim. Benimle geldiler. Oteldeki bayana durumumu anlattılar. Kadın bir yerlere telefon edip beni kabul etti. Üç günlük 2400 rubleyi peşin ödedim. “Üç günlük süre daha yeni dolmuş. Sabahtan kayıt gösterip, giriş işlemini de yaparız” dedi.

Azerilere “Sizi Allah gönderdi” dedim. Resim çekip teşekkür edip gönderdim. Otelden eşyalarımı alıp getirdim. Bu otel ona göre yüzde yüz daha iyi bir oteldi. İçi tamamen yenilenmiş, tabanları laminant parke, duvarları duvar kâğıdı, ıslak zeminleri granit kaplanmış, küf ve nem kokusu yoktu. Tek eksiği klima olup o da şu anda lazım değildi.

Otele saat 10.00’da yerleştim. Bir yemek yiyip biraz uzanayım demiştim ki sızıp kalmışım. Gece saat bir de bir telefon sesi. Uyku sersemi telefonu kurduğumu zannediyorum. Kapatıyorum yine açılıyor. Sabah bir yere gitmeyeceğim niye kurdum diye kendime kızıyorum. Sonuçta açıldıkça kapatıp yattım. Meğer kızım arıyormuş ve ulaşamadıkça da telaşa kapılıp, yeniden arıyormuş.

İlk planlamalarımnda Mahaçkale’ye 2 gün ayırmıştım ama Rusya’ya girdiğimden beri daha hiçbir gün yazılmamış ve birbirine karışmaya başlamıştı. Bu yüzden hem bu yazıları oturup yazmak ve hem de ayakları dinlendirmek için üç güne uzattım. Bu yüzden ertesi gün altıda uyandığım halde yediye dek yattım. Yedide kalkıp dokuzda dek yazdım. Dokuzda kahvaltı yapıp 13.00’e kadar yine yazdıktan sonra dışarı çıktım.

Otelden çıkınca, İlyas’ın dükkanın karşısındaki restorana gittim. İlyas buranın aşçıları Türk’tür ve Türk yemekleri yapar demişti. Restoranda aşçıları buldum. Tanıştık. Sıcak davrandılar. Yemeği birlikte seçtik. Yemekten önce mercimek çorbası güzeldir dedi. Önce bir çorba içtim, gerçekten güzeldi. Sonra içinde az miktarda sebze bulunan, mantar ve et yoğunluklu, saç kavurma gibi bir yemek geldi. Daha doğrusu menüden bunu seçmiştik. Yer miyim, yiyemez miyim derken, çok ama çok hoşuma gitti. Porsiyon olarak da çoktu. Severek

yedim ve tıka basa doydum. Ama fiyat bir su ve bir çayla birlikte 300 rupleydi. Yani Türkiye ölçülerine göre iki kata yakın. Ama zaten haftada bir falan yemek yediğim. Diğer zamanlar domates ekmek. Onun için oneli değildi.

Hani her zaman söylediğim gibi yemek konusunda çok cahilim ve hayatımda hiç yemek düşünmedim. Ne bulursam yiyip geçtim. Ama damak zevki mi, ya da gerçekten güzel mi her neyse, Türk mutfağı gerçekten çok farklıydı. Bunu Avrupa ve Avustralya'da da gördüm. Çoğunda çorbadan başka sulu yemek bile yok. Sulu yemekleri gördüklerinde çorba sanıyorlar.

Ayrıca Avustralya'da tüm dünya mutfakları var. Ama hiç birisinde sulu yemek göremedim. Meşhur Çin mutfağı bile, pirinç, makarna ve tavuktan ibaret gibi bir şey. Onun için Türk restoranını bulunca güzelce bir yemek yedim. Sanıyorum Tahran'dan çıktığımdan bu yana yediğim ilk yemekti.

Yemekten sonra İlyas'a uğradım. Gezilecek yerleri anlattı. Lenina'nın sonundaki meydan ve ilerisinde müze ile tiyatro ve 26. Caddede üniversiteyi tavsiye ediyordu. Ben de zaten o tarafa Tren ve otobüs sormaya gidecektim. Önce müzeyi buldum.

Öyle çok eski eserler olmasa da çok ilginç bir müzeydi. Fakat fotoğraf makinesinin baterisini şarjda unutmuştum. Yazık ki hiç birini çekemedim. Oysa çok güzel yağlıboya tablolar, çok sayıda heykel ve çok orijinal elışı hediyelikler ve takılar vardı.

Buradan çıkınca tiyatro karşıma çıktı ama kapalıydı. Oradan sora sora tren istasyonunu buldum. Otobüste buradan kalkıyordu. Trenciler otobüsü göstererek onunla git anlamında işaretler yaptılar. Otobüsün yanına gittim. Bir saat sonra altıda kalkacaktı. Sabah altıda Astrahan'a varacak dedi. Daha doğrusu Özbek birisi bana tercüme etti. Özbek'i bulunca başka otobüs var mı diye sordurdum. Bir sabah altı ve bir de akşam altıda varmış.

Tren de sabah altı ve öğleyn 12.00'de var dedi. Trenle de 12 saatlik yolmuş. Otelde karar veririm deyip geri döndüm. Zaten yarın gidecek değilim. Burada bir günüm daha vardı.

Mahaçkale’de bir meydan

Dönerken yine meydandan deniz kenarına indim ve buradan 26. Caddeye çıkarak geri döndüğümde yine saat sekiz olmuştu. Yol boyunca bir internet kafe aradığım için de zaman kaybetmiştim.

İnternet kafe ararken ara sokaklara daldım. Yeni yapılmakta olan bir evin fotoğrafını çekiyordum, adam “Beni de çek. Bu benim sarayım” dedi. Gerçekten de saray gibi bir evdi ve işçiler çalışıyordu. Türkçeyi iyi konuşan Azerilerdendi. Çalışanlardan biri Kumuk biri Avar’dı. Avar bilmez ama Kumuk bilir diye çağırdı. Ama Kumukla da çok az anlaşabiliyorduk.

“Azeri azdır burada, Azeriler Derbent tarafındadır. Burada en çok bunlar var. Zaten Dağıstan’da 40’tan fazla millet var ama çoğunluğu Avar’dır. Kumuklarda çoktur” dedi. Fotoğraflarını çekip ayrıldım.

Oteldeki bayan değişmiş, yeni gelene musluk suyu içilebilir mi, dedim. “İçilir ama aşağıda kaynak suyu da var. Oradan al” dedi. Sen Türkçe biliyorsun, dedim. “Ben Kumuk’um, sizin dili anlarım” dedi. Ama konuşma sık sık takılınca vazgeçtik.

Mahaçkale Cami

Ertesi gün sabah 7.00’de oturdum yazmaya 9.00’a kadar. Dokuzda marketten kahvaltılık bir şeyler almak için inmiştim ki, market ararken Selimiye

gibi fakat ondan daha büyük beyaz bir cami çıktı karşıma. Aslında bu camiyi otelin balkonundan da görüyor ve öğleden sonra gezmeyi düşünüyordum ama şimdi önüme çıkmışken gezeyim dedim

Cami Selimiye'den çok büyüktü. Çocuklar bizdeki Kuran kursu gibi kursa geliyordu. Buraya çocuklarını getiren kadınların başları biraz daha sıkı bağlıydı. İlk kez kapalı bir kadın görüyordum. Çünkü Dağıstan Müslüman bir ülke olmasına rağmen, kıyafetler Avrupa'dan farksızdı.

Biraz çevrede dolaşıp, markete uğrayıp döndüm. Saat 14.00'e kadar yazmaya devam ettim. Mahaçkale'ye kadar gezdiğim yerlerin basit olarak notlarını tamamladım. Çıkıp bir dolaşayım, bir internet kafe arayayım dedim.

Meğer internet kafe otelin karşısındaymış. Ama internet sözcüğünü dahi Rusça yazdıklarından anlamak olanaksızdı. Maillerimi açıp bir baktım ki, kızım çok acil sana ulaşamıyoruz, diye birkaç mail göndermişti. Hemen iyiyim diye onu yanıtladıktan sonra, telefonla aradım. Telesekreter Rusça bir şeyler söylüyor bağlanmıyordu.

İnternet kafedeki kadın da Kumuk'tu ve Türkçeyi Kumukçanın ötesinde iyi konuşuyordu. Ona telefonu verip telesekreteri dinlettim. İçinde Ruble kalmamış dedi. Oysa hiç kullanmamıştım. Ama kızım beni aradığında benden de kesmişler anlaşılan.

"Nereden yükleyebilirim" dedim. Tarif etti. Tarif ettiği yere gittim. Kadın biz yabancıya yükleyemiyoruz dedi. Başka bir yeri tarif etti. O da Kumuk'tu. Ona gideceğim yeri Rusça yazıver dedim, yazıp elime verdi.

Yazıyı göstere göstere yeri buldum. Ama bir türlü anlaşılamıyor. Orada karısı ve çocuklarıyla telefon bakan bir adam, "Sen ne istiyorsun? Bunlar seni anlamıyor. Bana söyle ben onlara anlatırım" dedi.

Anlattım. Telefonumun numarasını sordular bilmiyordum. Kayıtlar oteldeydi. Zaten bu kartı üç gün sora Kazakistan'a geçince atacaktım. Onun için numara falan öğrenmedim.

Avar Zumrat ve eşi

Benim telefonda kendi telefonunu aradı numara çıkar diye, ama benimki para yok diye aramıyordu. Sonuçta telefonun menülerine girerek buldu ve 150 ruble yükledi. Avar olan Zumret, Türkçeyi çok iyi konuşuyordu. Zaten siz de Türksünüz dedim.

“Hayır biz Avarız ve Avarlar Türkçeyi hiç bilmez. Ben Azeri komşularımdan öğrendim” dedi. Oysa bizim tarih kitapları hala Avarların Türk olduğunu yazar. Neyse, Zumrat’ın karısı ve çocuklarıyla resimlerini çekip çıktım.

Otele geldiğimde çok geçti. Otelci kadına sabah 5.00’te taksi çağırvermesini söyledim, ama anlayıp anlamadığını bilmiyorum. Eşyaları topladım. Saati 4.30’a kurup yattığımda saat bire geliyordu.

Saat 04.30’da çalınca kalkıp bir şeyler atıştırdıktan sonra aşağıya indim, fakat otelin dış kapısı kilitli. Lobideki telefonda orada yazılı numaraları aradım ama yanıt yok. Devamlı yüksek sesle öksürüyor, oteldeki görevlinin uyanmasını bekliyordum.

Gördüğüm en büyük meydan

Nihayet birisi uyanıp geldi. Kapıyı açtı. Taksi dışarıda bekliyordu. Ben dörtte geldim buraya diye adam kahrırlanıyordu. Ben kapı kilitliydi, dedim; “Benim günahım ne” diye yakındı.

Tanıştık o da Kumuk'tu. Ama normal Kumuk'tan biraz daha iyi Türkçe konuşuyordu. "Hepimiz Türk'üz" dedim. "Hayır, biz Türk değiliz ama dilimiz benzer" dedi.

Taksiciye "Poyezd vakzal" deyince; "Tren, tren... İngilizcesi bile trendir bunun" dedi. Şaşırdım, çünkü Rusya'da ilk kez trene tren diyen birisiyle karşılaşmıştım.

Tren vakzalı da, otobüs vakzalı da aynı yerde olup, ikisi de aynı saatte kalkıyordu; ama ben bir de treni denemek istiyordum. Ayrıca süre olarak da ikisi de aynı zamanda varıyormuş.

Meydana bakan bir bina

Vakzala vardığımızda altıya 20 vardı. Görevliye durumu anlatmaya çalıştım, ama sanki anlamak istemiyormuş gibi bir hali vardı. Bereket yine bir Kumuk görevli, çıktı karşıma. Ona anlattıktan sonra beni kassaysa (gişeye) götürdü. Kassada kimse yoktu.

“Camı tıklat” dedi. Tıklatınca banketin arkasından uykulu bir kadın çıktı. Kumuk görevli durumu ona da anlattı. Kadın uykulu gözlerle beni süzdükten sonra: pasaportu, giriş çıkış belgesiyle otelin verdiği kayıt belgelerini, günleri sayarak kontrol ettikten sonra, 850 rubleye biletimi verdi.

Kumuk görevli kapıda bekliyordu. Biletimi alınca yanına vardım. Trene bineceğim yeri tarif etti. Elli metre sonra merdivenleri in, 200 metre yürü 2 nolu vagona 16 numaradasın, dedi. Yani bilet satılan yerle binilen yer arasında 200-250 metrelik bir mesafe vardı. Gidip trene bindim.

MAHAÇKALEDEN ASTRAHAN'A YOLCULUK.

Rusya'da ilk tren yolculuğum olduğundan, Trenin kompartımanında numaralandırmayı anlayamadım. Vagonun bir başından öteki başına geçen geçişin bir tarafında oda gibi kompartımanın karşılıklı koltukları vardı. 50-60 cm genişlik ve 180 cm uzunluğundaki bu koltuklarda ikişer kişi oturup gideceğiz diye düşünüyordum. İki koltuğun arasında pencere kenarında masa vardı.

Geçişin öte yanında karşı pencere kenarında ise yine karşılıklı birer koltuk ve ortalarında koltukların genişliğinde bir masa vardı. Birer kişiden iki kişide orada oturduğundan, kompartıman altı kişi oluyordu ve zaten altı tane numara vardı.

Vagonda yataklar ve yatanlar

Fakat biraz sonra gelenler senin yerin yukarısı kalk biz buraya yatağımızı yapacağız deyince şaşırıp kaldım. Yukarıda nasıl yatacağım derken adam, oturduğumuz koltuğun aynısı fakat duvara yapışık bir koltuğu açtı, işte burası dercesine işaret etti. Benim de üstümde bir kat daha vardı ama orada yataklar, battaniye ve yastıklar vardı. Altı yatak, altı yastık vs.

Oradan yatakları alıp serdik. Fakat bunlar çok kirli görünüyordu. Bunların üzerinde nasıl yatılır derken, biraz sonra vagon görevlisi kadın, kapalı naylon poşetlerde temiz çarşaf, nevresim, havlu ve yastık kılıflarını dağıttı.

Yastıkları kılıflarına koyup, çarşafaları serip herkes yatağına çekildi. Karşı pencere kenarındakilerde, Pencerenin üstüne yapışık yatağı açtı, altta da masayı kapatınca, masa yanlardaki oturma yerleriyle bütünleşerek bir yatak oldu. Onlar kendi pencerelerine paralel, biz ise penceremize ve onlara dik biçimde kompartımanda 6 yatak olduk. On iki saat bu şekilde gidecektik.

Tren hareket ettikten sonra bir süre Hazar kıyısından yol alıp, Mahaçkale'den çıktıktan sonra ovaya doğru Hazardan biraz uzaklaştı. Ben zaten ovoidan tarafı görüyor, Hazar tarafını yatağımdan göremiyordum.

Koridor tarafındaki pencereye giderek bir süre Hazar'ı seyrettim. Limanın mendireğinde yüzlerce insan sabahın bu erken saatlerinde balık avlamaya çalışıyordu. Bir süre balıkçıları ve Hazarı düşündüm. Umut, ekmek ve beklemek üstüne aklıma gelenleri bir kâğıda not ettim.

MAHAÇKALEDE BALIKÇILAR

Balıkçılar dizilmiştir şimdi
Mahaçkale'de Hazar kıyısına
Dizi, dizi, kadınlı erkekli...
Beklemek, beklemek, beklemek...
Sabırla beklemek gerisi
Oltanın ucunda ümidi.

Mahaçkale'nin çıkışında Hazar ve balıkçılar

Beyinleri elleri
Elleri işleri
İşleri düşleri
Düşleri bir dilim ekmek.
Beklemek, beklemek, beklemek...
Sabırla beklemek gerisi.

Gözleri kamaşırken
Sabah güneşinde
Sesleniyordur şimdi
Bir Kumuk bir Lezgi'ye
“Haydi rastgele, rastgele...”

Bir yanda Hazar vardı ama çevresi bozkır

Benim altımda 5-6 yaşlarında yaramaz mı yaramaz bir oğlu olan bir kadın yatıyordu. Karşısındaki genç yatınca uyudu ve hemen yolculuk boyunca hiç kalkmadan uyudu. Keşke o benim yerimde olsaydı dedim.

Çünkü ben yarım saat yatınca sıkıldım, ikide birde inip çıkıyor dolaşıyordum. Burada yükseklik 50-60 cm falan olduğundan oturamıyorsun. Oysa alt kattakiler isterse yatıyor, isterse kalkıp oturuyordu. Aşağıda oturmak onların yatağına oturmaktı.

Vagonun öteki kompartımanlarında boş yerler vardı. Üç kompartıman ilerde boş bir koltuğa oturup, dışarıyı seyredip resimlerini çekiyordum. Karşımda iki genç vardı. Delikanlı karşı pencerenin üst katında yatağını

yapmaya çekilince kıza: “Astrahan’a mı gidiyorsunuz diye İngilizce sordum. “Beli” (evet) deyince; Azeri misin” dedim “Beli” dedi.

Biraz sohbet ettik. Astrahan’da yaşıyormuş. Mahaçkale’ye arkadaşlarını ziyarete gelmiş, dönüyormuş. Astrahan’da Türk var mıdır” dedim, “Vardır” dedi. “Hangi Türkler” dedim, “Azeri azdır. Kazak, Özbek. Tatar, Noğay, Kumuk çoktur. Fakat onları zor anlarsın. Misket Türkleri ise, aynen sizin gibi İstanbul dilini konuşur“ dedi.

Bu arada Mahaçkale’den çıktığımızdan bir saat sonra bile, hala dağlarda orman ve ovada kıyıya yakın yerlerle yerleşimlerin çevresinde bağlar bahçeler vardı. Diğer geniş alanlarda bozkır bitkileri ve kuru tarım alanları sürüp gidiyordu. Dağlar çok uzaktaydı. Bir ara onların da ötesinde yüksek karlı dağlar görüldü ve sonra dağlar kayboldu. Her yer ovaydı. Denize bakınca yine balıkçılar geldi aklıma.

Atmıştırlt oltasını
Yakmıştırlt sigarasını
Ve diyardur ki,
Üflerken dumanı
Balıkçı Avar Zumrat:
“Bari götürebilsem
Akşam eve iki balık
Gelen yıl, gidenden kesat!

Geçim
Hesap, hesap, hesap
Yaşam
Düşünmek, düşünmek, düşünmek
Hazar
Düşlerde dinlenmek.

Hazar tarafında ne var ne yok diye iki kompartıman arasındaki sigara, içme yerinden bir bakayım diye gittim. O tarafta da bağlar bahçeler vardı. Ova ufukta bitiyor ve artık Hazar görünmüyordu.

Her yer ovaydı.

Geri döndüğümde gençler sarılmış öpüşüyorlardı. “Sizi rahatsız etmeyeyim” dedim “Yok yok” dedi kız. Ben pencereden dışarıyı seyrediyordum. Onlar yeniden sarılıp öpüşmeye başladılar.

Bu arada Kızılyurt’a geldik ve burada çok sayıda yolcu binince, trende boş yer kalmadı. Bu yüzden kendi kompartımanıma döndüm. Burada da herkes yatıyordu. Yalnızca iki tane çocuklu kadın, yataklarında oturmuş, yerde oynayan çocuklarıyla ilgileniyorlardı.

İyi ki onların yeri alt kattaydı. Yoksa ikinci kattan çocukları yönetmek çok zor olurdu. Geçip kadınların yatağına oturamayacağıma göre kendi yatağıma çıkıp uzanıp, pencere aralığından Kızılyurt’u seyrettim.

Kızılyurt bozkıra yayılmış, çevresinde bağlar bahçeler var ve uzaklarda karlı dağlar görünüyor. O karlı dağların tarafından gelen büyük bir nehir var. Ova ile geri plandaki karlı dağların arasındaki daha alçak dağlarda yer yer ormanlar da var.

Kızılyurt'ta yarım saat kadar bekledik. Karşıdan gelen trenler geçtikten sonra yolumuza devam ettik. Kızılyurt çıkışında büyük bir nehrin üzerinden geçtik. Sonrası yine bağlar bahçeler. Sebzeler daha yeni dikilmiş, büyüyen de dökmemiş, daha çiçekte. Demek ki pazardaki sebzelerin tamamı dışarıdan ve en çok da Türkiye'den geliyordu.

Hazar kıyısı köylerde ev bahçeleri

Meyvelerden de dutlarla kirazlar ermiş. Özellikle kiraz ağaçları kıpırmızı görüntüsüyle kendini hemen belli ediyor. Bahçelerde bakıyorum, ceviz ve kiraz çok. Ve hemen bu ikisini Türkiye’de yüksek yerlerin ağacı olarak anımsadım. Oysa burada yükseklik deniz seviyesinin de altındaydı eksi 28 metreydi. Sonra erik, elma, şeftali, üzüm, armut ayırt edebildiklerim.

Ama bahçe dışı boş alanlarla bataklıklarda en çok iğde olduğunu sandığım bir ağaç vardı. Gerisi her yer ova, her yer sonsuz bozkırlar ve buğdaylar başakta. Toprak taban arazi ve bitek; suyu buldu mu olmayacak bitki yok sanki.

Hazar kıyısında yer yer bataklıklar

Bir iki saat burada yatarak pencerenin en üstündeki 15 cm'lik açık alandan dışarıyı izleyip fotoğraflarını çekiyorum. Yorulunca pozisyon değiştirip biraz sırt üstü yatıyorum. Sonra dışarıyı merak edip tekrar yüzüstü pozisyonda dışarıyı izliyorum derken sıkıldım.

Aşağıda kompartımanlarda durup oturacak, dikelip dışarı bakılacak bir olanak yok. Kompartımanın sonunda tuvaletin karşısındaki boşluktan Hazar tarafını seyrediyorum 15-20 dakika.

Ayakta hareketsiz de yorulunca tekrar yatağa dönüyorum. Kompartımanlarda genelde herkes yatıyor. Bizim Rus delikanlının yatağı boş. Baktım, Azeri kızın yatağına taşınmış, 50 cm'lik yere ikisi sığışmış, sarılmış uyuyorlar.

Hani bugüne dek yaptığım yolculuklarda oturmanın yorduğunu düşünürdüm ama meğer yatmak daha zormuş. Fakat alt kattakiler en güzeli. İsterse yatıyor, isterse kalkıp oturabiliyor. Ayrıca yatıp uyuyabilene de iyi.

Yatıp bir uyuyorsun sonra da bir bakmışsın yol bitmiş, menziline ulaşmışsın. Benim ise bırakın gündüzü, gece bile 3-5 saat zor uyuyabiliyorum. Menzil konusundaysa, yolun da, menzillerin de sonu yok. Daha bir menzile varmadan ötekini düşünmeye başlıyorum.

Ben Hazar düşlerinde dolaşırken
Ah, kaldı geride bir yerlerde
Görünmüyor artık Mahaçkale.
Bir ayı geçti yola çıkalı
İki ay var daha bitmesine.

Derim ki, senin neyine gerek?
Astrahan treninde
Böyle şeyler düşünmek?
Mahaçkale'de balıkçılar
Uğraşları, düşleri, düşünceleri,
Birkaç balıkla

Akşamı sevince çevirmek.
Sen kendi derdine yan
Kim bilir Astrahan'da
Başına neler gelecek?

Herkes evine varacak, yakınları onları istasyondan alacak, ben taksi arayacağım. Taksiciye dert anlatacağım. Bir otel bulup da çantaları bırakıncaya dek, bir belirsizliği, bir boşluğu ve çantaların esaretini yaşayacağım. Otele yerleştim mi, kuş gibi hafif ve özgürüm. Uçarcasına vardığım şehirde ilk keşiflerin hazzıyla yolu ve olumsuzlukları unutacağım.

Yol kenarında yerleşimler

Mahaçkale'den Astrahan'a kadar arazi düz ova ve genelinde bozkır egemendi. Ama hiçbir yerde çölleşme görmedim. Epeyce bataklık da vardı.

Bataklık alanlarda iğde ve söğüdü tanıyabildim. Öteki ağaçları uzaktan ayırt edemedim.

Yol boyunca değişik büyüklüklerde yerleşimlerin içinden veya yakınından geçtik. Ama Kiril alfabesini bilmediğimden nereye geldik, nereden geçtik bilemiyordum. Karşımda yatan Kumuk delikanlıya bazen soruyorum ama telaffuzunu Türkçeye çevirinceye kadar üç dört defa tekrarlatmak zor olunca bıraktım.

Hep İran ve Gürcistan diye sayıklıyordum. Rusya'da Rusçadan başka hiçbir şey yok ve Rusya'daki insanlar tanımadıkları insanlarla konuşmak şöyle dursun muhatap olmak bile istemiyorlardı. Birine bir şey soracak olsanız, çoğu zaman sizi dinlemeden çekip gidiyor, sorunuz havada kalıyordu.

Astrahan'a 13 saat süren bir yolculuktan sonra, saat 19.00'da geldik. Güzel bir şehirdi. Fakat ben Astrahan'ın Hazar kıyısında olduğunu sanıyordum. Oysa buradan Hazar görünmese de Volga denizden farksız ve tam bir harikaydı.

SON